T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İNSANİ GELİŞME VE İNSANİ YOKSULLUK BAĞLAMINDA İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ: GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İLE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

İBRAHİM YILDIZ

2501100547

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Süleyman Özdemir

İstanbul, 2015

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı	**: İBRAHİM YILDIZ**	Numarası	**: 2501100547**
Anabilim/Bilim Dalı	**: ÇALIŞMA EKONOMİSİ**	Tez Savunma Tarihi	**: 18.03.2015**
Danışman	**: PROF. DR. SÜLEYMAN ÖZDEMİR**	Tez Savunma Saati	**: 10.00**
Tez Başlığı	**:İNSANİ GELİŞME VE İNSANİ YOKSULLUK BAĞLAMINDA "İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ" : GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İLE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI**		

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / OY~~ÇOKLUĞU~~UYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. SÜLEYMAN ÖZDEMİR		Kabul
2- PROF. DR. SEDAT MURAT		Kabul
3- YRD. DOÇ. DR. TOLGA ÖCAL		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ZEKİ PARLAK		
2- YRD. DOÇ. DR. ŞENOL KURT		

İNSANİ GELİŞME VE İNSANİ YOKSULLUK BAĞLAMINDA İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ: GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İLE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

İbrahim YILDIZ

ÖZ

Sanayi Devrimi sonrası kitlesel bir boyut kazanan yoksulluk, 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan küreselleşmenin ortaya çıkardığı durum neticesinde sadece gelir odaklı yaklaşımlardan, kalkınma düzleminde merkeze insanı alan yaklaşımlarla çok boyutlu bir şekilde incelenmeye başlanmıştır. Uluslararası kuruluşlar konuyu değişik yaklaşımlarla ele almıştır. Amartya Sen'in insan merkezli kapasite yaklaşımından hareketle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilen "insani gelişme" yaklaşımı, sadece iktisadi kalkınmayı önceleyen yaklaşımlardan farklı olarak insanların yaşam kalitesinin artırılmasına odaklanır. Bu amaçla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi, tüm ülkelerin gelişme performanslarının ölçümünde kullanılan en yaygın endeks olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada yoksulluğun değerlendirilmesinde zamanla yaşanan değişim ve insani gelişme yaklaşımı incelenmiştir. Uluslararası kuruluşların yoksulluk ve gelişme yaklaşımları ele alınmış, ülkelerin gelişme düzeyini değerlendirmek amacıyla İnsani Gelişme Endeksi ve diğer bileşik endeks verileri kullanılmıştır. Her yıl Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Raporu'ndaki veriler ışığında Türkiye'nin gelişme performansı araştırılmış ve en yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin son rapora göre uluslararası alandaki durumu ortaya konulmuştur. Ayrıca Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olarak Türkiye, Birliğe üye son üç ülke ve aday ülkelerle insani gelişme düzeyi açısından karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsani yoksulluk, insani gelişme, kapasite yaklaşımı, kalkınma.

HUMAN DEVELOPMENT INDEX WITHIN THE CONTEXT OF HUMAN DEVELOPMENT AND HUMAN POVERTY: A COMPARISON BETWEEN TURKEY AND DEVELOPED & DEVELOPING COUNTRIES

İbrahim YILDIZ

ABSTRACT

Poverty, which took on a societal dimension in the post-Industrial Revolution era, began to be studied in a multifaceted fashion – from income-oriented approaches to human-centered development paradigms – as a result of the trend of globalization that came about in the second half of the 20th century. International organizations employed different approaches and perspectives to handle the issue. The "human development" approach, which was developed by the United Nations Development Programme (UNDP) and is based on Amartya Sen's human-centered capability approach, focuses on improving quality of life, and in that it departs from approaches that singularly prioritize economic development. In this regard, the Human Development Index (HDI), developed by UNDP, emerges as the most popular index utilized in measuring countries' development performance.

This study analyzes the shifts that have occurred through time in the way poverty is evaluated, and the human development approach in general. It reviews international organizations' approaches to poverty and development, and uses the HDI and other composite indices to assess countries' level of development. This study also investigates Turkey's development performance in light of data from the Human Development Report issued by the UNDP every year, and sets out to determine how countries with the highest level of HDI and developing countries rank internationally according to the latest report. Lastly, the study compares Turkey, a European Union candidate country, with the three most recent EU member states and other candidate states in terms of human development.

Keywords: Human poverty, human development, capability approach, development.

ÖNSÖZ

Ülkeler toplumun refahını artırmak amacıyla çeşitli kalkınma faaliyetlerinde bulunurlar. Bu faaliyetler sonucu kat edilen mesafe ülkelerin gelişme düzeyini yansıtır. İnsani Gelişme Endeksi, gelişme düzeyinin ölçülmesinde ekonomik göstergelerin ötesine geçen ve gelişmede insani unsurlara dikkat çeken bir yaklaşımdır. Bu çalışma, Türkiye'nin insani gelişme düzeyinin gerçekçi bir fotoğrafını sunması amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Raporu verileri ışığında bir analizi içermektedir. Gerek Türkiye'nin gerekse de diğer ülkelerin gelişme düzeyleri ile ilgili bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin insani gelişme düzeyi, üç farklı grup ülke ile güncel veriler kullanılarak detaylı bir şekilde karşılaştırılarak sunulmaktadır.

Çalışmada öncelikle yoksulluk yaklaşımlarından insani gelişmeye doğru değişen yaklaşımlar, ilgili uluslararası kuruluşların konuya bakış açıları ve faaliyetleri birlikte ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi'nin zamanla ortaya çıkan eksiklik veya ihtiyaçlara göre hangi aşamalardan geçtiği incelenmiştir. İnsani Gelişme Endeksi'nin unsurları ve diğer bileşik endeksler çalışma kapsamında açıklanmıştır. İnsani Gelişme Endeksi ve bileşik endekslerde yer alan çok sayıdaki gösterge, çalışmanın hedeflenen amacına uygun bir şekilde sınıflandırılarak yansıtılmıştır. Türkiye'nin gelişme düzeyi, olumlu ve olumsuz göstergeleri, diğer ülkelere göre gelişme düzeyini etkileyen hususlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında emek ve katkılarından dolayı öncelikle tez danışmanım ve kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Süleyman Özdemir'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmanın ortaya çıkmasında manevi desteklerini esirgemeyen canım aileme ve yakın arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZ……...…….……iii

ABSTRACT……..……..……...……..iv

ÖNSÖZ……...……..……v

TABLO LİSTESİ……..……...……...x

ŞEKİL VE GRAFİK LİSTESİ……...……...…….xiv

KISALTMALAR LİSTESİ…….……...…xviii

GİRİŞ……...……...…..……1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMI VE YOKSULLUK YAKLAŞIMLARI

1.1. YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TANIMLARI...…5

1.1.1. Yoksulluk Kavramı……...…….….5

1.1.2. Yoksulluk Tanımları……..…….7

1.1.2.1. Mutlak Yoksulluk…….……7

1.1.2.2. Göreli Yoksulluk……..……..…9

1.1.2.3. Öznel Yoksulluk……..……..…..11

1.2. ULUSLARASI KURULUŞLARIN YOKSULLUK YAKLAŞIMLARI……..13

1.2.1. Sanayi Devrimi Sonrası Yoksulluk Yaklaşımı…….……..…..13

1.2.2. Bretton Woods Kurumları (Dünya Bankası ve IMF) Yaklaşımı…..…15

1.2.2.1. 1990 Öncesi Dönem……..……15
1.2.2.2. 1990 Sonrası Dönem……...17
1.2.3. Avrupa Birliği Yaklaşımı…….....19
1.2.3.1. Avrupa Birliği ve Yoksulluk Yaklaşımı…….19
1.2.3.2. Avrupa Birliği'nin Sosyal Dışlanma Yaklaşımı…….21
1.2.3.3. Sosyal Dışlanma Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler……..….25
1.2.4. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Yaklaşımı…….26
1.2.4.1. Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı ve İnsani Gelişme Kavramına Etkisi……..26
1.2.4.1.1. Kapasite Kavramı.....27
1.2.4.1.2. Araçsal Özgürlükler Perspektifi…….30
1.2.4.1.3. Kapasite Yaklaşımı ve İnsani Yoksulluk Perspektifi…….32
1.2.4.2. İnsani Yoksulluk Yaklaşımı……36
1.2.4.3. İnsani Gelişme Kavramı……..37
1.2.4.4. İnsani Gelişme Kavramına Çok Boyutlu Yaklaşım……...….39
1.2.5. Diğer Uluslararası Kuruluşların Yoksulluk Yaklaşımları……...…40

İKİNCİ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI VE İNSANİ YOKSULLUK BAĞLAMINDA İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ

2.1. KALKINMA GÖSTERGESİ OLARAK İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ…….44
2.1.1. İnsani Gelişme Endeksi……44
2.1.2. İnsani Gelişme Endeksinin Unsurları……...47
2.1.2.1. Sağlık: Uzun ve Sağlıklı Bir Yaşam ……..47
2.1.2.2. Bilgi / Eğitim: Okullaşma Oranı…….48
2.1.2.3. Yaşam Standartı: Kişi Başı Milli Gelir Düzeyi …….49
2.1.3. İnsani Gelişme Endeksi ve Geliştirilen Bileşik Endeksler……..…..49

2.1.3.1. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi…….……49
2.1.3.2. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi……..50
2.1.3.3. Cinsiyet Gelişme Endeksi……...…53
2.1.3.4. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi…….54
2.1.4. İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi ve Değişiklikler……56
2.1.5. İnsani Gelişme Raporu……...……..61
2.1.6. İnsani Gelişme Endeksine Yönelik Eleştiriler……..63
2.2. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI VE BİNYIL KALKINMA HEDEFLERİ'NİN İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ İLE İLİŞKİSİ……...…67
2.2.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Genel Yapısı ve Amacı…..…67
2.2.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Çalışma Alanları……..….68
2.2.2.1. Yoksulluğun Azaltılması…….…68
2.2.2.2. Demokratik Yönetişim……69
2.2.2.3. Krizleri Önleme ve Atlatma……70
2.2.2.4. Çevre ve Enerji……71
2.2.2.5. Diğer Faaliyet Alanları…….……...72
2.2.3. Binyıl Kalkınma Hedefleri ve İnsani Gelişme Endeksi……73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ GÖSTERGELERİ AÇISINDAN GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İLE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ…….75
3.1.1. Çalışmanın Amacı……...……75
3.1.2. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi……....76
3.2. SEÇİLMİŞ ENDEKS GÖSTERGELERİ IŞIĞINDA TÜRKİYE'NİN DÜNYADAKİ DURUMU……..…77
3.2.1. İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleri……...77

3.2.1.1. İnsani Gelişme Endeksi Sıralaması…….……78
3.2.1.2. İnsani Gelişme Endeksi Trendleri ve Büyümesi……...……..81
3.2.1.3. Sağlık Endeksi Göstergeleri……....88
3.2.1.4. Eğitim Endeksi Göstergeleri……...90
3.2.1.5. Yaşam Kalitesi Endeksi Göstergeleri…….…92
3.2.2. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleri……..96
3.2.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Göstergeleri…….……..…99
3.2.3.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Sıralaması…...……..99
3.2.3.2. Üreme Sağlığı Göstergeleri……..102
3.2.3.3. Yetkilendirme Ölçümleri Göstergeleri…….107
3.2.3.4. İşgücü Piyasaları Göstergeleri……..115
3.2.4. Cinsiyet Gelişme Endeksi Göstergeleri……..119
3.2.4.1. Cinsiyet Gelişme Endeksi Sıralaması……...……119
3.2.4.2. Cinsiyete Bağlı Sağlık Endeksi Göstergeleri……123
3.2.4.3. Cinsiyete Bağlı Eğitim Endeksi Göstergeleri……...……126
3.2.4.4. Cinsiyete Bağlı Yaşam Kalitesi Endeksi Göstergeleri……..129
3.2.5. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Göstergeleri……...……132
3.2.5.1. Genel Yoksulluk Göstergeleri……...132
3.2.5.2. Sağlık Endeksi Göstergeleri……..136
3.2.5.3. Eğitim Endeksi Göstergeleri…….142
3.2.5.4. Yaşam Kalitesi Endeksi Göstergeleri……150
3.2.6. Sosyal ve Tamamlayıcı Göstergeler……156
3.2.6.1. İstihdam ve İşsizlik Oranları Göstergeleri……....156
3.2.6.2. Bireysel Refah Algısı Göstergeleri……...……160

SONUÇ……...……...…….…164

KAYNAKÇA……...……..…169

EK……..……...…….……188

TABLO LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 2.1.
İnsani Gelişme Endeksi'ne İlişkin Alt Endekslerin Hesaplanmasında Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler (1994)……..58

Tablo 2.2.
İnsani Gelişme Endeksi'ne İlişkin Alt Endekslerin Hesaplanmasında Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler (2014) ……...……..…59

Tablo 3.1.
İnsani Gelişme Endeksi Sıralaması……..……...……79

Tablo 3.2.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri……...80

Tablo 3.3.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri..….81

Tablo 3.4.
Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi Trendleri…...……..…..……82

Tablo 3.5.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Yıllara Göre İGE Trendleri……....83

Tablo 3.6.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Yıllara Göre İGE Trendleri…….…84

Tablo 3.7.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Yıllara Göre İGE Büyümesi…..….85

Tablo 3.8.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Yıllara Göre İGE Büyümesi…….86

Tablo 3.9.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Yıllara Göre İGE Büyümesi……87

Tablo 3.10.
Türkiye'nin Kategori Bazında Yıllara Göre İGE Büyümesi…….……87

Tablo 3.11.
Türkiye'nin İstikrarlı Zaman Dizisi Verileri, Yeni Göstergeler ve Yöntemler Işığında İnsani Gelişme Endeksi Eğilimleri…….....…….……...96

Tablo 3.12.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip Seçilmiş Ülkelerin Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi Değerleri…….....……...…..……...97

Tablo 3.13.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi Değerleri…….....…….....……...98

Tablo 3.14.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi Değerleri.....…….....……...……...…..99

Tablo 3.15.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değerleri.....…….....……...……...……...100

Tablo 3.16.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değerleri…….…..101

Tablo 3.17.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değerleri.....…….....……...……...……...102

Tablo 3.18.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Cinsiyet Eşitsizliği Sağlık Endeksi Göstergeleri…….....……...……...……...103

Tablo 3.19.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyet Eşitsizliği Sağlık Endeksi Göstergeleri…….....……...……...……...……..104

Tablo 3.20.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyet Eşitsizliği Sağlık Endeksi Göstergeleri……..….....……...……...…….....…….106

Tablo 3.21.
Türkiye'nin Kategori Bazında Cinsiyet Eşitsizliği Sağlık Endeksi Göstergeleri….107

Tablo 3.22.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfus Oranları….....……...……...….....….112

Tablo 3.23.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfus Oranları….....……...……...……...……...113

Tablo 3.24.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfus Oranları…..……..……..……..……...……...114

Tablo 3.25.
Türkiye'nin Kategori Bazında En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfus Oranları…….114

Tablo 3.26.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Cinsiyet Gelişme Endeksi Değerleri ve Sıralaması…..……..……..……..……...….121

Tablo 3.27.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyet Gelişme Endeksi Değerleri ve Sıralaması…..……..……..……..……...…….122

Tablo 3.28.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyet Gelişme Endeksi Değerleri ve Sıralaması…..……..……..……..……...…...123

Tablo 3.29.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Cinsiyete Bağlı Eğitim Endeksi Göstergeleri…..……..……..……..……...…….127

Tablo 3.30.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Eğitim Endeksi Göstergeleri……...128

Tablo 3.31.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Eğitim Endeksi Göstergeleri…..……..……..……..……...……...129

Tablo 3.32.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Çok Boyutlu Yoksulluk Nüfusu……133

Tablo 3.33.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Doğum Öncesi Bakım Kapsamı ve Bebek Ölüm Oranları…..……..……..……..……...….137

Tablo 3.34.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Doğum Öncesi Bakım Kapsamı ve Bebek Ölüm Oranları…..……..……..……..……...……138

Tablo 3.35.
Türkiye'nin Kategori Bazında Doğum Öncesi Bakım Kapsamı ve Bebek Ölüm Oranları…..……..……..……..……...…….139

Tablo 3.36.
Türkiye'de Kızamık Aşısı Olan Bir Yaş Altı Çocukların Oranı……..……139

Tablo 3.37.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Sağlık Harcama Oranları, Eksik Bağışıklık Çocuk Oranları ve Doktor Sayısı…….……..…141

Tablo 3.38.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Sağlık Harcama Oranları, Eksik Bağışıklık Çocuk Oranları ve Doktor Sayısı…….……..…...142

Tablo 3.39.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Doğal Kaynaklar Göstergeleri….151

Tablo 3.40.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Doğal Kaynaklar Göstergeleri……..…152

Tablo 3.41.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Doğal Kaynaklar Göstergeleri……..153

Tablo 3.42.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin 5 Yaş Altı Çocuk Ölümleri……154

Tablo 3.43.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin 5 Yaş Altı Çocuk Ölümleri……155

Tablo 3.44.
Türkiye'nin Kategori Bazında 5 Yaş Altı Çocuk Ölümleri……..……156

Tablo 3.45.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin İstihdam ve İşsizlik Oranları…...157

Tablo 3.46.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İstihdam ve İşsizlik Oranları……..…158

Tablo 3.47.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin İstihdam ve İşsizlik Oranları……....159

Tablo 3.48.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Bireysel Refah Algısı…….....161

Tablo 3.49.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Bireysel Refah Algısı……..…..……162

Tablo 3.50.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Bireysel Refah Algısı…….....163

ŞEKİL VE GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil 1.1.
Çoklu Yoksunluğun Yapısal Boyutları…….....…….....……...24

Şekil 2.1.
İnsani Gelişme Endeksinin Unsurları…….....…….....……...46

Şekil 2.2.
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin Unsurları…….....……..…...52

Şekil 2.3.
Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksinin Unsurları…….....…….....56

Grafik 3.1.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Sağlık Endeksi Göstergeleri…..….88

Grafik 3.2.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Sağlık Endeksi Göstergeleri……...…..89

Grafik 3.3.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Sağlık Endeksi Göstergeleri……...….89

Grafik 3.4.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Eğitim Endeksi Göstergeleri……..90

Grafik 3.5.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Eğitim Endeksi Göstergeleri…….....…….....91

Grafik 3.6.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Eğitim Endeksi Göstergeleri…….…..92

Grafik 3.7.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Yaşam Kalitesi Endeksi Gelir Düzeyi Göstergeleri……...……...……...…….……..93

Grafik 3.8.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Yaşam Kalitesi Endeksi Gelir Düzeyi Göstergeleri…….94

Grafik 3.9.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Yaşam Kalitesi Endeksi Gelir Düzeyi Göstergeleri…….…94

Grafik 3.10.
Türkiye'de Eğitilmiş Sağlık Personeli Tarafından Yaptırılan Doğumların Oranı…105

Grafik 3.11.
Türkiye'de Kadınların Yıllara Göre Parlamentodaki Temsil Oranı…….....108

Grafik 3.12.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Parlamentoda Kadın Milletvekili Temsil Oranları…….108

Grafik 3.13.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Parlamentoda Kadın Milletvekili Temsil Oranları…….109

Grafik 3.14.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Parlamentoda Kadın Milletvekili Temsil Oranları…….110

Grafik 3.15.
Türkiye'nin Kategori Bazında Parlamentoda Kadın Milletvekili Temsil Oranları..111

Grafik 3.16.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin İşgücüne Katılım Oranları…...….115

Grafik 3.17.
Türkiye'de Tarım Dışı Sektörlerde Ücretli Olarak Çalışan Kadınların Oranı…..….117

Grafik 3.18.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İşgücüne Katılım Oranları……..117

Grafik 3.19.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin İşgücüne Katılım Oranları……..…118

Grafik 3.20.
Türkiye'nin Kategori Bazında İşgücüne Katılım Oranları……...……119

Grafik 3.21.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Cinsiyete Bağlı Doğumda Yaşam Beklentisi…….…….125

Grafik 3.22.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Doğumda Yaşam Beklentisi……..125

Grafik 3.23.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Doğumda Yaşam Beklentisi…….....126

Grafik 3.24.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Cinsiyete Bağlı Kişi Başı Milli Geliri……...…….130

Grafik 3.25.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Kişi Başı Milli Geliri……131

Grafik 3.26.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Kişi Başı Milli Geliri……132

Grafik 3.27.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerde Yoksunluğun Genel Yoksulluğa Katkısı…..134

Grafik 3.28.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerde Yoksulluk Sınırı Altında Gelire Sahip Olanların Oranı…….……135

Grafik 3.29.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Okuma Yazma Oranı ve En Az Orta Öğretim Mezunu Nüfus Oranı……..143

Grafik 3.30.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Okuma Yazma Oranı ve En Az Orta Öğretim Mezunu Nüfus Oranı……..……144

Grafik 3.31.
Türkiye'nin Kategori Bazında Okuma Yazma Oranı ve En Az Orta Öğretim Mezunu Nüfus Oranı…….145

Grafik 3.32.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin İlköğretimi Bırakma Oranları..…146

Grafik 3.33.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İlköğretimi Bırakma Oranları……..146

Grafik 3.34.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin İlköğretimi Bırakma Oranları……....147

Grafik 3.35.
En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Eğitim Harcamaları Oranları……..148

Grafik 3.36.
Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Eğitim Harcamaları Oranları……..149

Grafik 3.37.
AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Eğitim Harcamaları Oranları…...…..150

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BKH : Binyıl Kalkınma Hedefleri
(Millennium Development Goals)

BM : Birleşmiş Milletler

CBGE : Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi
(Gender-related Development Index)

CGE : Cinsiyet Gelişme Endeksi
(Gender Development Index)

CYÖ : Cinsiyet Yetkilendirme Ölçümü
(Gender Empowerment Measure)

ÇBYE : Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
(Multidimensional Poverty Index)

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

EAPN : European Anti-Poverty Network
(Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı)

EUİGE : Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi
(Inequality-adjusted Human Development Index)

FAO : Food and Agriculture Organisation
(Gıda ve Tarım Örgütü)

GEF : Global Environment Facility
(Küresel Çevre Fonu)

GSMG : Gaysi Safi Milli Gelir

GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

HIV : Human Immunodeficiency Virus
(İnsan Bağışıklık Yetmezlik Virüsü)

İGE : İnsani Gelişme Endeksi
(Human Development Index)

İGR : İnsani Gelişme Raporu
(Human Development Report)

ILO : International Labour Organisation
(Uluslararası Çalışma Örgütü)

IMF : International Monetary Fund
(Uluslararası Para Fonu)

İYE : İnsani Yoksulluk Endeksi
(Human Poverty Index)

OECD : The Organisation for Economic Co-operation and Development
(Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)

SGP : Satın Alma Gücü Paritesi

TCEE : Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
(Gender Inequality Index)

UNDP : United Nations Development Programme
(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

UNEP : United Nations Environment Programme
(Birleşmiş Milletler Çevre Programı)

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

UNICEF : United Nations International Children's Emergency Fund
(Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

WHO : World Health Organization
(Dünya Sağlık Örgütü)

WTO : World Trade Organization
(Dünya Ticaret Örgütü)

GİRİŞ

Yoksulluk, ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutları olan geçmişten bugüne insanların karşılaştığı en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Yoksulluk genel anlamda, insanların asgari yaşam standartlarına erişememiş olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk kavramına yönelik farklı bakış açılarının bulunması yoksulluk kavramının tanımlanmasını oldukça güçleştirmektedir. Ancak tanımı, nedenleri ve çözümlerine yönelik farklı bakış açılarına karşın yoksulluk, tarihsel süreçte kapsamı ve içeriği değişmekle birlikte, tüm ülkelerin ortak sorunu olmaya devam etmektedir. Yoksulluk, özellikle sanayi devriminin ardından toplumsal bir problem olarak görülmeye başlanmış ve küreselleşme sonucu gelir dağılımında meydana gelen eşitsizliklerin artmasıyla giderek büyüyen bir sorun olarak değerlendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hakim olan küreselleşmeyle beraber gerçekleşen refah artışına rağmen yoksulluk bugün de hala hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin en önemli sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Dünyadaki tüm ülkeler yoksulluk sorununu aşmak için bir takım politikalar ve çözüm yolları geliştirmeye çalışmaktadır. Yoksulluğun nedenleri arasında ekonomik sorunların yanında sosyal ve siyasal problemler de bulunmaktadır. Nitekim yoksulluk, ekonomik bir problem olmanın ötesinde, her şeyden önce insani ve toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısındaki refah düzeyi ortamına uygun kavramlar yerini yeni kavramlara bırakmaya başlamıştır. Uzun bir dönem ekonomik göstergelerle ele alınmaya çalışılmış olan yoksulluk 1980'li yıllarda yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler sonucunda kalkınma ve gelişme düzleminde tartışılmaya başlanmıştır.

Yoksulluk konusunun kalkınma ya da gelişme düzleminde tartışılması, konunun sadece ekonomik bir sorun olarak ele alınmasını aşarak uluslararası kuruluşların konuya ilgisinin artmasını sağlamıştır. Bu anlamda Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların yoksulluk ve yoksullukla mücadele konusunda çok sayıda çalışma yaptıkları ve küresel ölçekte

yeni strateji ve politikalar ortaya koydukları görülmektedir. Küreselleşme sürecinin en önemli aktörü olarak görülen Dünya Bankası da yoksulluk konusunu sadece ekonomik göstergelerle ele almaktan vazgeçmiş kalkınma düzleminde yeni yaklaşımlar geliştirmiş ve bu doğrultuda politika önerileri sunmaya başlamıştır. Dünya Bankası eleştirileri dikkate alarak yoksulluğu daha geniş bir biçimde ele almasına rağmen önermiş olduğu politikaları uygulayan ülkelerde yoksullukla ilgili durumun daha kötü bir noktaya gitmiş olması Dünya Bankası'nın yoksulluk yaklaşımının yetersizliğini gündeme getirmiştir.

Avrupa Birliği ise yoksulluğu önceleri göreli yoksulluk olarak ele almış ancak daha sonra 20. yüzyılın son çeyreğinde geliştirdiği "sosyal dışlanma" kavramı ile yoksulluk konusunda farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Yoksulluğu da içine alan sosyal dışlanma kavramının, refah devleti kazanımlarından dışlanma olarak tanımlanmış olması ve buna uygun politikalar geliştirilmesi kavramın sadece Avrupa'ya özgü bir çerçevede kaldığı noktasında eleştirilmiştir.

Birleşmiş Milletler kalkınmaya yönelik kavram tartışmalarının olduğu bir dönemde "insani gelişme" kavramını gündeme getirmiştir. Çalışmanın ana temasını oluşturacak olan kavram, geliri ve tüketimi temel alan "ekonomik gelişme" yaklaşımından farklı olarak kalkınmanın merkezine insanı yerleştirmektedir. Ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için yoksulluğun geniş bir şekilde ele alınması ve sorununun çözümü için insani bakış açısına sahip çözümler üretilmesi gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu ile insan merkezli gelişmeye dikkat çekilmiştir. Amartya Sen tarafından geliştirilmesinde önemli katkısı olan insani gelişme kavramı, gelir odaklı gelişme anlayışından farklı olarak, yaşam beklentisi, eğitim ve kişi başı gelir olmak üzere insani gelişmenin üç boyutuna vurgu yapmaktadır. İnsani gelişme anlamında gelişme analizinin kapsamını genişletmektedir. Bu yaklaşımla gelişme kapsamına, temel ihtiyaçlar, eğitim, sağlık, gelir dağılımı, yoksulluk, işsizlik gibi konular dahil olmuştur. Böylece gelişme, ekonomik boyutunun yanında, insani ve toplumsal boyutlarıyla da ele alınmaya başlanmıştır.

İnsani gelişme kavramının yetersizliğine yönelik eleştirileri dikkate alan UNDP, 1997 yılında yayınlanmış olduğu İnsani Gelişme Raporu'nda daha geniş kapsamlı bir kavram olan "insani yoksulluk" tanımını geliştirmiştir. UNDP tarafından yoksulluğa çok boyutlu bir yaklaşımı içeren insani yoksulluk tanımının yanında farklı değerlendirmelere imkan sağlaması açısından çok sayıda bileşik endeksler de geliştirilmiştir. Her yıl yayımlanan raporlar ile ülkelerin gelişme düzeyini ortaya koymaya çalışan UNDP, daha gerçekçi sonuçlara ulaşmak için zaman zaman hesaplama ve ölçüm yöntemlerinde değişiklikler de yapmaktadır.

Toplumların gelişme düzeyini ölçmeye yönelik çok sayıda çalışma bulunmaktadır. UNDP tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Raporu, tüm ülkelerinin gelişme düzeyi başarısını gösteren, uluslararası geçerliliği kabul edilmiş bir rapordur. Her yıl yayımlanan bu raporlar tüm ülkeler hakkında geniş kapsamlı istatistikler sunmaktadır. Çalışmada da yer verdiğimiz gibi ülkeler arasında karşılaştırmalar yapma imkanı sunan bu raporlar, ülkelerin gelişme düzeyinin uluslararası toplulukta hangi noktada olduğunu göstermektedir. Yoksulluk yaklaşımlarından hareketle insani gelişmeyi çok boyutlu bir şekilde ele alan İnsani Gelişme Endeksi, diğer yoksulluk ve kalkınma yaklaşımları ile beraber değerlendirilmiş ve çalışmanın esas inceleme konusu olmuştur.

Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde, yoksulluk tanımları ve yoksulluk yaklaşımları ele alınmıştır. Yoksulluğun tarihsel süreç içerisindeki değerlendirilmesine yönelik değişimler araştırılmış, uluslararası kuruluşların yoksulluk konusuyla ilgili kalkınma ve gelişme düzlemindeki farklı yaklaşımları ele alınmıştır. Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşların yoksullukla ilgili yaklaşımlarına yer verilmiştir. Birleşmiş Miletler Kalkınma Programı tarafından yoksulluğun değerlendirilmesinde merkeze insani unsurları koyan gelişme anlayışı bağlamında geliştirilmiş olan "insani gelişme" kavramı çalışmanın odak noktası olarak detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, UNDP tarafından insani gelişme yaklaşımından hareketle geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi tüm boyutlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Endeksin hesaplama yöntemi verilerek, zaman içerisinde

endekste yapılan değişiklikler, geliştirilen bileşik endeksler ve insani gelişme endeksine yönelik eleştiriler aktarılmıştır. İnsani Gelişme Endeksi verilerinin yer aldığı İnsani Gelişme Raporu hakkında bilgiler verilmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın faaliyet alanları ve Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin İnsani Gelişme Endeksi ile bağlantısına değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise İnsani Gelişme Endeksi göstergeleri ışığında son yayınlan güncel rapor olan 2014 yılı İnsani Gelişme Raporu'nda yer alan veriler kullanılarak, Türkiye'nin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle birlikte Avrupa Birliği'ne üye son üç ülke ve aday ülkelerle karşılaştırması yapılacaktır. Türkiye'nin geldiği nokta itibari ile gelişme düzeyi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Türkiye'nin tarihsel süreç içerisindeki insani gelişme performansı mercek altına alınıp, olumlu ve olumsuz göstergeler üzerindeki nedenlere ve çözüm yollarına ilişkin çalışmalar değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMI VE YOKSULLUK YAKLAŞIMLARI

Yoksulluk, yapısı gereği hemen hemen tüm sosyal bilimlerin ilgi alanına girmektedir. Bu kapsamda çözüm yolları açısından yoksulluk, disiplinler arası olma özelliğine sahiptir. Gelir dağılımı açısından iktisadi, yoksulların toplumda farklı bir kategoriye sahip olmaları nedeniyle sosyolojik, hem objektif hem de sübjektif algılara bağlı olması dolayısıyla psikolojik, sadece insanların yoksulluğu olarak değerlendirilmesi itibariyle antropolojik ve yoksullar ile yoksul olmayanlar arasındaki kentsel mekan kullanım farklılığı açısından kent bilimsel özellikler taşıması yoksulluk konusunu karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkarmaktadır.[1]

Yoksulluğun karmaşık yapısı ve birçok yoksulluk tanımı konunun incelenmesinde bir çerçeve oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Buradan hareketle yoksullukla ilgili genel tanımlar aktarılıp, konu uluslararası kuruluşların yoksulluk yaklaşımları düzleminde ele alınacaktır.

1.1. YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TANIMLARI

1.1.1. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk kavramının ilk anlamlı tanımı, 1901 yılında S. Rowntree tarafından yapılmıştır. Rowntree yoksulluğu, "toplam kazançların, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi" olarak tanımlamıştır. Cox'a göre ise basit bir tanımla; "herkese iyi bir hayat temin edecek yeterli ve erişilebilir kaynakların olmayışıdır."[2]

---

1 Harun Önder, Fikret Şenses, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi"**, İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar (Prof. Dr. Kemali Saybaşılı'ya Armağan)**, Der. Burak Ülman, İsmet Akça, İstanbul, Bağlam, 2006, ss. 200-201.

2 Esra Banu Sipahi, "Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S:11, 2006, s. 175.

Genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksunluğu ifade eden bir durum olarak tanımlanan yoksulluk,[3] Mingione'ye göre; "nüfusun bir kısmının çeşitli nedenlerle, değişik dönemlerde, tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari bir yaşam standardını sağlamak için yeterli kaynağa ulaşamaması nedeniyle oluşur."[4]

Sözlük anlamıyla yoksul, "yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olamayan kişidir." Yaşam için gerekli imkânlardan yoksun olma durumunu ifade edilen yoksulluk;[5] sosyal siyaset açısından, "insan haysiyetine ve şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeyinin altında, maddi yönden tam anlamıyla veya nispi olarak yetersiz olma durumudur. Bir başka ifadeyle, toplum, ahlak, aile ve ilim hayatımızı tehdit eden bir felaket, umumi bir sosyal risktir."[6]

Diğer taraftan yoksulluğun dar ve geniş anlamda tanımları da yapılabilir. Dar anlamda yoksulluk, "açlıktan ölme ve barınma koşullarından yoksunluğu içerirken", geniş anlamda yoksulluk, "gıda, giyim ve barınma olanaklarının yaşamı idame ettirmeye yeterli olması fakat toplumun genel düzeyinden daha kötü şartlarda bulunmayı" ifade eder.[7] Dünya Bankası'na göre ise yoksulluk, "asgari yaşam standardına erişememe durumudur." Başka bir ifadeyle yoksulluk, "maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecek gelirden yoksun olma halidir."[8]

---

3 Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınbay, Derya Kömürcü, 1.Basım, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 825.

4 Hatice Özkan, Evren Koç Kırdaş, Taylan Koç, "Yoksulluk Sorununu Görmeyen Bir Kalkınma Modeli Olarak Yönetişimci Kalkınma: Adana Örneği," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C: 67, No:4, 2012, s. 92.

5 Özge Arpacıoğlu, Metin Yıldırım, "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi," **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, C:4, S:2, 2011, s. 61.

6 Ali Seyyar, **Sosyal Siyaset Terimleri**, 1.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2002, s. 171.

7 Mahmut Bilen, Mustafa Çalışır, "Türkiye'de Yoksulluk Tuzağının Politik Belirleyicileri", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, C: VI Sayı: I, 2011, s. 155.

8 Coşkun Can Aktan, İstiklal Yaşar Vural, "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri," Yoksullukla Mücadele Stratejileri, (Der. Coşkun Can Aktan), (Çevrimiçi): http: //www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf, 01.07.2014.

1.1.2. Yoksulluk Tanımları

1.1.2.1. Mutlak Yoksulluk

Rowntree'nin yoksulluk tanımındaki pragmatik yaklaşımının kökeni mutlak yoksulluğun kavramsallaşmasında yatmaktadır. Bu yaklaşıma göre; fakirler, fiziksel olarak yaşam mücadelesi sürdüremeyenlerdir. Rowntree bütün toplumlara uygulanabilecek, değer yargısız (valufree) denilen sabit bir kriter oluşturarak yoksulluğu ölçmeye çalışmıştır. Bu ölçüm, sağlık ve fiziksel verimlilik için gerekli olan minimum enerji seviyesini ölçmek için vazgeçilmez olan bir sepet mala dayanmaktadır. Bu mallar için bir fiyat getirilip alt eşik belirlenecek, böylelikle bu kaynaklara sahip olmayanlar "fakir" olarak sınıflandırılacak ve geçim için asgari gereksinim tespit edilebilecektir.[9]

Charles Booth'a göre mutlak yoksulluk, "fiziksel bakımdan sağlıklı bir varoluşu sürdürmek için gerekli –bedenin fiziksel olarak etkin işleyişine imkân sağlayacak yeterlilikteki yiyecek ve barınma gereksinimlerini karşılayabilecek-miktardaki temel maddelerin yoksunluğunu" ifade eder.[10]

Mutlak yoksulluk, "bir insanın biyolojik açıdan kendisini yeniden üretebilmesi için gereken kalori ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirebilmesine referansla yaşamını asgari düzeyde sürdürebilmesi" olarak tanımlanmaktadır. Ayni ve nakdi geliri temel gereksinimleri karşılamaya yetersiz olanlar mutlak yoksulluk sınırının altında kalmaktadır.[11]

Mutlak yoksulluk sınırını belirleyen unsurlar, aile büyüklüğü ve asgari düzeyde tüketilecek mal ve hizmet gereksinimleri ile bu gereksinimleri karşılamada ihtiyaç duyulan harcama miktarının belirleyicisi durumundaki mal ve hizmetlerin

---

9 Enzo Mingione, "Urban Poverty in the Advanced Industrial World: Concepts, Analysis and Debates", **Urban Poverty And The Underclass**, Oxford, Blackwell Publishers, 1996, s. 7.

10 Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, 1.Baskı, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000, s. 288.

11 Aysel Günindi Ersöz, "Dünya Konferansları Belgelerinde Aile ve Yoksulluk: Saptamalar ve Öneriler", **Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 5, C:2, S:6, Ekim-Aralık 2003, s. 72.

fiyatlarıdır. Mutlak yoksulluk çizgisi olarak para birimi ile belirtilen miktar kabul edilmektedir. Belirlenmiş yoksulluk çizgisi gelirinin altında gelire sahip olanlar yoksul, üstünde gelire sahip olanlar ise yoksul olmayanlar olarak sınıflandırılmaktadır.[12]

Bireylerin gelir ve tüketim harcamalarını dikkate alarak hesaplanan mutlak yoksulluk sınırının belirlenmesinde iki yöntem kullanılmaktadır. Birinci yöntem olan *"Temel Gereksinimler Yaklaşımı"*nda, bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için asgari düzeyde alınması gereken gıda, giyim, barınma, eğitim ve sağlık harcamalarının hesaplanmasıyla elde edilmektedir. İkinci yöntem ise *"Minimum Gıda Sepeti"* yöntemidir. Bu yönteme göre nüfusun tamamı için önerilen kişi başına günlük alınması gereken kalori miktarının altında kalori alan bireyler yoksul olarak değerlendirilmektedir.[13] Gelişmekte olan ülkeler ulusal yoksulluk sınırı belirlerken genellikle gıda yoksulluğu yöntemini kullanırlar.[14] Gıda yoksulluğu hesaplamalarında üç temel yaklaşım vardır. Bunlar, temel ihtiyaçların maliyeti, gıda enerjisi ve gıda paylaşımıdır.[15]

Dünya Bankası uluslararası karşılaştırma yapabilmek amacıyla mutlak yoksulluk sınırını, ülkelerin gelişme seviyelerindeki farklılıkları dikkate alarak ortalama bir hesaplama yöntemi ile azgelişmiş ülkeler için 1 dolar, Latin Amerika için 2 dolar, Türkiye ve Doğu Avrupa ülkeleri için 4 dolar, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14,40 dolar olarak belirlemiştir.[16] 1990 yılında Dünya Bankası, bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli kalori miktarını 2400 k/cal olarak belirlemiştir. Buna göre günlük geliri ile 2400 k/cal gıdayı alamayacak durumdaki insanlar mutlak

---

12 Mustafa Öztürk, Başak Işıl Çetin, "Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar", **Journal of Yasar University**, No:16, Vol:4, October 2009, s. 2666.

13 Rüstem Yanar, Ahmet Şahbaz, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, C:8, S:3, Aralık 2013, s. 60.

14 Naci Gündoğan, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele", **ASO Dosya**, Ocak/Şubat 2008, s. 43.

15 Gül Kayalıdere, Hande Şahin, "Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk", **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Yıl:2, C:2, S:2, 2014, s. 67.

16 Meryem Koray, **Sosyal Politika**, 2.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 288.

yoksul sayılmıştır. Bunun yanında ülkelerin sosyoekonomik gelişme seviyeleri ve konumlarına göre insanların günlük kalori ihtiyaçları farklılık gösterebilmektedir. Bu farlılık dikkate alınarak gelişmiş ülkeler için kişi başına günlük asgari kalori ihtiyacı 3390 k/cal, gelişmekte olan ülkeler için 2480 k/cal, gelişmemiş ülkeler için ise 2070 k/cal olarak belirlenmiştir.[17]

Kalori normları aynı hane halkı içerisinde bile kişiden kişiye farklılaşabildiğinden tüm nüfus için aynı kalori normlarının kullanılması bu yöntemin sakıncalı bulunmasına neden olmaktadır. Bunun yanında alınması gereken kalori miktarında yaş, cinsiyet ve meslek gibi değişkenler de doğrudan etkili olduğundan, gıda ve gıda dışı harcamalar da farklı olmaktadır.[18]

1.1.2.2. Göreli Yoksulluk

Göreli yoksulluk, bireyin temel gereksinimlerini karşılayabilme seviyesi açısından toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumuna göre tanımlanmaktadır. Buna göre göreli yoksulluk, "temel gereksinimlerini mutlak olarak karşılayabilen, ancak kişisel kaynaklarının yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılmaları engellenmiş olanları kapsamaktadır." Bu yaklaşıma göre yoksulluk, insan gereksinimlerinin her yerde aynı olamayacağı düşüncesinden hareketle kültürel olarak tanımlanır ve her yerde geçerli yoksulluk standartları ile hesaplanamaz.[19]

Göreli yoksulluk, bireyin ya da grubun, toplumun diğer üyelerine kıyasla sahip oldukları kaynakları -başka bir deyişle onların göreli yaşam standartlarını- gösterdiği gibi[20], bu sosyal grubun ya da yerleşim biriminin diğer grup ve birimlerle karşılaştırılmasını da sağlar. Bununla beraber göreli yoksulluk, bireyin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarıyla ilgili bir kavram olarak, "bireyin insanca bir yaşam

---

17 Salih Barışık, Ahmet Kasap, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Kamu Harcamalarının Rolü", **Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks**, Vol:4, No: 3, 2012, s. 29.

18 Arpacıoğlu ve Yıldırım, **a.g.e.**, s. 63.

19 Faruk Sapancalı**, Sosyal Dışlanma**, 1.Baskı, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2005, s. 55.

20 Marshall, **a.g.e.**, s. 825.

sürdürebilmesi için yaşadığı toplumsal çevredeki temel altyapısal, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamamasını ve birçok şeyden yoksun olmayı ifade eder."[21]

Mutlak yoksulluk, dünyanın her yerinde bir bireyin fiziksel varlığını devam ettirebilmesi için gerekli temel ihtiyaçların giderilememesi olarak tanımlanırken, göreli yoksulluk, toplumu oluşturan bireylerin, herhangi bir toplumun meydana getirdiği artı değerler ile yaşam şartlarına olumlu etki eden ürünlerden, farklı oranlarda sağlanan faydayı ifade etmektedir.[22] İnsanın toplumsal bir varlık olmasından hareket eden göreli yoksulluk, mutlak yoksulluk kavramının yetersiz kaldığı yerlerde devreye girer.[23] Mutlak yoksulluk sınırının sabit olması, göreli yoksulluk ile mutlak yoksulluk arasındaki en temel farklılıktır. Göreli yoksulluk sınırları her ülke için o ülkedeki ortalama gelir veya harcama seviyelerine göre farklı olmaktadır. Bir ülkedeki ortalama harcama seviyesinin yüksekliği göreli yoksulluk oranının da yüksekliğini belirlemektedir.[24]

Yoksulluk, bir toplumun üretmiş olduğu toplumsal değerlerin miktarından ziyade o değerlerin toplumu oluşturan bireyler arasındaki eşitsiz dağılımıyla alakalı olduğundan gelir dağılımı eşitsizliğinin bir sonucudur.[25] Yoksulluğun göreli tanımlanmasında kullanılan gelir dağılımı eşitsizliği iki boyutludur. Bunlardan ilki ülkeler arasındaki gelir düzeyleri farklılığına işaret eder. İkincisi ise bir ülkenin farklı bölgeleri arasında bulunan gelir dağılımı eşitsizliğidir. Nitekim bu durum bir ülkenin gelir dağılımındaki bozukluğun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.[26] Bu nedenle gelir dağılımındaki eşitsizlikleri yansıtan yoksulluk olarak da tanımlanabilen

---

21 Seda Topgül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:14, S:1, 2013, s. 280.

22 Metin Özkul, "Küreselleşme, Neo-Liberalist Uygulamalar, Yoksulluk ve Toplumsal Sorumluluk", **Journal of Azerbaijani Studies - Khazar University Press**, Vol:12, Numbers: 1-2, Bakü, Azarbaijan, s. 630.

23 Hamza Çeştepe, Öner Genç, "Bretton Woods Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları ve Stratejileri", **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:7, S:14, 2011, s. 54.

24 Münir Tireli, "Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz", **T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi**, Ankara, Mayıs 2009, s. 34.

25 Barışık ve Kasap, **a.g.e.**, s. 29.

26 Tireli, **a.g.e.**, ss. 34-35.

göreli yoksulluk kavramı gelişmiş ülkeler için, mutlak yoksulluk kavramı ise azgelişmiş ülkeler için kullanılmaktadır.[27]

1.1.2.3. Öznel Yoksulluk

Adam Smith'e göre insanlar eşit fırsat ve seçeneklere sahiptir. Smith, insanların toplum içinde var olmaktan çekinmeden bu fırsat ve seçeneklerini çeşitlendirme haklarını kullanarak diğer insanlarla bütünleşmesi gerektiğini ifade eder. Yoksulluk seviyesinin gizli sınırı olarak görülebilecek bu yaklaşım, günümüz yoksulluk tanımları içinde "öznel yoksulluk" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu genel değerlendirme çerçevesinde kendilerini yoksul olarak tanımlayanlar öznel yoksul olarak kabul edilmektedir. Öznel yoksullukta temel ölçüt ise gelir ya da toplumsal fırsatlardan yararlanma düzeyi olmayıp, yapamamaları veya ulaşamamaları sebebiyle kendilerinden veya çevrelerinden çekinme sınırında olmakla alakalıdır.[28]

Genel kabul gören bir tanım olarak yoksulluk, ihtiyaçların hesaplanan yeterlilikten daha az bir seviyede karşılanması durumunda oluşmaktadır. Fakat bu tanım "yeterli seviye nedir?" sorusunu ve bunun nasıl elde edildiği konusunu açık bırakmaktadır. Bu sorunun nasıl cevaplandığı, yoksulluğun yorumlanması anlamında çeşitlilik göstermesine olanak sağlamaktadır. Jan Drewnowski'ye göre öznel yoksulluk; herkesin kendi ölçülerinde hangi ihtiyaçlarının yeterince karşılanıp karşılanmadığı hakkında yargı bildirebilmesi ve bu yargısına göre "yoksul" ya da "yoksul değil" olarak düşünülebilmesidir.[29]

Öznel yoksulluk kavramında, diğer yoksulluk yaklaşımlarında kullanılan nesnel ölçütler yerine kişilerin kendilerini "yoksul" görüp görmedikleri dikkate

---

27 Gülay Hız, Koşar Hız, "Yoksulluk ve Yoksunluk Penceresinden Tüketimi, Lüks Tüketimi ve Tüketim Toplumunu İzleme", **T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Deneyimler ve Yeni Fikirler Bildiriler Kitabı,** Ankara, Mayıs 2011, s. 146.

28 Semiha Boybek, "Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği", **T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi**, Ankara, 2009, ss. 25-26.

29 Jan Drewnowski, "Poverty: It's Meaning and Measurement", **Development and Change**, Volume:8, Issue:2, 1977, s. 183.

alınmaktadır. Nesnel yaklaşımlar, daha somut ve ölçülebilir kıstaslar olan gelir, tüketim harcamaları, kalori miktarına odaklanır. Buna karşın öznel yaklaşımlar, yoksulluğu bir süreç olarak değerlendirir ve asgari düzeyde temel ihtiyaçların karşılanabilmesi noktasında yoksulların kendi düşüncelerini önemsemektedir.[30]

Öznel yoksulluk, insanların kendileri için yeterli görecekleri, maksimum düzeye ulaşmaya yeterli bir gelire sahip olup olmadıklarına ilişkin beyanlarına göre yapılan bir tanımdır.[31] Nitekim öznel yoksulluk, "Leyden Yaklaşımı" olarak bilinen ve deneklere yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli gördükleri gelir miktarının sorulduğu bir yöntemle ölçülür.[32] Araştırmacının yoksul olarak nitelediği bir kişi ya da grubun bazen kendisini bu şekilde kabul etmediği ya da bunun tersi bir durumu ifade etmesi öznel yoksulluk ölçümlerinin sağladığı bir kazanç olarak görülebilmektedir.[33]

Yoksulluğu tanımlamada yoksulların kendi değerlendirmeleri ilk başta anlamlı gibi görünmekle birlikte bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda yaşanabilecek en temel zorluk, elde edilen bilgilerin toplanarak kendi içinde tutarlı bir sonuca ulaşma ve sonuçları ülkeler arasında veya aynı ülkenin farklı bölgeleri ve yerleşim yerleri arasında kıyaslama imkânının zorluklarından kaynaklanmaktadır. Soruların algılanma biçimi, benzer gelir düzeyine sahip topluluklarda bile farklılıklar göstermekte ve toplumsal normlar açısından birinden diğerine değişmektedir. Sonuçlar anketin yapıldığı bölgeye özgü yerelleşmekte ve başka bölgeler için genelleştirmekte güçlükler oluşturmaktadır.[34] Öznel yoksulluk hesaplamalarının, kişilerin asgari geçim düzeyine verdikleri cevaba dayandırılması

---

30 Fatma Erbil Erdugan, "Türkiye'de Özürlü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören Örneği", **T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı**, Ankara, Kasım 2010, ss. 10-11.

31 Hız ve Hız, **a.g.e.**, s. 147.

32 TÜSİAD, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, Yayın No: TÜSİAD-T/2000–12/295, İstanbul, 2000, s. 98.

33 Tuna Alemdar, Alper Demirdöğen, M. Necat Ören, "Kırsal Yoksulluk Ölçüm Sorunu ve Türkiye," **10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi**, Konya, 5-7 Eylül 2012, s. 325.

34 Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, ss. 94-95.

aynı gelire sahip kişiler arasında farklı yorumlamalara neden olabilmektedir.[35] Öznel yoksulluk tanımına karşı çıkan bazı araştırmacılar öznel memnuniyetlerin nesnel koşullarla ilgili olmadığını belirtmişlerdir. Bu görüşün temelinde yoksul olmanın kişilerin nasıl hissettiklerine değil, nasıl yaşadıklarına bağlı olduğu düşüncesi yer almaktadır. Dolayısıyla öznel bir ölçüm ile kişilerin nesnel durumları doğru bir şekilde yansıtılamayabilir.[36]

1.2. Uluslararası Kuruluşların Yoksulluk Yaklaşımları

1.2.1. Sanayi Devrimi Sonrası Yoksulluk Yaklaşımı

Yoksulluk sadece belli dönemlerde karşılaşılan bir sorun olmayıp toplumun çeşitli katmanları açısından da ele alınmaktadır. Yoksulluğun, toplumu oluşturan gruplar üzerindeki etkisi farklıdır. Diğer taraftan ülkelerin gelişme düzeylerine göre de yoksul kabul edilen kişilerin gelirleri birbirinden farklı olabilmektedir.[37] Tarihi süreçte her toplumda belirli ölçütlere göre sınıflar oluşmuştur. Bazı grupların ya da toplulukların bu sınıflaşmanın altında kalması onların yoksul olarak tanımlanmasına sebep olmuştur.[38]

İktisat tarihçileri Sanayi Devrimi'nin kötü etkileri ve hastalık kaynağı şehirlerdeki kitlelerin yoksulluğuyla ilgilenmişlerse de[39] yoksulluk konusuna yoğun ve sistematik ilginin köklerini, ana hatlarıyla, en azından 18. yüzyılın ortalarında kitlesel yoksulluk ortaya çıkmaya başlamadan çok önce, 17. yüzyıl başlarından bu

---

35 Menno Pradhan, Martin Ravallion, "Measuring Poverty Using Qualitative Perceptions Of Consumption Adequacy", **The Review of Economics and Statistics**, August 2000, Volume:82, Issue:3, s. 462.

36 Banu Metin, Türkiye'de 2000 Sonrası Dönemde Uygulanan Ekonomik ve Sosyal Politikalar Temelinde Yoksulluk Sorunu "Ankara'da Uygulamalı Bir Araştırma", **T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları**, 1.Baskı, Ankara, Yayın No: 39, 2013, s. 28.

37 Özlem Durgun, "Türkiye'de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, C:VI, S:I, 2011, s. 143.

38 Şinasi Öztürk, "Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:1, S:5, Sonbahar 2008, s. 606.

39 Paul A. Samuelson, **İktisat**, Çev. Y. Demirgil, 2.Baskı, İstanbul, Menteş Kitabevi, 1966, s. 123.

yana izlemek mümkündür.[40] Buna rağmen sanayileşmenin ilk yıllarında önemli bir toplumsal sorun olarak görülmeye başlanan yoksulluk, sanayileşme hareketlerinin de etkisiyle daha sonraki dönemlerde kentlerdeki işçi sınıfının yoksullaşması sonucunda ilk kez kitlesel bir boyut kazanmıştır.[41] Yoksulluk, 19. yüzyıl kapitalizmi koşulları altında işçi sınıfının içinde bulunduğu yaygın bir durum olarak değerlendirilerek analiz edilmiştir.[42]

Sanayileşmeye dayalı kapitalizmin kök salmaya ve yaygınlaşmaya başladığı 18. ve 19. yüzyıllarda önemli düşünür ve kuramcıların yoksulluk sorunuyla giderek daha fazla ilgilendiği görülmektedir. Nitekim Adam Simith, bir taraftan ülkeler zenginleşirken diğer taraftan yoksulluğun artmasını önemli bir paradoks olarak değerlendirmiştir. Böylece ekonomik sistemin başarısı değerlendirilirken en yoksul vatandaşların durumlarında iyileşmenin ne ölçüde olduğunu temel kıstas olarak alınması önerisini getirmiştir.[43] 1920'li yılların sonunda Büyük Dünya Bunalımı nedeniyle ortaya çıkan ve kitlesel olarak nitelendirilebilecek işsizliğin etkisiyle, sanayileşmiş ülkelerde yoksulluk konusuna ilgi yeniden ivme kazanmıştır.[44]

Ekonomik performansın göstergesi olarak kişi başına düşen milli gelirin kabul edilmesi, ülkeler arası karşılaştırmayı mümkün kılması ve ülkelerin gelirlerine göre sınıflanabilmesini sağlaması nedeniyle uzun süre tercih edilmiştir.[45] Ne var ki ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltmada etkili olmaması ve beraberinde ortaya çıkan çeşitli toplumsal sorunlara çözüm getirmede yetersiz kalması söz konusu yaklaşıma eleştirel bakışların artmasına neden olmuştur. 1980'lerde Uluslararası Para

---

40 Şenses, **a.g.e.**, 2003, s. 32.

41 Reşat Açıkgöz, "Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme", **Yardım ve Dayanışma Dergisi**, Yıl:1 C:1, S:2, Temmuz-Aralık 2010, s. 47.

42 Seyhan Erdoğdu, Denizcan Kutlu, "Dünyada ve Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme", **Çalışma ve Toplum**, S:41, 2014, s. 65.

43 Şenses, **a.g.e.**, 2003, s. 33.

44 Oğuz Kaymakçı, Hülya Kaymakçı, Hüseyin Durak, "Yoksulluk Perspektifinden Küresel Kalkınma Sürecinde Türkiye Ekonomisi", (Çevrimiçi) http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/yoksullukperspektifi.pdf, 22.10.2014

45 Volkan Öngel, İlyas Sözen, A. Alkan Çelik, "Orta Asya Ülkelerinin İnsani Gelişmişlik Endeksleri Açısından Değerlendirilmesi", **International Conference on Eurasian Economies 2011**, Session 6C: Orta Asya Ekonomileri III, s. 435.

Fonu (IMF) veya Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan çok sayıda ülkede uygulanan yapısal uyum programlarının çok ağır insani bedellerinin olması, ekonomik kalkınma modellerinin niteliğinin ve sonuçlarının kaygıyla değerlendirilmesine yol açmıştır. Söz konusu dönemlerde, yüksek ekonomik büyümeye sahip bazı ülkelerde suç oranları ve çevre sorunlarının yüksek olması, buna karşın orta gelir düzeyine sahip bazı ülkelerde refah düzeyinin yüksek iyi bir noktada olması dikkatlerden kaçmamıştır. Yaşanan gelişmeler sonucunda uluslararası topluluk 1980'li yıllarda, sadece gelir düzeyindeki artışın veya yüksek büyüme oranlarının yoksulluğun azaltılmasında ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinde yeterli olmadığının farkına varmıştır.[46]

Uluslararası çok sayıda kuruluş yoksulluk konusuyla az veya çok ilgilenmiş bulunmaktadır. Ancak yoksulluk konusunda yukarıda değindiğimiz kurumların dışında öne çıkan üç uluslararası kuruluşun (Bretton Woods Kurumları olarak tanımlanan Dünya Bankası ve IMF, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler) yoksulluk konusuna yaklaşımları detaylı olarak incelenecektir.

1.2.2. Bretton Woods Kurumları (Dünya Bankası ve IMF) Yaklaşımı

1.2.2.1. 1990 Öncesi Dönem

Bretton Woods kuruluşları olan Dünya Bankası ve IMF, İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımın ardından Avrupa'yı yeniden inşa etmek ve dünyayı ekonomik bunalımlardan çıkarmak için finans sağlama çabasının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.[47] Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılması ile ilgilenen Dünya Bankası, yapısal denge ve yoksulluk konusunda çalışmalar yürütmektedir.[48]

---

46 Didem Gürses, "İnsani Gelişme ve Türkiye," **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:12, S:21, 2009, s. 341.

47 Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, 4.Basım, İstanbul, Plan B Yayınları, 2006, s. 32.

48 Ayşe Meral Uzun, "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:4, S:2, 2003, s. 159.

Uluslararası para konularını düzenleme görevini üstlenen IMF[49], uluslararası ticaretin uyumlu biçimde gelişmesini sağlayarak istihdam hacmini genişletmek, reel gelirin artışını sağlamak ve üretken kaynakların artışına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.[50]

Dünya Bankası'nın yoksulluk politikalarında belli dönemlerde değişiklikler olmuş ve bu durum yayınlamış olduğu gelişme raporlarına da yansımıştır. Fiziki sermaye ve altyapı yatırımları 1950 ve 1960'lı yıllarda gelişme ve yoksullukla mücadelede temel araç olarak görülmüştür. Dünya Bankası 1970'li yılların başlarında sermaye birikimi ve sanayileşme odaklı büyüme modelinin gelir dağılımını olumsuz etkilediğini, gelişme ile beraber yoksulluğun da önlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.[51]

1980'li yıllarda gelişmekte olan pek çok ülkede döviz gelirlerinin azalması ve borç yükünün artması sonucu durum değişmiştir. Bu nedenle Dünya Bankası yoksullukla mücadele yerine makroekonomik dengeyi sağlama amacına yönelmiştir. Bu amaç doğrultusunda Dünya Bankası, neoliberal politikalara ağırlık vermiş, piyasanın rolünün artırılması ve ekonomide kamu ağırlığının azaltılmasına yönelik bir takım ekonomik reform programlarını desteklemeye başlamıştır.[52] Neoliberal ekonomi politikalarının, azgelişmiş ülkelerin büyük bir kısmına hızla yayılmasında birlikte hareket eden IMF ve Dünya Bankası, sanayileşmiş ülkelerin de desteği ile neoliberal küreselleşmenin kök salması ve derinleşmesinde de çok önemli bir rol oynamışlardır. 1980'li yıllarda neoliberal yapısal reform programlarına destek veren Dünya Bankası, bu reformların sebep olduğu bölüşümdeki olumsuz tabloya yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı 1990'lı yılların başında yoksulluk konusunu tekrar gündemine almıştır.[53]

---

49 Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 5.Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 1986, s. 532.

50 Sinan Sönmez, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm – Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, 1.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s. 306.

51 Tireli, **a.g.e.**, s. 113.

52 Uzun, **a.g.e.**, s. 159.

53 Fikret Şenses, "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?", **ERC Working Paper in Economic**, C:4, S:9, August 2004, ss. 3-6.

1.2.2.2. 1990 Sonrası Dönem

1990 yılından itibaren yoksulluğu azaltma stratejilerini açıklamaya başlayan Dünya Bankası, zamanla bu stratejileri yeniden düzenleme yoluna gitmiş ve yoksulluğun azaltılması için piyasa dostu reformların gerekliliğine vurgu yapmıştır. Dünya Bankası'nın yoksulluğu Üçüncü Dünyaya özgü bir sorun olarak kabul etmiş olması ve "kalkınma" gündemine yerleştirmesi Kuzey'in Güney'i göz ardı etmesi, yoksulluğun küresel boyutunu gizlemesi algısı oluşturmuştur. Dünya Bankası tarafından günde 1 dolar gelir standardı olarak belirlenen yoksulluk sınırı, dünya yoksullarının sayısını manipüle eden bir anlayış olarak görülmüştür.[54]

Dünya Bankası 1990 yılında yayınladığı Kalkınma Raporu ile yoksulluğu, gelişme topluluğunun karşı karşıya olduğu en acil sorun olarak tanımlamıştır. Bu doğrultuda yoksulluğun azaltılmasını ekonomik gelişmeyle özdeşleştiren bir yaklaşımla hiçbir amacın bundan daha önemli olamayacağını ve Dünya Bankası için bunun en önemli amaç olduğunu belirtmiştir. Ancak rapor yoksulluk konusunun tekrar Dünya Bankası gündemine girmesi açısından yeni olsa da yoksullukla mücadele konusundaki önerileri açısından büyük ölçüde 1980 öncesi söyleme dönüş unsurları içermesi bakımından eleştirilmiştir.[55] Dünya Bankası ve IMF yoksulluğun nedenlerini ülkelerin iç koşulları olarak vurgulamış ve yoksullukla mücadelede gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerinin ve halkının sorumluluğu bulunduğunu belirtmiştir. Bu yaklaşıma göre, yoksullukla mücadelenin hedeflenmiş ülkelerde ve toplumlarda yapılması vurgulanmış ancak uluslararası ekonomik sistemin kuralları ve ilkelerini değiştirecek küresel düzenlemelere karşı çıkılmıştır. IMF ve Dünya Bankası'nın amacı, var olan ekonomik sistemi değiştirmek değil, yoksul ülkelerin mevcut ekonomik sisteme uymalarını sağlamak olmuştur.[56]

Küreselleşmenin olumsuz etkileri üzerine çalışan araştırmacılara göre IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, gelişmiş ülkeler lehine uygulattıkları politikalarla

---

54 Michel Chossudovsky, "Global Poverty in the Late 20th Century", (Çevrimiçi) http://www.globalresearch.ca/global-poverty-in-the-late-20th-century/365, 16.07.2014.

55 Şenses, **a.g.e.**, 2003, s. 41.

56 Jean-Philippe Therien, "Beyond the North-South Divide: The Two Tales of World Poverty", **Third World Quarterly**, Vol:20, No:4, ss. 729-730.

ülkelerin sosyo-ekonomik dengelerinde ciddi bozulmalara yol açmışlardır. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin yoksullaşmasında da önemli etkilerinin olduğunu dile getirmektedirler.[57] Küreselleşmenin herkes için fırsat yaratacağı söylemine karşın ortaya çıkan olumsuz tablo, sistem eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Öte yandan büyümenin sürdürülmesi açısından da yoksulluğun azaltılması gerektiği bilinmektedir.[58] IMF ve Dünya Bankası'nın yoksullukla ilgili ortaya koyduğu bu yaklaşıma göre, yoksulluğa karşı mücadele programlarında öncelik, özel teşebbüsün geliştirilmesi ve uluslararası ekonomik bütünleşmenin güçlendirilmesidir. Liberalleşme programlarının başarısı için yapısal uyumun kalıcı bir disiplin olarak uygulanması gerekliliği belirtilmiştir.[59]

Dünya Bankası 1999 yılının sonunda yoksulluğa karşı bir takım yeni önlemler almaya başlamıştır. Bu önlemler, borçlu ülkelerde yoksulluğun azaltılmasına ilişkin atılması gereken adımları içermektedir.[60] Ayrıca Banka, gelişmekte olan ülkelere yaptığı finansal ve diğer teknik yardımların da yoksulluğun azaltılması amacıyla yapılması gerektiğini belirtmiştir. Yoksulluğun önlenmesiyle ilgili temel uluslararası kuruluş Dünya Bankası olsa da, uygulattırdığı makroekonomik yapısal uyum programlarıyla IMF de yoksulluk üzerinde göz ardı edilemeyecek bir etkiye sahiptir.[61] IMF ve Dünya Bankası'nın gelişme için önerdiği politikaları uygulayan ülkelerde yoksulluğun azaltılması konusunda önemli bir başarı olmaması, hatta bazı bölgelerde daha kötü bir durumla karşılaşılmış olması belirlenen hedeflere ulaşma noktasında kaygılar oluşturmuştur. Bu açıdan yoksullukla ilgili çalışmaların ve mücadele yöntemlerinin daha kapsamlı bir şekilde yeniden değerlendirilmesi gündeme gelmiştir.[62]

---

57 Oğul Zengingönül, **Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme**, 2.Baskı, İzmir, Fakülteler Kitabevi Barış Yayınları, 2007, s. 184.

58 Koray, **a.g.e.**, 2005, s. 291.

59 Therien, **a.g.e.**, s. 730.

60 Şermin Tağ Kalafatoğlu, "Küreselleşme Karşıtı Hareket", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:4, S:1, 2013, s. 183.

61 Çeştepe ve Genç, **a.g.e.**, s. 56.

62 Uzun, **a.g.e.**, s. 156.

Dünya Bankası 2000/2001 yılında yayınladığı Yoksullukla Mücadele (Attacking Poverty) başlığını taşıyan raporunda yoksulluk konusunda detaylı bir analiz yapmıştır. Fakat bu analize rağmen raporda, ekonomi politikaları ile ilgili herhangi bir değişiklik bulunmazken, ulusal hükümetlerin almış olduğu önlemler hariç tutulursa küresel düzeyde ciddi bir önlem de yer almamaktadır. 2006 yılındaki "Eşitlik ve Kalkınma" (Equity and Development) başlıklı raporunda, okul, sağlık, siyasal güç ve eşit fırsatlar açısından farklılıkların çok büyük olduğu dile getirilmiş ve gelişme için eşit fırsatların mutlak bir öneme sahip olduğu vurgusu yapılmıştır. Ancak ülkeler ve kişiler arasındaki farklılıkların nedenlerinin ekonomik sistemle ilişkilendirilmemiş olması ve eşitliğin amaç olarak değil, ekonomik fırsatların oluşturulmasına hizmet eden araçsal bir anlayışla ele alınması eleştirilmiştir.[63]

Tarihsel süreç içindeki gelişmelerin sonucunda Dünya Bankası yoksulluğu çok yönlü bir kavram olarak ele almaya başlamıştır. Bu doğrultuda sadece gelir ve tüketim yoksunluğu çerçevesindeki alışılmış tanımlardan farklı olarak eğitim ve sağlığa erişim, toplumsal ve politik hayata katılım gibi unsurları da dahil ettiğini yayınladığı raporlarda belirtmiştir. Ancak bu konuda oluşturduğu bir endeks olmadığı gibi yoksulluğu da gelir yoksulluğu anlayışıyla ele almaya devam ettiği görülmektedir.[64]

1.2.3. Avrupa Birliği Yaklaşımı

1.2.3.1. Avrupa Birliği ve Yoksulluk Yaklaşımı

Avrupa Birliği (AB) 1975 yılında yoksulluğu "bireylerin veya ailelerin kaynaklarının onları yaşadıkları üye ülkede kabul edilebilir asgari yaşam şartlarından mahrum bırakacak kadar az olması" olarak tanımlamıştır. Bu tanımdaki "kaynak" ifadesi eşya, nakit gelir, kamu ve özel sektörden ek hizmetleri ifade etmektedir.[65] AB

---

63 Meryem Koray, "Büyüyen Yoksulluk ve Yoksunluk Sorunu Karsısında İnsan Hakları Tartışmaları", **Toplum ve Demokrasi**, C:3, S:5, Ocak-Nisan, 2009, ss. 11-12.

64 Tireli, **a.g.e.**, ss. 116-117.

65 Zeki Bildirici, "Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2011, s. 25.

Bakanlar Kurulu yoksulları, "maddi, kültürel ve toplumsal kaynaklarının çok sınırlı olması nedeniyle yaşadıkları ülkede asgari düzeyde kabul edilen yaşam tarzından dışlanan kişiler" olarak tanımlamıştır. Bu açıdan yoksulluğun, toplumun temel yapısı dışında ve bu yapıdan soyutlanmış bir şekilde değerlendirilmesi söz konusu değildir. Bireysel ve toplumsal çok sayıda problem bir noktaya kadar doğrudan yoksulluğun nedeni olarak görülmese de yoksulluktan etkilenmektedir.[66]

AB'de yoksulluk geçmiş dönemlerde göreli yoksulluk çerçevesinde değerlendirilmiş, mutlak yoksulluk ise AB üyeleri tarafından daha çok gelişmekte olan ülkelerin yoksulluk sorununu tanımlayan bir kavram olarak görülmüştür. 1980'li yıllarda yaşanan ekonomik gelişmeler, Birliğe yeni üyelerin katılımı ile sosyal yapının değişmesi ve küreselleşmenin işsiz ve düşük gelirli kesimlere getirdiği olumsuz etki AB'nin sosyal yapısında değişmelere neden olmuş, sosyal kesimler arasındaki refah düzeylerinde farklar giderek artmıştır.[67]

AB'nin yoksulluk karşıtı girişimleri, işsizlik girişimleriyle bağdaştırması üye ülkeler tarafından büyük kabul görmüştür. Üye ülkelere sosyal dışlanma söylemini en çok yayan "Yoksulluk Programı"nda yirmi yılı aşkın süredir önemli ölçüde bir söylem kayması meydana gelmiştir.[68] Avrupa Komisyonu Sosyal İçerme Ortak Raporu da yoksulluğun kapsamını genişleten bir yaklaşımda bulunmuştur. Buna göre, "insanların, gelirleri ve kaynakları yetersiz kalıp, toplumda kabul edilen hayat standardına erişme imkânı kalmayınca yoksulluğa düşerler. Bu durum işsizlik, düşük gelir, yaşadıkları evin kalitesi, yetersiz sağlık sigortası, kültür, spor ve eğlenceden yoksunluk gibi olumsuzluklara sebep olabilir. Diğer insanlar için norm haline gelmiş ekonomik, sosyal ve kültürel aktivitelerden genellikle dışlanırlar." Böylece AB'de yoksulluk yaklaşımından sosyal dışlanma yaklaşımına doğru bir geçiş yaşanmıştır.[69]

---

66 Nilay Çabuk, "Güney Doğu Anadolu'da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C:43, S:2, 2003, ss. 42-43.

67 Bildirici, **a.g.e.**, s. 26.

68 Robin Peace, "Social Exclusion: A Concept in Need of Definition?", **Social Policy Journal of New Zealand**, Issue:16, July 2001, ss. 19-20.

69 Council of The European Union, **Joint Report on Social Inclusion 2004**, European Communities, 2004, s. 8.

1.2.3.2. Avrupa Birliği'nin Sosyal Dışlanma Yaklaşımı

İlk olarak 1960'lı yıllarda Fransa'da dile getirilmeye başlanmış bir kavram olan sosyal dışlanma, 1970'li yıllarda meydana gelen ekonomik kriz ve gerileme neticesinde tüm dünya ülkelerinin ilgi alanına girmeye başlamıştır. 1974 yılında Fransa'nın sosyal işlerden sorumlu bakanı Rene Lenoir,[70] sosyal dışlanmayı ekonomik nedenler üzerinden tanımlamamış, sadece toplumsal ilişkilerin zayıflaması sonucu yaşanan bir dışlanma sürecinden ve toplumun dışında kalmışlardan söz etmiştir. Sosyal güvenceden yoksun olan bu grupta yer alan bireylerin toplumla ilişkilerinin zayıfladığını belirtmiştir.[71]

Sosyal dışlanma, "sivil, politik, ekonomik ve sosyal vatandaşlık haklarından mahrum olma-edilme durumu" şeklinde tanımlanmaktadır.[72] Çok sayıda yazar ve araştırmacı tarafından incelenen sosyal dışlanma kavramını Alan Walker ve Carol Walker, "kişinin toplumla sosyal bütünleşmesini belirleyen sosyal, ekonomik, politik ve kültürel sistemden kısmen veya tamamen dışlayan dinamik bir süreç" olarak tanımlamaktadır. Oppenheim ise sosyal dışlanmayı, "ekonomik, sosyal, politik ve kültürel hayattan dışlanma ve yabancılaşma" olarak ifade etmektedir.[73] Avrupa Komisyonu Sosyal İçerme Ortak Raporu'nda sosyal dışlanma, "yoksullukları hükmünce, yetkinliklerinin olmaması ve ayrımcılık sebebiyle belirli kişilerin toplumun dışında tutulması" olarak tanımlamıştır.[74]

Yoksulluk ve sosyal dışlanma birbiri yerine geçebilen kavramlar gibi görülmekle beraber sosyal dışlanmanın yoksulluğu da içine alan daha geniş bir kavram olduğu söylenebilir. Nitekim dışlanmış kişiler her zaman yoksul kişiler

---

70 Özlem Çakır, "Sosyal Dışlanma", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:4, S:3, 2002, s. 84.

71 Şafak Tartanoğlu, "Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası", **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S:42, 2010, s. 3.

72 Mediha Tezcan, "Yoksulluk, Eğitim Teknolojileri ve Avrasya Ekonomileri", **International Conference on Eurasian Economies 2012**, Session 3D: Büyüme ve Gelişme III, s. 438.

73 Ersin Kaya, "Yoksullukla Mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin Sosyal Yardım Modeli", **T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi**, Ankara, Haziran 2009, s. 15.

74 Council of The European Union, **a.g.e.**, s. 8.

olmayabilir. Örneğin, göçmenler, azınlıklar, bazı kadınlar ve çocuklar yoksul olmadıkları halde toplumdan dışlanabilmektedirler. İki kavram arasındaki temel farklılık, dışlanmanın öncelikle süreçlerle ilgili olması iken buna karşın yoksulluğun daha statik bir kavram olarak durum, şartlar veya şartlar bütününün anlaşılması şeklinde görülmesidir.[75]

Sosyal dışlanma kavramı iki ana tanım özelliğe sahiptir. Bunlardan ilki çok boyutlu oluşudur. İnsanlar, geçim, iş, kazanç, mülkiyet, konut, asgari tüketim, eğitim, refah devleti, vatandaşlık, kişisel rehber veya saygı gibi kavramların dışında bırakılabilirler. Fakat kavram, yoksunluğun çok boyutluluğuna, daha doğrusu bir insanın aynı anda birçok şeyden yoksun olabileceği üzerine odaklanır. Bu yaklaşım, ekonomik, sosyal ve siyasi alanda dışlanmayı (yoksunluğu) ifade eder. İkinci ise, sosyal dışlanmanın, ilişkiler ve yoksunluğa neden olan süreçler üzerine daha çok düşünmeyi sağlıyor olmasıdır. İnsanlar pek çok farklı gruptan ayna anda dışlanabilirler. Örneğin; ev sahipleri insanları arsa veya konut erişimden dışlayabilirler; elit siyasi gruplar başkalarını yasal haklardan dışlayabilirler; Hindistan'daki rahipler belirlenmiş bazı sosyal sınıfların tapınaklara erişimini engelleyebilirler; azınlıklar kimliklerini ifade etmekten yoksun bırakılabilirler, bazı işgücü piyasaları ve bazı sendikalar, üye olmayan insanları iş gücü alımı dışında bırakabilirler. Bu bağlamda dışlanma, toplumun her seviyesinde görülebilir. Kavram bizi yalın yoksunluk tanımlarından alır ve sosyal iletişim, süreç ve yoksunluğun bir parçası ve asıl nedeni olan kurumlar gibi konular üzerine yoğunlaşmamızı sağlar.[76]

Sosyal dışlanma kavramının bir başka avantajı da sürece dikkat çekiyor olmasının yanında yoksullukla kıyaslandığında, sosyal değişim sürecinin çok daha dinamik bir kavramı olmasıdır. Sosyal dışlanma, belirtilere olduğu kadar altında yatan sebeplere de dikkat çeker. Sosyal dışlanma, bireylerin ve grupların topluma tamamen katılmalarını engelleyen yapılara ve süreçlere işaret eder. Aynı zamanda,

---

75 Sapancalı, **a.g.e**, 2005, ss. 58-59.

76 Arjan de Haan, "Social Exclusion: Towards An Holistic Understanding Of Deprivation", (Çevrimiçi) http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/http:/www.dfid.gov.uk/pubs/files/sdd9socex.pdf 13.10.2014.

yoksulluğun kendiliğinden olmadığını, toplumun yaptığı ekonomik politikalar ile kaynakların nasıl kullanıldığı ve kimlerin bunlara erişimi olacağına dair tercihlerinden kaynaklandığını açıklar.[77]

Sosyal dışlanma, toplumdaki bazı grupların kendi seçimleri dışındaki pek çok sebebe bağlı olarak toplumun geri kalanının sahip olduğu faydalardan sürekli olarak yoksun kalması durumunu anlatır. En belirgin üç sebebi işsizlik, yoksulluk ve engelliliktir. Bu tanıma göre sosyal dışlanma, çok boyutlu ve karşılıklı olarak kuvvetlenen mahrumiyet sürecinin sosyal çevreden aşamalı biçimde ayrışma ile ilişkilendirilmiş karışımıdır. Bu süreç bireylerin ve grupların toplumun kendilerine sunduğu fırsatlardan soyutlanmasına sebep olur.[78]

Yoksulluk tartışmalarının AB düzeyinde, "sosyal dışlanmayla mücadele" ve "sosyal içerme" kavramları temelinde yürütüldüğü görülmektedir. Avrupa Konseyi'nin 1961'de oluşturduğu, 1996'da da yeniden düzenleyip geliştirdiği Avrupa Sosyal Şartı'nın otuzuncu maddesi tüm vatandaşların yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkına sahip olduklarını belirtmektedir. Yine aynı madde bu hakkın gerçekleşebilmesinde tedbir olarak kullanılan asgari gelir desteği uygulamasını gündeme getirmektedir.[79]

Sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele konularının AB düzeyinde ilk kez resmi olarak ele alınması 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması'nda sağlanmıştır. Antlaşmanın 137. maddesinde sosyal dışlanmayla mücadele diğer çok sayıda konuyla birlikte Birliğin hedefleri arasında sayılmış ve *"Komisyon ve Konsey, üye ülkelerin bu alandaki ulusal politikalarının, Birliğin hedefleri ile uyumlu bir biçimde yürütülmesini sağlayacaklardır"* taahhüdüne yer verilmiştir. AB, bu madde ile bağlantılı olarak 2000 yılında gerçekleştirilen Lizbon Zirvesinde, öncelikli olarak yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelede üye ülkelerin çabalarının desteklenmesi

---

77 Avila Kilmurray, "Beyond the Stereotypes", **Social Exclusion, Social Inclusion, Democratic Dialogue**, Report No:2, 1995, s. 36.

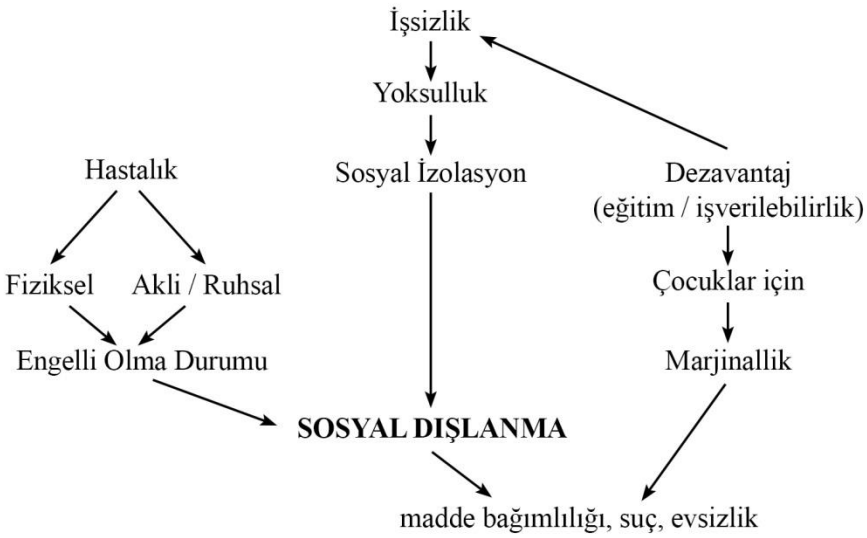
78 David Mayes, "Social Exclusion: A Challenge To Macroeconomic Policy", (Çevrimiçi) http://www.europe.canterbury.ac.nz/publications/pdf/ncre0201_mayes.pdf, 26.09.2014.

79 Ayşe Buğra, "Yoksulluk ve Sosyal Haklar", **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği İçin Hazırlanan Danışman Raporu**, Aralık 2005, ss. 9-10

hedefini belirlemiştir.[80] Zirvede ayrıca, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın AB'de kabul edilemez düzeylere ulaştığı vurgulanmıştır.[81]

Çok güçlü bir prensip odağına sahip sosyal dışlanma kavramı, genellikle politikaların başarısızlığının, ters etkilerinin ve kararların bozucu neticelerinin bir sonucudur. AB gözlemevi sosyal dışlanmanın konuyla ilgili yönlerine analitik göz gezdirmektedir. Bu bağlamda gelir, vergi ve sosyal koruma; tüketim ve borçluluk; eğitime erişme; istihdam, işsizlik ve eğitim; çalışma şartları; konaklama ve evsizlik; sağlık; sosyal hizmetlere ve çevre desteklere erişim gibi bir dizi etken sıralamaktadır. Eithne McLaughlin, çoklu yoksunluğun yapısal boyutluluğunun içine sosyal dışlanmayı yerleştirmiştir.[82] (Şekil 1.1.)

Şekil 1.1. Çoklu Yoksunluğun Yapısal Boyutları

Kaynak: Avila Kilmurray, Beyond the Stereotypes, Social Exclusion, Social Inclusion, Democratic Dialogue, Report No:2, 1995, s. 37.

Avrupa düzeyinde faaliyet gösteren bazı sivil toplum kuruluşlarının, yoksulluk ve sosyal dışlanma konusunda önemli bir etkiye sahip oldukları görülmektedir. Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı (EAPN), bu sivil toplum

---

80 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Avrupa Birliği Sosyal İçerme ve Sosyal Koruma Stratejisi Bilgi Notu 2013, İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Programı, (Çevrimiçi) www.ikg.gov.tr/Portals/0/ESRP%20Bilgi%20Notu.doc, 30.10.2014.

81 Akay Tekin, "Avrupa Birliği İstihdam Politikası Genel Esasları", **Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu**, Yayın No:291, Ankara, Nisan 2008, s. 106.

82 Kilmurray, **a.g.e.**, s. 36.

kuruluşlarından biridir. EAPN, yoksulluk ve sosyal dışlanma sorununu sürekli AB gündeminde tutarak, sorunla mücadelede alınan tedbirlerin etkinliğini sağlama amacıyla yoksulluk ve sosyal dışlanma tehlikesi altında olan gruplar için lobi faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu faaliyetler, yoksulluk ve sosyal dışlanma tehlikesinin tanımı, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı veya ırkçılığın çeşitli belirtileri gibi sorunları da kapsayıcı biçimde yapılmaktadır.[83]

Sosyal Dışlanma kavramı, AB sayesinde diğer ülkelerde de popülerlik kazanmıştır. Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarının yanı sıra Yapısal Fonlar da sosyal dışlanmayla mücadeleyi taahhüt eden bir madde içermektedir. Bu madde Avrupa Birliği Sosyal Fonu, Avrupa Yoksulluk Karşıtı Ağı ve Programı sayesinde sosyal yerleştirmeyi yaygınlaştırmıştır. En önemli nokta ise Yoksulluk Karşıtı Programındaki (Poverty Programme) "yoksulluk" terminolojisinin değişmesidir. Birinci programda yoksulluk esas endişe iken, üçüncü programda yoksulluk, sosyal dışlanma olarak sınıflandırılmıştır. AB kentsel yoksulluk ve entegrasyonun doğası ve yeniden oluşuma katılım stratejileri üzerine yeni düşünceler ortaya atmıştır.[84]

1.2.3.3. Sosyal Dışlanma Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler

Sosyal dışlanma kavramına yönelik bazı eleştirel yaklaşımlar vardır. Örneğin Silver, sosyal dışlanma kavramı kullanımının indirgemeci olabilmesini en önemli risk olarak belirtir. Toplumu oluşturan bireyleri dışarıdakiler ve içeridekiler şeklinde gruplara ayıran basit yaklaşımı eleştirir ve bu yaklaşımın dışlanmış grupların daha fazla marjinalleşmesine neden olacağını savunur. Ayrıca dışarıdakiler ve içeridekiler arasında sürekli kültürel bir sınırın ortaya çıkabileceğini dile getirir. Randolph ve Judd ise, sosyal dışlanmayı orta sınıf ön yargılarını yansıtan "onlar" ve "biz" ikilemini ima ettiği, olumsuz ve ideolojik anlamlar içerdiği düşüncesiyle eleştirmektedir.[85]

---

83 Buğra, **a.g.e.**, s. 13.

84 De Haan, **a.g.e.**

85 Tijen Şahin, "Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi", **T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi**, Ankara, Mayıs 2009, s.40.

Sosyal dışlanma kavramına yönelik bir diğer eleştiri ise Avrupa sanayi toplumlarında norm kabul edilen refah devleti kazanımlarından dışlanma olarak tanımlanmasıdır. Böyle bir tanımlama ve buna uygun içerme politikaları geliştirilmesi, kavramın analitik bir araç olarak sınırlılığı anlamına gelmektedir. Refah devleti kazanımlarının aşınmasına sebep olan liberal politikalar ve bu politikaların sadece Avrupa'daki sonuçları ile sınırlı kalmayıp küresel düzeydeki sonuçlarını dikkate almaması, kavramın Avupalılaştırılması şeklinde kabul edilebilecek eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bunun yanında yeni liberal anlayışın temel önermeleri hakkında sorgulayıcı tavır yerine liberal entegrasyon süreçlerine sosyal bir boyut verme çabaları kavramın kapsamını daraltmaktadır.[86]

Sosyal dışlanma terimini kullananlar; toplumun, destek ve sosyal ağlardan oluşan ahlaki bir düzen olduğunu ve bireylerin bu düzenin bir parçası olmaktan çıktıkları anda dışlanmanın yaşanacağını savunur. Bu görüşe karşı çıkanlar, toplumda hiyerarşik bir yapının bulunduğunu ve dışlanmanın, güç mücadeleleri yaşanan bu hiyerarşik yapıda başarısızlık sonucu ortaya çıktığını belirtir. Bu anlayışı savunanlara göre dışlanma, modern toplumlarda güç ilişkilerinin doğal bir sonucudur.[87]

1.2.4. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Yaklaşımı

1.2.4.1. Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı ve İnsani Gelişme Kavramına Etkisi

Amartya Sen kapasite yaklaşımı ile eşitsizlik ve genel olarak insani gelişme konularında geleneksel iktisadi anlayışa alternatif olarak insan kapasitesi ve özgürlüğüne dayalı bir çerçeve geliştirmiştir. Kapasite yaklaşımında, zorunlu insani işlevlerin tamamının veya belirli bir kısmının başarılması, belli bir mal düzeyine sahip olmaktan daha önemlidir. Adam Smith de yaşama yön verebilmede daha

---

86 Seyhan Gündoğdu, "Sosyal Politikada "Avrupalı" Bir Kavram: Sosyal Dışlanma", (Çevrimiçi) http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=38, 30.10.2014.

87 Şahin, **a.g.e.**, s. 41.

verimli olmanın yanında kapasite gelişimine vurgu yapar.[88] Aristo, insanın iyi yaşamını oluşturan şeyin insani güç ve kapasitelerin kullanılması olduğunu öne sürer, fakat bunların gelişiminin tarihsel olarak gerçekleştiğini ve sabit bir biyolojik olguyla belirlenmediğini savunmaktadır.[89]

Marks, sahip olmak ve kullanmak isteklerine yenik düşmüş bir insanın sakatlanmış insan olduğuna inanmaktadır. Ona göre insan için en önemli amaç, kâr ve özel iyelik değil, insansal güçlerin özgür açılımıdır. Bir şeylere "sahip olan" insan değil, kendisi bir şeyler "olan" insanın, tam olarak gelişmiş ve gerçekten "insan" olduğunu savunmaktadır.[90] Marx, bu sonuca varırken kapitalizmi eleştiri merkezine almaktadır. Buna karşın Sen, kapitalizmi veri olarak almaktadır. Öte yandan Sen, faydanın değişik elem ve haz kaynaklarını veya farklı tercih biçimlerini ayrıştırmadığı fikrini kabul etmektedir. Sen ayrıca, hayatın faydaya ulaşmanın ötesinde bir şey olduğunu vurgulamaktadır. Mutluluk veya ihtiyaçların tatminini insan varlığının sadece bir unsuru olarak görmektedir.[91]

1.2.4.1.1. Kapasite Kavramı

Kavram olarak kapasite ya da yetkinlik (capability), en temel anlamıyla değer verilen işlevleri başarma özgürlüğünün bir yansımasıdır. Başarıya ulaşma yollarından ziyade doğrudan başarının kendisine odaklanır ve mevcut gerçek seçenekleri tanımlar. Bu bağlamda temel özgürlüğün bir yansıması gibi de okunabilir. Böylece işlevler refahı getirirken, kapasite ya da yetkinlik bir kişinin başarıya ulaşma özgürlüğünü temsil eder.[92]

---

88 Neslihan Sam, "Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:XXVII, S:1, 2008, ss. 63-64.

89 John O'Neill, **Piyasa – Etik, Bilgi ve Politika**, Çev. Şen Süer Kaya, 1.Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 90.

90 Erich Fromm, **Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum**, Çev. Necla Arat, 1.Baskı, İstanbul, Say Kitap, 1981, s. 53.

91 Sam, **a.g.e.**, s. 64.

92 Amartya Sen, **Inequality Reexamined**, Oxford University Press Inc., 1992, New York, s.49.

Sen'e göre, faydacılığın faydayı ölçü birimi olarak kullanmasından farklı olarak kapasite bir "değer ölçüsü" niteliğindedir. Kapasite yaklaşımında "kapasite düzeyi" değer ölçüsü olarak alındığı için amaç, faydayı artırmak yerine nihai olarak kapasiteyi artırmaktır. Gelirler ve kaynaklar gibi araçlar yerine bu araçlarla uzun ve sağlıklı bir hayat, insanca yaşama şartları gibi amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığı dikkate alınmalıdır.[93]

Bugüne kadar başarı, daha iyi bir hayat sürme olarak görüldüğü için gelişim analizi de insanın hayattayken ne başardığına odaklanmıştır. Bunun, yaşamın uzunluğu ve hayat standardı ile de yakından alakası vardır. İnsanların gerçekleştirebilme anlamında değer verdiği yetenekler vardır. Bunlar iyi beslenmiş olmak, hastalığa yakalanmamak gibi var olmanın belirli şekillerini başarmak ve belirli eylemleri yapabilmektir.[94] Bu yetenekler insanların kendi "iyi hayat" görüşleri yönünde bir yaşama ulaşmaları için yardımcı olacak özgürlükler anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla, bireyin refahı değerlendirilirken, sahip olduğu mal ve gelir miktarı veya elde ettiği fayda üzerinden yapılmamalıdır. Bunun yerine pozitif özgürlüklerin vurgulanması anlamına gelebilecek, fiilen olabildiği ve yapabildiği şeyler değerlendirilmelidir. İyi bir yaşamın ölçüsü olarak gelir dışında, kişinin güvenli bir ortamda yaşaması, yeterli sağlık hizmeti alması, düşünce ve inançlarına göre hayatını şekillendirebilmesi de önemlidir. Bu nedenle Sen'in kalkınmayı, kapasitelerin genişletilmesi süreci olarak, yoksulluğu da bu kapasitelerden yoksun olma durumu olarak tanımlaması genel yaklaşımlardan farklılaşmaktadır ve tek boyutlu geleneksel refah değerlendirmelerinin bir eleştirisi olarak kabul edilebilir.[95]

Sen, kapasite yaklaşımını açıklarken kapasite (capability) ve işlevsellik (functioning) gibi bazı temel kavramlar kullanmaktadır. İşlevsellik, "korunmak", "iyi beslenebilmek", "iyi eğitim alabilmek", "özgüvene sahip olmak", "topluluk içinde kabul edilmek" gibi insanın yapabileceği veya olabileceği şeyleri gösterir. Kapasite

---

93 Fahri Şeker, "Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S:32, Ocak-Haziran 2009, s. 263.

94 Amartya Sen, "The Concept of Development", **Handbook of Development Economics**, Edited by H. Chenery and T. N. Srinivasan, Elsevier Science Publishers B.V., Vol:1, 1988, ss. 15-16.

95 Çiğdem Boz, "Adam Smith ve Amartya Sen", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:14 S:3, 2012, s. 90.

ise birey olarak alternatif işlev bileşimlerini elde etme kabiliyetini gösterir. İşlevler setini ifade eden kapasite ulaşılabilir işlevleri kapsamaktadır. Kapasite seti bireyin seçim yapabileceği alternatif işlev vektörlerinin seti olarak değerlendirilmelidir. İnsanların seçimlerinin artması anlamına gelebilecek bu set sadece elde edilen işlevlerle sınırlı değildir. Elde edilebilen veya bireyin seçim yapmaması sonucunda elde edilmeyen işlevleri de içermektedir. Sen elde edilen işlevlerden ziyade potansiyel işlevleri vurgulamaktadır.[96]

Kapasite alternatif işlev bileşimlerinin başarılabilmesinde gerekli temel özgürlük olarak değerlendirilebilir. Örneğin zengin bir kişi oruç tuttuğunda, yeme ve beslenme açısından zorunlu olarak açlık içindeki yoksul bir kişi ile aynı işlevsel kazanıma sahiptir. Ancak burada birinci kişi ile ikinci kişinin kapasite kümeleri birbirinden farklıdır. Çünkü birinci kişinin yeme ve beslenme imkânı vardır fakat diğeri bu imkândan mahrumdur. Bir kişinin yararlanmış olduğu her bir işlevin miktarı veya boyutu gerçek bir sayı ile temsil edilebilir ve bu kişinin aktüel kazanımlarının işlev vektörü olarak görülebilir. Kapasite kümesi kişinin içinden seçebileceği alternatif işlev vektörlerinden ibaret olacaktır. Bir kişinin işlevlerinin bileşimi onun aktüel kazanımlarını yansıtır; kapasite kümesi ise kazanacağı özgürlüğü temsil eder.[97]

Sen'e göre, eğer hayat genel olarak "yapma ve var olma" olguları ile değerli olarak kabul edilirse, yaşam kalitesini belirleme uygulamalarını yapabilme olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Yaşamın temel unsuru olarak görülen işlevsellik neyi yapıp yapamadığı ya da ne olup olamadığı şeklinde bireyin başarısıdır. Yapabilirlik, bireyin başarabildiği durum ve davranışlar gibi işlevselliğin farklı kombinasyonlarını yansıtır. Eylem ve oluşun farklı kombinasyonları olarak kesin bir yaşam şekli alır. Kişinin farklı yaşam seçenekleri arasında bir seçim yapma özgürlüğünü yansıtan yapabilirlik, özgürlük üzerinde yoğunlaşarak motivasyonun altını çizen Marx'ın belirttiği gibi; "ihtiyacımız olan şey, koşulların ve şansın

---

96 Hatice Karaçay Çakmak, "Sen'in Yetenek Yaklaşımı Anaakım İktisada Alternatif Bir Paradigma Sunmakta mıdır?", **Ekonomik Yaklaşım**, C:19, S:68, s. 4.

97 Amartya Sen, **Özgürlükle Kalkınma**, Çev. Yavuz Alogan, 1. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, ss. 108-109.

bireyler üzerindeki hâkimiyetinin, bireylerin koşullar ve şans üzerinde olan hâkimiyeti ile yer değiştirmesidir" şeklinde ifade edilebilir.[98]

1.2.4.1.2. Araçsal Özgürlükler Perspektifi

Sen'e göre temel özgürlüklerin insan hayatını zenginleştirmesi özgürlüğün kurucu rolüdür. Temel özgürlükler, açlık, yetersiz beslenme, önlenebilir hastalıklar ve erken ölümden kaçınabilme, okuryazar olma ve hesap yapabilme, siyasal katılımdan ve serbestçe ifade imkânından yararlanabilme özgürlüğü gibi temel kapasiteleri içermektedir. Araçsal özgürlükler ise, daha özgür bir yaşam için farklı türden hakların, imkânların ve yetkilerin kişinin temel kapasitesini artırması perspektifidir.[99]

Sen, kapasite artırmada araçsal perspektifte görülen beş özgürlük biçimi tanımlamaktadır. Bu özgürlüklerden birincisi *siyasal özgürlükler*dir. Buna göre, demokratik sistemlerde kişilerin serbestçe yönetime katılma özgürlüğü aynı zamanda yetkilileri inceleme ve eleştirme imkânı, siyasal ifade özgürlüğü ve sansürsüz bir basına sahip olma, farklı partiler arasında seçim yapma özgürlüğü kapasite artırıcı özgürlükler olarak kabul edilir.[100] Sen, bireylerin 'yapabilirliklerini' sağlama konusunda doğru kamu politikalarının önemini vurgular. Ancak bu politikaların oluşumunda "doğru enformasyon" sorunu bulunmaktadır. Sadece gelir odaklı düzenlenen sosyal ve iktisadi kamu politikalarının, gerçek ihtiyaçlara çözüm olamadığı ve bireylerin kendi hayat tarzlarını seçme özgürlüğü düşünüldüğünde kamu politikalarının oluşumunda bunların ne olduğuna ilişkin doğru enformasyona ihtiyaç vardır. Sen, bu doğru enformasyonun katılımcı demokrasi ile sağlanabileceğini savunur.[101]

---

98 Amartya Sen, "Development as Capability Expansion", **Human Development and The International Strategy for the 1990's**, Editing by Keith Griffin and John Knight MacMillan Academic and Professional Ltd. London, 1990, ss. 43-44.

99 Serpil Durğun, "Amartya Sen: Adalete Küresel Bir Bakış", **Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, C:6, S:1, Ocak, 2013, ss. 100-101.

100 Amartya Sen, **Development as Freedom**, Alfred A. Knopf Inc., USA, 1999, s. 38.

101 Hülya Kirmanoğlu, "Amartya Sen'in Özgürlük ve Kalkınma Üzerine Düşüncelerine Bir Bakış", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 47. Seri, 2005, ss. 26-27.

İkinci özgürlük biçimi *iktisadi imkânlar*dır. İktisadi imkânlar bireylerin tüketim, üretim veya takas amacıyla ekonomik kaynakları değerlendirmek için sahip oldukları fırsatları ifade etmektedir. Bir bireyin sahip olduğu iktisadi haklar, sahip olunan veya kullanıma hazır kaynaklarla beraber nispi fiyat ve pazar işleyişi gibi takas durumlarına bağlıdır. Sen'e göre iktisadi kalkınma sürecinde bir ülkenin gelir ve refahı yükseldiği oranda bireylerin yararlanabileceği iktisadi fırsatlar da artar. Milli gelir ve refah ile bireylerin iktisadi hakları arasındaki ilişkiye yönelik dağılımsal bakış açısının önemi göz ardı edilmemelidir.

Üçüncü özgürlük biçimi *toplumsal fırsatlar*dır. Temel özgürlükleri daha iyi bir yaşam özgürlüğüne dönüştürmeye etki eden ve toplum tarafından eğitim ve sağlık hizmetleri için yapılan düzenlemeleri ifade etmektedir. Bu imkânlar, yalnızca özel yaşam sürdürme (sağlıklı bir yaşam ve önlenebilir hastalıklardan kaynaklanan erken yaşta ölüme engel olma gibi) için değil, aynı zamanda iktisadi ve siyasi faaliyetlere daha etkili katılım için önemlidir. Örneğin, bir kişinin okuryazar olmaması, detaylı bir planlama sonucu üretimi mümkün kılan ve belli kurallar çerçevesinde kalite kontrolü gerektiren iktisadi faaliyetlere katılım için engel oluşturabilmektedir.

Dördüncü özgürlük biçimi *şeffaflık güvenceleri*dir. Sosyal yapı içerisinde insanlar temel bir güven varsayımı temelinde, bireylerin birbirleri ile kendilerine ne teklif edildiği ve ne elde etmeyi beklediklerine dair bir düzlemde alışveriş yapmaktadırlar. Şeffaflık güvenceleri, insanların açıklık ve berraklık garantisi altında alışveriş özgürlüğünde beklediği açıklık ihtiyacının güvencesini ifade etmektedir. Bu güven ciddi bir şekilde sarsıldığında, açıklık eksikliği yüzünden direkt olarak konunun muhatabı olan insanlar ve üçüncü kişiler olumsuz anlamda etkilenebilir. Açıklama hakkı da dahil olmak üzere şeffaflık güvencesi özgürlük yararına önemli bir kategori olarak değerlendirilebilir. Bu güvencelerin yolsuzluk, mali sorumsuzluk ve gizli iş ilişkilerini önlemede belirgin bir aracı rolü olabilir.

Beşinci özgürlük biçimi ise *koruyucu güvenlik*tir. Sen'e göre bir ekonomik sistem ne kadar iyi olursa olsun, bazı insanlar genel anlamda güvenlik açığı eşiğinde olabilmekte ve yaşamlarını olumsuz şekilde etkileyecek önemli değişikliklerin sonucu olarak büyük bir yoksunluğa yenik düşebilmektedirler. Buradan hareketle

koruyucu güvenlik, sefalete düşen -hatta bazı durumlarda açlık ve ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olan- insanları bu tehlikelerden önlemek için bir sosyal güvenlik ağı oluşturmanın gerekliliğini ifade etmektedir. Koruyucu güvenlik alanı, muhtaçlar için gelir elde etme ve acil kamu istihdamı şeklindeki geçici düzenlemelerle birlikte yoksullar için işsizlik ödeneği ve yasal gelir takviyelerini kapsayan sabit kurumsal düzenlemeler içermektedir.[102]

Sen, araçsal özgürlük olarak tanımladığı beş özgürlük biçiminin aralarında herhangi bir hiyerarşi kurulamayacak şekilde eşit önemde olduğunu ve bunların birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini ileri sürer. Bu bağlamda ekonomik kalkınmanın, siyasal özgürlükler, toplumsal fırsatlar veya diğer özgürlüklerin elde edilmesinden daha önemli olduğu düşüncesine itiraz eder. Buna karşın özgürlüklerin elde edilmesinde ekonomik kalkınmayı beklemeden özgürlüklerin hemen sağlanması önerisini getirir. Birbirlerinden farklı olan bu hak ve imkânların aslında deneysel olarak birbiriyle ilişkili olduğunu, ekonomik kalkınmayı etkilemesi açısından bir alanda elde edilen kazanımların diğer özgürlükleri de güçlendirdiğini düşünür.[103] Sen'e göre, bireylerin özgürlükleri kapasite yaklaşımının temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bireylerin değer verdikleri yaşam tarzlarını seçebilmeleriyle ilgili olan bu yaklaşımda önemli olan, özgürlükle elde edilenler değil, özgürlüğün bizzat kendisidir.[104]

1.2.4.1.3. Kapasite Yaklaşımı ve İnsani Yoksulluk Perspektifi

Kapasite yaklaşımı yoksulluğu gelir odaklı değerlendirmelerin yerine kapasite yoksunluğuna bağlı olarak ele almış olması gelir yetersizliğinin, yoksulluğun temel sebeplerinden biri olduğu görüşünü reddettiği anlamına gelmemektedir. Yetersiz gelirin, yoksul bir yaşamın güçlü bir ön koşulu olduğu kabul edilmesi gerçeğinden hareketle Sen, kapasite yaklaşımının yoksulluğa dönük görüşlerini şöyle sıralamaktadır:

---

102 Sen, **a.g.e**, 1999, ss. 38-40.

103 Şaban Kardaş, "Amartya Sen Örneğinde Özgürlükler ve Gelişme", **Liberal Düşünce Dergisi**, Yıl:13, S:50, İlkbahar 2008, s. 185.

104 Durğun, **a.g.e.**, 2013, s. 101.

- Yoksulluk kapasite yoksunluğu bakımından makul biçimde saptanabilir; bu yaklaşımın özünde önemli olan -sadece araçsal olarak anlamlı olan düşük gelirin aksine- yoksunluklar üzerinde yoğunlaşmaktır.
- Kapasite yoksunluğu –ve dolayısıyla gerçek yoksulluk üzerinde- gelir azlığından başka etkiler vardır. Gelir, kapasiteyi ortaya çıkaran tek araç değildir.
- Düşük gelir ile düşük kapasite arasındaki araçsal ilişki farklı topluluklar arasında, hatta farklı aileler ve farklı bireyler arasında değişebilir. Gelirin kapasite üzerindeki etkisi bağımlı ve koşulludur.[105]

Kapasite yaklaşımına göre, gelir ile kapasite arasındaki ilişkiyi etkileyen bazı faktörler vardır. Bunlar yaş, cinsiyet ve toplumsal roller, yerleşim yeri gibi faktörlerden; yaş, engelli olma ya da hastalık gibi engeller kişinin gelir elde etme kapasitesini azaltmakta ve gelirin kapasiteye dönüştürülmesini de zorlaştırmaktadır. Zira yaşlı, engelli veya hasta bir kimsenin aynı işlevlere sahip olabilmesi için daha fazla gelire ihtiyacı olabilmektedir. Bu da kapasite yoksunluğunun gelir yoksulluğundan daha önemli olabileceğinin bir göstergesidir.[106]

Diğer taraftan Sen'e göre yoksulluk, hem mutlak hem de göreli unsurları içermektedir. Yoksulluğun geniş bir çerçevede değerlendirilerek içinde bulunulan şartlar ile ortama odaklanılması gerektiğini düşünür. Dolayısıyla yoksulluğun nedenini anlayıp çözüm yolları için sosyal faktörlerle beraber biyolojik, kültürel, ekonomik, tarihi, ideolojik koşulların dikkate alınmasını savunur. Sen ayrıca, gelirler açısından göreli yoksunluğun, yetkinlikler açısından mutlak yoksulluğa sebep olabileceğini ileri sürer. Bir kişi mutlak gelir açısından dünya standartlarının üstünde olmasına rağmen zengin bir ülkede görece yoksul olabilir. Amerika'nın Harlem bölgesinde yaşayan insanları örnek veren Sen, kişi başına milli gelir oranlarında dünya standartlarının üstünde yer alan kişilerin içinde bulundukları ülkenin veya toplumun yaşam düzeyine ulaşabilmelerinde güçlükler yaşadıklarını belirtir.[107]

---

105 Sen, **a.g.e.**, 2004, s. 127.

106 Sam, **a.g.e.**, s. 67.

107 Boz, **a.g.e.**, ss. 88-89.

Kapasite yaklaşımına göre refah, insanların değer verdikleri yaşamı gerçekleştirebilme özgürlüğüdür. İnsanoğlunun yapabileceği şeylerin önündeki engellerin kaldırılması anlamına da gelebilecek bu yaklaşım, bireyin kapasitesi ve insanın potansiyelinin gerçekleşmesi olarak ifade edilir. Bu yaklaşımda kişilerin yaşam kalitesini yansıtan sonuçlara ağırlık verilir. Refah ya da yoksunluk parasal olmayan göstergelerle ölçülür. Parasal kaynaklar yalnızca refahı artıran araçlar olarak kabul edilmekle beraber kapasite sonuçlarının güvenilir bir göstergesi sayılmamaktadır. İnsanlara yarar sağlayan gelir dışı çok sayıda faktör vardır. Sözgelimi zengin bir kimse ağır bir hastalığa maruz kaldığında geleneksel yaklaşıma göre yoksul olarak kabul edilmemektedir. Fakat kapasite yaklaşımında belirli bazı kapasitelerde yaşanan eksiklik yoksunluğu ifade ettiğinden varlıklı olmasına rağmen hasta bir insan yoksul sayılabilir.[108]

Kapasite yetersizliği olarak yoksulluk ile gelir azlığı olarak yoksulluk, kavramsal olarak birbirinden ayrılmakla birlikte, gelir kapasite için önemli bir araç olduğundan bu iki kavram birbiriyle ilişkilendirilmektedir. Kişinin yaşamını etkileyen yüksek kapasiteler genellikle o kişinin daha üretken olma ve daha fazla gelir sağlama kapasitesini yükselttiği için, kapasite gelişimi ile daha fazla kazanma gücü arasında bir bağlantı olduğu düşüncesi gelir yoksulluğunun ortadan kaldırılması için özellikle önemli olabilecek başka bağlantıların gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Sözgelimi daha iyi temel eğitim ve sağlık hizmeti yaşam kalitesini doğrudan iyileştirmekle kalmaz, kişinin gelir elde etme kapasitesini artırır. Temel eğitimin ve sağlık hizmetinin etki alanı daha da geniştir. Kişi potansiyel olarak yoksul olsa bile aşırı yoksulluktan kurtulma şansını artırabilir.[109]

Sen'e göre burada gerçek anlamda yoksulluk gelir yoksulluğu değil, bazı haklardan, fırsatlardan ve seçeneklerden yoksun olma durumunu ifade eden kapasite yoksulluğudur. Bu açıdan eğitim, yalnızca gelir düzeyini artırıcı ve yoksulluğu

---

108 Tolga Kabaş, "A. Sen'in Kapasite Yaklaşımına Göre Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları", **Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, C:17, S:60-61, 2006, ss. 80-85.

109 Sen, **a.g.e.**, 2004, s. 131.

önleyici bir araç olmak yerine, kendi içinde bir amaç olarak görülmektedir.[110] Kapasite yaklaşımının yoksulluk çözümlemesindeki bu etkisi, dikkati *araçlar*dan insanların ulaşmak istedikleri *amaçlar*a dolayısıyla bu amaçlara ulaşabilmek için gerekli olan *özgürlükler*e yönelterek, yoksulluğun ve yoksunluğun doğasına ve nedenlerine ilişkin anlayışı güçlendirmektir.[111]

Sen'e göre, bir kişinin elde ettiği mal ve hizmetler gerçek anlamda fayda ve refah olarak kabul edilebilmesi elde edilen kapasitelerle mümkündür. Farklı kapasiteler farklı faydalar ortaya çıkartabileceği gibi kapasite noksanlığı, elde edilenlerin faydaya dönüşmesine engel olabilmektedir. Bir şeyi elde etmiş olmak, o şeyden faydalanıldığı anlamına gelmeyebilir. Örneğin bir kişi bisiklet kullanmasını bilmiyorsa ya da engelli ise o mala sahip olmasına rağmen faydalanamamaktadır.[112]

Sen'e göre, farklı gelir ve kapasite yaklaşımları arasındaki zıtlık, eşitsizliğin ve etkinliğin incelenmekte olduğu alan üzerinde doğrudan bir etki yaratır. Örneğin, yüksek gelir sahibi olan ancak siyasal katılım fırsatı olmayan bir kişi bilinen anlamda "yoksul" olmamasına rağmen önemli bir özgürlük açısından oldukça yoksuldur. Diğer insanlardan daha varlıklı olup tedavisi çok pahalı bir hastalığın sıkıntısını çeken bir kişi, olağan gelir dağılımı istatistiklerine göre yoksul olarak değerlendirilmese de önemli bir konuda yoksundur.[113]

Kapasite yaklaşımı, milli gelirin ve bireysel gelirin artmasının özgürlükleri genişletmesinde araçsal bir önemi olduğunu ancak bunların bir amaç olarak görülmemesi gerektiğinden hareketle, araçlar ile amaçlar, kapasiteler ile de işlevler arasında bulunan farkları göz önüne almaktadır. Yaklaşımın ana unsurları, insanın amaç olarak değerlendirilmesi, toplumsal gruplar arasında var olan farklılıkların dikkate alınması ve bireyin özne yönünün ön plana çıkarılması olarak sıralanabilir. Kapasitelerin değerlendirilmesinde yaşanabilecek ölçüm sorunları nedeniyle kapasite

---

110 Serpil Durğun, "İnsan Sermayesinden İnsan Yeterliliklerine: Ahlâk, İnsan ve Eğitim Olgularının Değerlendirilmesi", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C:4, S:2, Aralık 2008, s.146.

111 Sen, **a.g.e.**, 2004, s. 131.

112 Şeker, **a.g.e.**, ss. 264-265.

113 Sen, **a.g.e.**, 2004, ss. 135-136.

yaklaşımı, kalkınma ve yoksullukla ilgili tüm problemlerin çözümü olarak algılanmak yerine çözüm üretmede alternatif bir düşünce olarak kabul edilebilir.[114]

1.2.4.2. İnsani Yoksulluk Yaklaşımı

1970'li yıllara kadar kalkınma ve ekonomik gelişme arasında fazla bir ayrım yapılmamıştır. Kalkınma olgusu ekonomik büyümeden farklı algılanmışsa da temel amaç kişi başı milli gelirin artırılması olmuş ve kalkınmayı ölçmede sayısal veriler olarak kişi başına düşen milli gelir ve diğer ekonomik göstergeler kullanılmıştır. Ancak bu tür yaklaşımlar özellikle 1970'li yıllarda toplumların gelişiminin sadece ekonomik açıdan değil, sosyal, beşeri ve çevre unsurları açısından da ele alınması gerektiği ileri sürülerek eleştirilmiştir. Böylece kalkınma, çevre ve doğal kaynaklar boyutunun yanında insani boyutuyla da ele alınmaya başlanmıştır.[115]

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP - United Nations Development Programme) yoksulluk kavramı tartışmalarına ve yoksulluğun ölçülmesi yaklaşımlarına katılarak bu yöndeki çalışmalara farklı bir boyut kazandırmıştır. UNDP 1997 yılında yayınladığı İnsani Gelişme Raporu'nda ilk kez "İnsani Yoksulluk" (Human Poverty) kavramını kullanmıştır. İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğu ile ilişkili olmakla birlikte gelir yoksulluğunu aşan farklı bir yaklaşıma sahiptir. Mutlak gelir üzerine odaklanan gelir yoksulluğundan farklı olarak insani yoksulluğun ölçülmesinde sağlık, eğitim düzeyi ve temiz su kaynaklarına erişim gibi konular dikkate alınmaktadır.[116] İnsani yoksulluk kavramında diğer yaygın yoksulluk yaklaşımları ile benzerlikler bulunsa da yoksulluk olgusunun insanlık onurunu kırıcı ve çok yönlü boyutlarını da açıklamayı hedefleyen daha geniş kapsamlı bir yaklaşım bulunmaktadır. UNDP bununla küresel kalkınma gündemine insani bir değer yerleştirme çabasındadır.[117]

---

114 Sam, **a.g.e.**, s. 68.

115 Ergül Han, Ayten Ayşen Kaya, **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 5.Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s. 257.

116 Gündoğan, **a.g.e.**, ss. 43-44.

117 Fatma Kurt, "Küresel Yoksullukla Mücadelede Birleşmiş Milletlerin Rolü", **Eğitim, Bilim, Toplum**, C:2, S:5, 2004. s. 49.

Temel insan yeteneklerinin sürdürülmesinde gerekli olan mal, hizmet ve altyapıya ulaşılamaması ya da kısıtlanması, yoksulluğun "insani" boyutu olarak nitelendirilmektedir. Kişinin yaşamını kaliteli bir düzeyde sürdürebilmesini sağlayacak araç ve imkânlardan yoksun olması, yoksulluk tanımları yapılırken bir başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.[118] İnsani yoksulluk, yetersiz beslenme, sağlık ve eğitim imkânlarından yoksun olma, okuma yazma bilmeme, işsizlik, gelecekten korkma, evsizlik ve sağlıklı içme suyundan mahrum olma, güçsüzlük ve kısıtlı özgürlük anlamına gelmektedir. Ayrıca insani yoksulluk, kararlara katılımdan dışlanma, siyasi süreç, yönetim ve kültürel olaylara katılımdan yoksunluk olarak ortaya çıkmaktadır.[119]

1.2.4.3. İnsani Gelişme Kavramı

İyi bir yaşamın ölçülebilmesi için yapılan araştırmalar sonucu çeşitli insani gelişme göstergeleri ve endeksleri geliştirilmiştir. Bu göstergeler ışığında öncü kabul edilebilecek üç ölçme girişimi vardır. Gelir göstergelerinin yanında farklı göstergeler de kullanan ilk iktisatçılardan olan I.Adelman ve C.T.Morris, 1967 yılında yaptıkları çalışmada kalkınma göstergelerini ekonomik değişkenler, sosyo-kültürel değişkenler ve politik değişkenler başlıkları altında toplamışlardır.[120] Adelman ve Morris, 41 değişkeni dikkate alarak, gelişmekte olan 74 ülkeyi sınıflandırdıkları bir çalışma yapmışlardır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü (United Nations Research Institute on Social Development) tarafından, gelişmekte olan ülkeler için 9 sosyal gösterge ve 7 iktisadi gösterge olmak üzere toplam 16 temel gösterge ile bileşik bir endeks formülü kullanılarak bazı çalışmalar yapılmıştır. Washington'da Denizaşırı Kalkınma Konseyi (Overseas Development Council) tarafından da 1970 ile 1980 yılları için Fiziksel Yaşam Kalite

---

118 Gülhan Aktaş, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Politikaların Evrimi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2007, s.58.

119 Faruk Sapancalı, "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:3, S:2, 2001, s. 128.

120 Ş. Mustafa Ersungur, Ömer Doru, "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Ekonometrik Analizi: 1980-2010", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:28, S:3, 2014, s. 227.

Endeksi oluşturulmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri kapsayan endeks, karşılaştırmalı ve zaman dizisi verileri içeren bir çalışma olarak yapılmış, bebek ölüm oranı, yaşam beklentisi ve yetişkin okuryazarlık oranı olmak üzere üç temel sosyal gösterge üzerine odaklanmıştır.[121]

1990 yılında UNDP, Amartya Sen'in önermelerinden yola çıkarak İnsani Gelişme (Human Development) yaklaşımını gündeme getirmiştir. UNDP, insanların sahip oldukları seçeneklerin arttırılması ile insanlığın gelişiminin sağlanabileceği görüşünü benimsemektedir. İnsanların seçeneklerinin artması ise kapasitelerin ve sahip oldukları işlevlerin artması ile orantılıdır. İnsanlığın gelişebilmesinin, uzun ve sağlıklı şekilde yaşayabilme imkânının yanında modern yaşam standartlarına sahip olmak için gereken kaynaklara erişimle bağlantısı vardır. Bunun yanında bilgiye kolayca ulaşıp kullanabilme imkânı da insani gelişme açısından önem taşımaktadır. Bu işlevlere sahip olmayan bir kişinin farklı seçeneklere ulaşabilmesi ve fırsatları kullanabilme imkânı da bulunmamaktadır.[122]

İnsanların önündeki seçeneklerin artması süreci şeklinde tanımlanan insani gelişme, kalkınmanın merkezine insanı koyarak bireylerin kabul edilebilir bir yaşam kalitesine yükseltilmesine odaklanır. UNDP 1990 yılındaki İnsani Gelişme Raporu'nda insani gelişmeyi şu şekilde tanımlamıştır:

> "*İnsani gelişme, insanların seçeneklerini çoğaltma sürecidir. Temelde bu seçenekler sınırsız olabilmekte ve zaman içinde değişebilmektedir. Fakat gelişimin tüm evrelerinde elzem olan üç tanesi; uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmek, bilgi edinmek ve iyi bir yaşam standardı için gerekli olan kaynaklara ulaşmaktır. Bu seçeneklerin olmadığı durumlarda diğer birçok seçeneğe ulaşmak mümkün değildir.*"[123]

---

121 Şevket Tüylüoğlu, Burak Karalı, "İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S:12, 2006, s. 56.

122 Emin Çivi vd., "Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar," **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:4, S:1, 2008, ss. 16-17.

123 UNDP 1990 Human Development Report, New York Oxford University Press, s.10.

UNDP, gelişmenin merkezine insanı koyan bir yaklaşım ile yola çıkmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi (İGE - Human Development Index), bu yaklaşıma ait hedeflerin başarı oranlarının seviyesini belirtmek için tasarlanmıştır. İnsani gelişme, insanların tercihlerini arttırmak için vardır ve İGE'nin kendisi, bu tercihlerin elde ettiği başarının seviyesini ölçmek içindir.[124]

1.2.4.4. İnsani Gelişme Kavramına Çok Boyutlu Yaklaşım

Bir toplumun refahı veya yoksulluğu (refahtan yoksun olma hali) çok boyutlu bir olgudur ve bu bakımdan maddi ve maddi olmayan sebep veya unsurlara dayanır. Bir kişinin, daha yüksek bir gelir veya tüketim bütçesinden istifade ederek refahının maddi olmayan yönlerini de geliştirebileceği düşüncesi doğrudur. Ancak bu boyutlardan bazıları için herhangi bir pazar veya piyasa bulunmayabilir. Nitekim az gelişmiş ülkelerdeki toplum yararına olan sel felaketi önlemleri ve sıtmayı önleme programları gelir dışı faktörlerin önemine bir örnek teşkil etmektedir. Bu örnekten hareketle, gelir düzeyinin refahın tek ölçütü olarak kabul edilmemesi; barınma, okuryazarlık, doğumda beklenen yaşam süresi, beslenme durumu, kamu hizmetleri gibi faktörlerin de dikkate alınması gerektiği ileri sürülerek yoksulluğun çok boyutluluğuna vurgu yapılmıştır.[125]

Dünya Bankası yoksulluğu gelir düzeyine indirgeyen bir yaklaşımla ele alırken, UNDP yoksulluk kavramına çok boyutluluk getiren yoksunluk ve buna bağlı "insani gelişme" kavramını geliştirmiştir.[126] İnsani gelişme kavramı önceki dönemlerde az gelişmiş ülkelerin gelişme düzeyini ifade etmede kullanılan ekonomik kalkınma veya sosyo-ekonomik kalkınma kavramlarından farklı olarak toplumların yaşam kalitesinin yükseltilmesini temel alan bir yaklaşıma sahip olması nedeniyle çok boyutlu bir kavramdır. Gelir dışında insanın mutluluğu, yaşam kalitesi, iyi bir

---

124 Douglas A. Hicks, "The Inequality-Adjusted Human Development Index: A Constructive Proposal", **World Development**, Vol:25, No:8, s. 1285.

125 Satya R. Chakravarty, "An Axiomatic Approach to Multidimensional Poverty Measurement via Fuzzy Sets", **Indian Statistical Institute**, Kolkata, India, (Çevrimiçi) http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/ssChakravarty-2006.pdf, 28.05.2014.

126 Selim Çoşkun, Münir Tireli, "Dünya Bankası ve UNDP'nin Küreselleşme-Yoksulluk İlişkisine Yönelik Yaklaşımları,", **Yardım ve Dayanışma Dergisi**, C:2, S:1, 2010, s. 42.

eğitim, sağlıklı ve uzun bir yaşamı içeren kavram, insanın yaratıcılığını her alanda kullanabilmesine olanak sağlayan bir ortamı, demokratik hak ve özgürlüklerin güvence altında olmasını da kapsamaktadır.[127]

Yoksulluğun ölçülmesi ile ilgili yöntemler, sorununun çözümü için geliştirilecek politikaların belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda yoksulluğun ölçülmesinde gelir yoksulluğu yaklaşımından insani yoksulluk yaklaşımına; tek boyutlu yoksulluk tanımlarından çok boyutlu bileşik endekslere doğru bir geçiş yaşanmıştır. UNDP tarafından geliştirilen endekslerden biri olarak İnsani Yoksulluk Endeksi, yoksulluğun eğitim, hayatta kalma, sağlıklı içme suyuna erişim gibi gelir dışı faktörlerini de dikkate alan bir yaklaşımla yoksulluğu çok boyutlu olarak değerlendirmektedir.[128]

1.2.5. Diğer Uluslararası Kuruluşların Yoksulluk Yaklaşımları

Yoksulluk kavramı 1980'li yıllarda yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerin etkisiyle kalkınma düzleminde tartışılmaya başlanmıştır. Dünya Bankası tarafından yayınlanan Dünya Kalkınma Raporunda yoksulluk kavramının ana tema olarak işlenmesi, konunun sadece ekonomik bir sorun olarak ele alınmasını aşarak uluslararası kuruluşların konuya ilgisinin artmasına neden olmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunun ortak sorunu haline gelen yoksulluğun çözümüne ilişkin politikaların sürdürülebilir bir noktaya taşınması ve yüksek refah seviyesinin yakalanabilmesi tüm ülkeler için büyük önem taşımaktadır.[129]

Neoliberal ekonomi politikalarının çeşitli ülkelerdeki olumsuz etkileri sonucu yoksulluk, son yıllarda farklı kanallardan da uluslararası gündemi meşgul etmiştir. UNICEF ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar yapısal uyum programlarının yoksulluk üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. UNICEF, 1980'li yıllarda meydana

---

127 Han ve Kaya, **a.g.e.**, s. 274.

128 Asuman Altay, "Yoksulluk Sadece Devlet Sorunu mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme", **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, Yıl:1, S:2, Temmuz-Aralık 2005-2, s. 159.

129 H. Yunus Taş, Selami Özcan, "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma", **International Conference on Eurasian Economies 2012**, Session 3D: Büyüme ve Gelişme III, s. 424.

gelen resesyonun ardından uygulanan istikrar ve yapısal uyum programlarının toplumsal sonuçlarını ortaya koyan çalışmalar yapmıştır.[130]

OECD tarafından 2001 yılında yayınlanan "Yoksulluğun Azaltılmasında Kalkınma Yardımı Komisyonu Kılavuzu" (The DAC Guidelines on Poverty Reduction) yoksulluk tanımının her iki cinsin de "muhtaç" olduğu ve farklı topluluk ile lokal durumlarda "aciz bırakılmış" olarak algılandığı bütün önemli alanları içermesi gerektiğine vurgu yaparak yoksulluğu beş alanda "yapabilirlik"ten yoksunluk olarak tanımlamaktadır.

Ekonomik yapabilirlikler, kişinin gelir kazanma, tüketme ve malvarlığına sahip olma yeteneklerini ifade eder ki bunların hepsi gıda güvencesi, maddi refah ve sosyal statü için kilit noktadır. *İnsani yapabilirlikler*, sağlık, eğitim, beslenme, temiz su ve barınma ile ilgilidir. Bunlar, geçimi iyileştirmek için çok önemli yollar olduğu gibi refahın da temel ögeleridir. *Siyasi yapabilirlikler*, insan haklarını ve kamu politikaları ile siyasi öncelikler üzerindeki etkiyi içerir. Bazı temel siyasi özgürlüklerden ya da insan haklarından yoksunluk, yoksulluğun temel unsurlarından biridir. *Sosyo-kültürel yapabilirlikler*, toplumun değerli bir üyesi olarak katılım sağlama yeteneğiyle ilgilidir. Sosyal statü, itibar ve yoksullar tarafından oldukça değer verilen bir topluma ait olmak için diğer kültürel durumları içerir. *Koruyucu yapabilirlikler*, insanların ekonomik ve harici şoklarla baş edebilmesini sağladığı için yoksulluğu engellemede önemlidir. Güvensizlik ve zafiyet yoksulluğun çok önemli boyutlarıdır ve diğer bütün boyutlara kuvvetli bağları vardır.[131]

Uygun yaşam standardı zamana ve ülkeye göre farklılıklar içerdiğinden OECD ülkeleri arasında ortaklaşa belirlenmiş bir yoksulluk ölçütü bulunmamakla beraber, ülkenin ortalama gelirinin yarısının altında yaşayan hane halkları göreli yoksul olarak kabul edilmiştir.[132]

---

130 Metin, **a.g.e.**, s. 81.

131 OECD, **The DAC Guidelines Poverty Reduction**, 2001, s. 38.

132 Özgür Topkaya, "Ekonomik İsbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Üyesi Ülkelerde Sosyo Ekonomik Boyutuyla Göreli Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu: İngiltere ve Türkiye Karşılaştırmalı Örneği", **Kamu-İş Dergisi**; C:13, S:2, 2013, ss. 160-163.

Uluslararası Çalışma örgütü (ILO) yoksulluğun azaltılmasına yönelik gerçekçi hedefler konması noktasından hareketle temel gereksinmeler yaklaşımı ile yoksulluğu tanımlamaya çalışmıştır. Bu temel gereksinmeler;

- Bir ailenin beslenme, barınma, giyim gibi özel tüketimi için gerekli minimumlar,
- Güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, kamu ulaşımı, sağlık ve eğitim gibi, içinde yaşanan topluluk için topluluk tarafından sağlanan toplu tüketim konusu olan hizmetler,
- Kendilerini etkileyen kararların alınmasına katılma,
- Mutlak düzeydeki temel gereksinmelerin, temel insan haklarının daha geniş bir çerçevesi içinde karşılanması,
- İstihdama, temel gereksinme stratejisinin hem amacı hem de aracı olarak yaklaşılması,

olarak belirtilmiştir.[133] Nitekim ILO yoksulluğu "bir ülkede düşük ya da yetersiz gelir, düşük kalitede barınma olanakları, temel kamusal hizmetlerin sağlanmasında yetersizlik, altyapı hizmetlerinde yetersizlik ve sosyal güvencenin yetersiz olması" olarak tanımlamaktadır. [134]

ILO, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektöründe gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi düşüncesiyle, kırsal alandaki yoksullaşmaya istihdam açısından yaklaşmış ve "kırsal yoksulluk" (rural poverty) konusuna da değinmiştir. Kırsal alandaki açık veya gizli işsizlik kırsal yoksulluk olarak tanımlanmış, gelir düzeyindeki azalma sonucunda kırsal alanda hızlı bir yoksullaşma yaşandığı belirtilmiştir.[135]

ILO, yoksulluğun azaltılması konusundaki yaklaşımını, 2007 yılında

---

133 İlhan Tekeli, **Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları**, 3.Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, ss. 130-131.

134 Ali Yıldırım, Cem Doğan, Abdullah Topçuoğlu, "Türkiye'de 1980 – 2010 Yılları Arasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkinliği Üzerine Bir Analiz", **Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi VII**, (Çevrimiçi): http://www.ekonomikyaklasim.org/eykongre2011/?Bildiriler, 16.12.2014.

135 Ümit Özcan, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, DPT Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, (Çevrimiçi) http://www.dapaturk.com/pub/yoksullukla_mucadele.pdf, 13.11.2014.

yayınlanan "Düzgün İş ve Yoksulluğu Azaltma Stratejisi" adlı bilgi broşüründe açıklamaktadır. Yoksullukla mücadelede en önemli yöntemin yoksul insanlar için çalışmak olduğu vurgulanan yaklaşımda, yoksulluğun azaltılması için ekonomik büyümenin zorunlu olduğu dile getirilmiş, ancak bunun tek başına yeterli olmadığı belirtilmiştir. Ekonomik büyümenin yoksullara avantaj sağlayıcı istihdam merkezli bir kalkınma stratejisine sahip olması gerektiği, bunun yanında kapsayıcı bir perspektifle sosyal güvenlik ağlarının ve sosyal transferlerin önemi vurgulanmıştır.[136]

Dünya Ticaret Örgütü (WTO), 2001 yılında gerçekleştirdiği Doha Konferansıyla kalkınma ve yoksullukla mücadele konusunu gündemine alarak politikalarının merkezine yerleştirmiştir. Serbest ticaretin geliştirilmesini kalkınma için gerekli gören konferansta, ekonomik kalkınma ve yoksullukla mücadelede uluslararası ticaretin oynayabileceği katkı dile getirilmiştir. Ayrıca ulusal ekonomik kalkınma planları ve yoksulluğu azaltma stratejileri ile ticaretin desteklenmesini isteyen WTO, serbest ticaret için piyasa kapasitesini geliştirmeyi ve azgelişmiş ülkelere teknik yardım yapmayı gündemine almıştır.[137]

Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO), yoksulluğu "ultra yoksulluk" çerçevesinde ele alan bir anlayışla değerlendirmiş ve yoksulluğun yoğunluğunun ölçümüne önem vermiştir. Buna göre ultra yoksulluk, "gelirinin tamamını harcamasına rağmen mutlak yoksulluk kriterinde esas alınan günlük kalori miktarının yalnızca %80'ini karşılayabilenler" olarak tanımlanmaktadır. WHO bu tanıma ikinci bir kriter olarak süre unsurunu katarak kronik yoksulluk tanımını getirmiştir. Kronik yoksullar, ultra yoksulluk içinde olanların beş yıldan fazla süre yoksulluk durumlarının devam etmesi halinde durumlarının düzeltilmesine olanak kalmadığı düşünülen kişiler olarak kabul edilmektedir. [138]

---

136 Metin, **a.g.e.**, s. 81.

137 Yasemin Özdek, **Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskacında İnsan Hakları, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ankara, TODAİE Yayını, No:311, 2002, s. 12.

138 Özcan **a.g.e.**

İKİNCİ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI VE İNSANİ YOKSULLUK BAĞLAMINDA İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ

İnsanların tamamının yaşam kalitesindeki iyileşme süreci, gelişme olarak tanımlanmaktadır. Gelişmenin görünürlüğünde üç durum bulunmaktadır. İnsanların yaşam düzeylerinin iyileşmesi bunlardan birincisini oluşturur. Yaşam düzeyinin iyileşmesi, gelir artışı, gıda tüketimi, sağlık hizmetleri, eğitim düzeyi ve diğer koşulların ekonomik büyüme ile birlikte iyileşmesini ifade eder. İkincisi; sosyal, kültürel, politik kurumlar, ekonomik sistemler ile insanların kendine güvenlerinin artması şeklinde gerçekleşir. Üçüncüsü ise; insanların seçeneklerinin genişlemesi sonucu özgürlüklerinin yanında tüketilen mal ve hizmet çeşitliliğinin artmasıdır.[1]

1990'lı yıllarda ülkelerin gelişme düzeyleri farklı yöntemlerle ölçülmeye başlanmıştır. Böylece gelişmiş ülke olmanın ölçütlerinde değişmeler olmuş ve insani gelişme kavramı geliştirilmiştir.[2] UNDP, İGE'yi oluştururken gelişmenin birinci tanımından hareket ettiği söylenebilir.[3]

2.1.KALKINMA GÖSTERGESİ OLARAK İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ

2.1.1. İnsani Gelişme Endeksi

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), UNDP tarafından ilk defa 1990 yılında hazırlanmıştır. Bu tarihten itibaren İGE her yıl tüm dünya ülkelerindeki yaşam şartlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. İnsanların yaşam standartlarını daha iyi bir

---

1 Güler Günsoy, "İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı", **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:1, S:2, 2005, ss. 36-37.

2 Han ve Kaya, **a.g.e.**, s. 274.

3 Çiğdem Ünal, "İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye'nin Bölgesel Farklılıkları", **Coğrafi Bilimler Dergisi**, C:6, S:2, 2008, s. 90.

noktaya taşımak için neler yapılması gerektiği konusunda öneriler sunmaktadır.[4] Yoksulluğun tek kıstasla ölçülemeyeceği noktasından hareketle, yoksulluk ölçümlerinde ön plana çıkan bileşik endeks yöntemlerinde UNDP tarafından geliştirilen ve ölçüm yöntemleri zaman içinde değişikliklere uğrasa da insani gelişmeyi temsil eden en yaygın gösterge İGE olmuştur.[5] İnsani gelişme kavramı, insan kaynaklarının gelişimi için özgürlük, kişilik gibi insani değerlerle insanın temel ihtiyaçlarına ulaşma düzeyini bir arada değerlendirerek kalkınma içerisinde yer alan insanın rolünü ortaya koymaktadır.[6]

İnsani Gelişme Raporu'nda insani gelişmenin temel amacı, "bugünkü ve gelecekteki tüm insanların her alandaki potansiyellerinin geliştirilmesi ve bu potansiyellerinin kullanılabilmesini sağlamak için uygun ortam ve fırsatların yaratılması" olarak belirtilmiştir. İnsani gelişme süreci "insanların kapasitelerinin en iyi şekilde geliştirilmesi ile sınırlı olmayıp, sağlanan kapasitenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da en iyi şekilde kullanılmasına yönelik bir süreç" olarak görülmektedir.[7]

Gelir odaklı ölçümlerden farklı olarak insani gelişmenin özet bir ölçümünü sunan İGE, ülkelerin insani gelişim düzeyini ölçen, derleme niteliğinde bir göstergedir. İnsani gelişmenin üç temel boyutunu hesaba katarak bir ülkenin insani gelişme açısından başarısını değerlendirir. Bir ülkenin insani gelişmesinde ortalama kazanımının üç temel boyutunu ölçmektedir: (Şekil 2.1.)

- Doğumda yaşam beklentisi ile ölçülen uzun ve sağlıklı bir yaşam,
- Beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı ile ölçülen bilgi,
- Kişi başına düşen milli gelir (satın alma gücü paritesi) ile ölçülen kaliteli bir yaşam standardı.

---

4 Çivi vd., **a.g.e.**, s. 16.

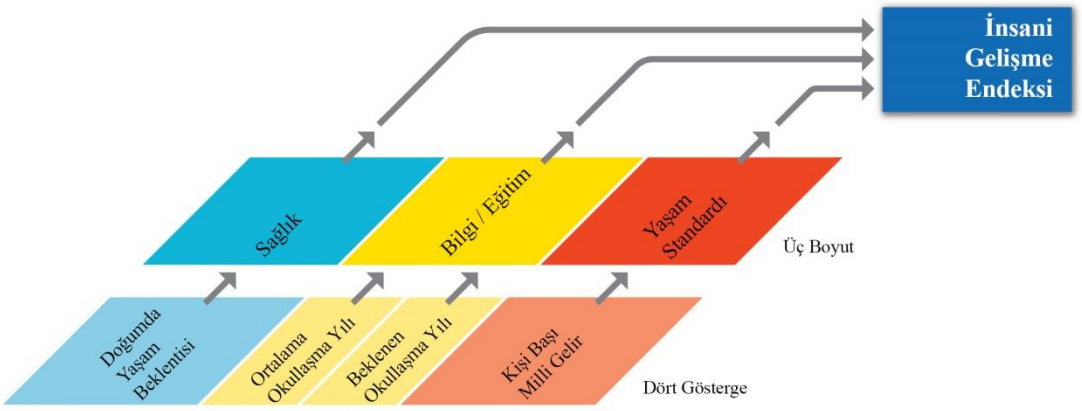
5 Şenses, **a.g.e.**, 2003, ss. 99-100.

6 Sırma Demir, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme, **T.C. Başbakanlık DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü**, Ankara, 2006, s. 2.

7 Ece Demiray Erol, "İnsani Gelişme Yaklaşımı Doğrultusunda Beşeri Kalkınmanın Boyutları: Gelişmekte Olan Ülkeler", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C:3, No:2, 2011, s. 100.

İGE, bu boyutlardan her birinde elde edilmiş başarıları ölçen normalleştirilmiş endekslerin geometrik ortalamasını ifade eder. [8]

Şekil 2.1. İnsani Gelişme Endeksinin Unsurları

Kaynak: UNDP 2010, Human Development Report, s. 13.

İGE'de çok sayıda gösterge bulunması ölçmede bir takım zorluklar getirebilmektedir. Ayrıca çok sayıda değişkenle çalışmanın başka yönlere odaklanmaya neden olabileceği gibi temel göstergelerin yeterince yansıtılamaması endişesi, sınırlı sayıda gösterge ile çalışmayı zorunlu kılmış ve insani gelişmenin üç boyutu ile ilgilenilmiştir.[9] Üç temel unsura göre oluşturulan endekste ülke değeri 1'e yaklaştıkça o ülkedeki insani gelişmenin yükseldiği, 0'a yaklaştıkça düştüğü anlaşılmaktadır.[10]

İGE, hem küresel ölçekte ülkeler arasındaki farklılıkları yansıtmakta hem de ulusal düzeyde bölgeler arasındaki farklılıkları göstermektedir. UNDP insani gelişme yaklaşımı ile milli gelir ve ekonomik büyümede yaşanan ilerlemenin toplumsal refah düzeyine yansımadığına vurgu yapmaktadır. Öte yandan hızlı büyümenin sebep olabileceği toplumsal eşitsizliklere karşı da gelişmekte olan ülkeleri uyarmaktadır. Ülkelerin gelişme düzeylerini insanlara sağlanan fayda üzerinden belirleyen İGE'de, kişisel, toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişme olanaklarına erişim, gelişmenin ön

---

8 UNDP 2010 Human Development Report, New York Oxford University Press, s. 216.

9 Murat Çolak, "Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi", **Kamu-İş**; C:11, S:3, 2010, s. 116.

10 Mustafa Durmuş, "Büyüme: Neyin Büyümesi? İktisadi Büyümeye İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme", **Ekonomik Yaklaşım**, C:23, S:83, 2012, s. 59.

şartları olarak sunulmaktadır. Bireyin gelişimi sadece ekonomik büyüme ile gerçekleşmemektedir. Asıl önemli olan husus milli ekonomik büyüklüğün bireyler için gelişme olanakları ortaya çıkarabilmesidir.[11]

Ülkelerin sadece ekonomik büyümeye odaklanması ve bu yönde politikalar geliştirmesi, gelir dağılımı, eğitim, çevre ve uzun süreli büyümenin ihmal edilmesine neden olabilmektedir. İGE ülkelere eğitim, sağlık, sürdürülebilir çevre ve yaşam standardı gibi farklı amaçlara yönlendirecek ekonomi politikaları uygulamalarını önermektedir.[12]

2.1.2. İnsani Gelişme Endeksinin Unsurları

2.1.2.1. Sağlık: Uzun ve Sağlıklı Bir Yaşam

1990 yılında yayınlanan ilk İGR'de belirtildiği üzere İGE'de birinci unsur olan yaşam süresinin göstergesi doğumda yaşam beklentisidir. Yaşam beklentisinin önemi, uzun bir yaşamın kendi içinde değerli olduğuna dair yaygın inanışta ve yeterli beslenme ve sağlıklı olma gibi birtakım dolaylı kazanımların yüksek yaşam beklentisiyle yakından ilişkili olduğu gerçeğinde yatmaktadır. Özellikle insanların sağlığı ve beslenme durumlarına dair kapsamlı bir bilgi bulunmadığı gerçeği göz önüne alınırsa bu ilişki, yaşam beklentisini insani gelişimenin önemli bir unsuru yapmaktadır.[13]

Toplumun sağlık düzeyi insani gelişmeye önemli katkısı olan bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bir toplumun sağlık düzeyi ile ekonomik gelişimi birbirini etkileyen faktörlerdir. Ekonomik gelişmeyi belli bir oranda gerçekleştiren ülkelerde sağlık için ayrılan kaynaklar arttığı ve bireylerin sağlık bilincinin geliştiği görülmektedir. Diğer taraftan sağlık düzeyinin yükseltilmesi de ekonomik gelişmenin hızlanmasında olumlu etki yapmaktadır.[14]

---

11 Çabuk, **a.g.e.**, s. 45.

12 Kabaş, **a.g.e**, s. 86.

13 UNDP 1990, **a.g.e.**, s. 12.

14 Sami Taban, "Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", **Sosyo Ekonomi**, Yıl:2, S:4, 2006, s. 33.

2.1.2.2. Bilgi / Eğitim: Okullaşma Oranı

İnsani gelişmenin ikinci unsuru olan bilgi/eğitimde okuryazarlık verileri, eğitime bilhassa çağdaş toplumda üretken yaşam için çok gerekli olan kaliteli bir eğitime erişimin sadece ham bir yansımasıdır. Fakat okuryazarlık, bir insanın öğrenmede ve bilgi inşa etmesinde ilk adımdır; bu yüzden okuryazarlık verileri insani gelişmenin herhangi bir ölçümü için zaruridir. Daha değişken bir göstergeler bütünü için önem daha yüksek eğitim düzeylerinin sonuçlarına da arz edilebilir. Fakat temel insani gelişme için okuryazarlık daha açık bir önem taşımaktadır.[15]

Eğitimde sağlanan başarı sadece büyüklük dağılımı olarak değerlendirilmemelidir. Bu başarının gruplar arasındaki farklılıklarının incelenmesi bir takım avantajlar sağlamaktadır. Eğitim başarısı açısından kadın ve erkekler arasındaki farklılıklar bir yandan cinsiyet eşitsizliği sorunu için, diğer taraftan da kadın eğitiminin sosyal olarak kadın ve erkeğin birlikte daha iyi bir yaşam sürdürmesine olumlu katkıları açısından önemlidir.[16]

İnsanların kapasitelerini geliştirmede eğitimin işgücü verimini artırarak ekonomik büyümeye katkısı, bunun da yükselen refah seviyesi ile sağlık, eğitim ve sosyal harcamaları artırması sonucunda insani gelişmeye pozitif katkısı görüşü önem kazanmaktadır. İnsanın kapasitesi ve eğitim düzeyinin gelişmesinin oluşturduğu ekonomik ve kültürel ortam, yenilik ve yaratıcılık anlamında ekonomiye katkı sağlamaktadır. İnsan için yapılacak yatırımlar sosyal ve yapısal değişmeye ivme kazandırırken, üretim seviyesinin yükselmesinde de etkileri olmaktadır.[17]

1990 yılında İGE'nin eğitim unsuru için kullanılan değişkenler daha sonraki yıllarda zaman zaman değişikliğe uğramış ve bilgi unsuru okullaşma oranları ile ölçülmeye başlanmıştır.[18]

---

15 UNDP 1990, **a.g.e.**, s. 12.

16 Tüylüoğlu ve Karalı, **a.g.e.**, s. 58.

17 Çolak, **a.g.e.**, s. 114.

18 Sırma Demir Şeker, Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi, **T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü**, Ekim 2011, ss. 5-7.

2.1.2.3. Yaşam Standardı: Kişi Başı Milli Gelir Düzeyi

Bir nüfusun refahı ve yoksulluğu, yetersiz refahın bir göstergesi olarak hem parasal hem de para dışı değişkenlere bağlıdır. Daha yüksek bir gelir ya da tüketim bütçesi ile bir kişi kendisinin bazı parasal ve para dışı niteliklerinin durumunu geliştirebileceği doğrudur.[19] Bu yüzden İGE, her biri refah için ekonomik tercihlerin farklı bir boyutunu ele alan, sosyo-ekonomik yaşamın üç önemli alanını kapsamaya çalışır. Bu unsurlardan biri olan gelir, temel mal ve hizmetleri edinmek için bir yol olarak kabul edilir ve bu da insanların düzgün bir yaşam standardı için ihtiyaç duyulan kaynaklara erişimini belirtir.[20]

İnsani gelişmenin üçüncü unsuru olan iyi bir yaşam için gerekli kaynakları yönetmek, belki de ölçümü kolayca yapılamayacak en zor unsurdur. Bunun için arazi, kredi, gelir ve diğer kaynaklara erişim verilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat bu değişkenlerin büyük kısmı ile ilgili veriler sınırlı olduğu için gelir göstergesinden yararlanılmaktadır. En kolay erişilebilir gelir göstergesi olan kişi başı gelir, ülkenin çok geniş bir bölümünü kapsamakla birlikte ticari olmayan mal ve hizmetlerin varlığı ile döviz oranı anomalileri, tarifler ve vergilerden kaynaklanan bozulmalar, kişi başı geliri uluslararası karşılaştırmalar için kullanışlı kılmamaktadır. Bununla beraber bu tür veriler, mal alımı ile daha iyi bir yaşam standardı için kaynaklar üzerinde yetki kazanımında göreli gücün daha iyi yaklaşımlarına imkân veren satın alma gücüne uyarlanmış kişi başı reel gelir rakamları kullanılarak daha da geliştirilmiştir.[21]

2.1.3. İnsani Gelişme Endeksi ve Geliştirilen Bileşik Endeksler

2.1.3.1. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi

Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (Inequality-adjusted Human Development Index), eşitsizliğin insani gelişme üzerindeki etkisini ortaya koymak

---

19 François Bourguignon, Satya R. Chakravarty, "The Measurement of Multidimensional Poverty", **Journal of Economic Inequality**, No:1, 2003, s. 26.

20 Hicks, **a.g.e.**, s. 1285.

21 UNDP 1990, **a.g.e.**, s. 12.

amacıyla oluşturulmuştur. Endeks, insani gelişmenin ortalama seviyesinin yanında yaşam beklentisi, eğitim başarısı ve düzgün bir yaşam sürmek için gerekli olan kaynaklar üzerindeki kontrolü incelemektedir. Bir ülkede insanlar arasında eşitsizlik yoksa EUİGE ile İGE değerleri eşit olmaktadır. EUİGE ile İGE endeksinin arasında büyük farklar olması, eşitsizlik farkının büyük olduğu anlamına gelmektedir.[22]

Yöresel ve bölgesel eşitsizlikleri dikkate alan EUİGE, İGE'yi eşitsizliğin nüfusa bazlı dağılımına göre uyarlamaktadır. Foster, Lopez-Calva ve Szekely tarafından sunulan bu ayarlama, dağıtım-hassasiyet sınıfının birleşimini belirtmektedir. Aynı zamanda Atkinson ailesinin işaret ettiği eşitsizlik önlemlerine de dikkat çekmektedir. Geometrik anlamda hesaplanan EUİGE, nüfusun her kısmını içermekte ve nüfuslara göre ayrı incelenmektedir. Bu mantığa göre EUİGE gerçek insani gelişmeyi, İGE ise potansiyel insani gelişmeyi göstermektedir. İGE, ulusal gelir gibi ülke bazlı toplamlara dayanmaktadır. EUİGE her boyutu esasa katmak adına alternatif kaynaklara da bakmak zorundadır. Dağıtımların çeşitli birimleri vardır. Gelir ve eğitim yılı bireylere göre dağılırken, yaşam beklentisi yaş aralıklarına göre dağılmaktadır. [23]

2.1.3.2. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

UNDP, cinsiyete yoğunlaşan 1995 yılı İGR'de Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi (Gender-related Development Index) ve Cinsiyet Yetkilendirme (Güçlendirme) Ölçümü (Gender Empowerment Measure) olmak üzere iki yeni refah göstergesi sunmuştur.[24] İGE ile aynı değişkenler kullanılarak hazırlanan Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi, İGE'den farklı olarak her ülkenin ortalama yaşam süresini, eğitime erişimini ve gelirini, kadın ve erkek arasındaki başarı dağılım oranına göre ayarlamaktadır. CBGE hesaplanmasındaki ilk adım, değişkenleri ortalama yaşam süresine ve eğitime erişim oranlarına endekslemektir. 60 yaş kadın

---

22 UNDP 2013, Human Development Report, New York Oxford University Press, s. 29.

23 UNDP 2010, Human Development Report, New York Oxford University Press, ss. 217-218.

24 Kalpana Bardhan, Stephan Klasen, "UNDP's Gender-Related Indices: A Critical Review", **Human Development Occasional Papers (1992-2007)**, 1998, s. 1.

erkek arasındaki ortalama yaşam süresi aynı olsa da, maksimum ve minimum değerler her zaman farklıdır.[25]

Cinsiyete dayalı geliştirilen endeks, kadın ve erkeğin ülke içindeki gerçek yerini göstermeyi amaçlamaktadır.[26] CBGE kadınların başarı ölçümünü yapmak yerine bir ülkenin genel refah seviyesini değerlendirirken cinsiyet eşitsizliğini temel alır. Bu yüzden CBGE, cinsiyet eşitsizliğini bir ülke için sıradan bir hoşnutsuzluk sebebi değil, o ülkenin gelişme düzeyini tümden etkileyen bir problem olduğunu savunur. [27]

Cinsiyet Yetkilendirme Ölçümü siyasal ve ekonomik alanda kadın ve erkek arasındaki farklılığı ölçme amacıyla oluşturulmuştur. Bu amaçla, kadınların parlamentoda temsil oranı, yönetici pozisyonundaki kadın oranı, kadınların toplam gelirden aldıkları pay ile mesleki ve teknik işgücü içerisinde kadınların oranı gibi kriterler kullanılmaktadır.[28] Kadınların ekonomik ve toplumsal yaşamdaki varlıklarının gelişim grafiğini çıkartan CYÖ, cinsiyet eşitsizliğinin insani gelişme üzerindeki etkisine odaklanmak yerine, ekonomik ve politik güç kazanmış kadın oranını ölçer. Yani kadınların refah seviyesindeki başarılarını değil, toplumdaki temsil ettikleri rolü ölçmeye çalışır. [29]

CYÖ ekonomi, siyaset ve mesleki katılım olmak üzere üç farklı değişken üzerine odaklanarak daha çok temel yetenekler ve yaşam standartlarıyla ilgilenen CBGE'den farklılaşmaktadır. Veri ulaşılabilirliği açısından bakıldığında üç seçilmiş değişkene odaklanmaktadır. Birincisi, edinilen gelire bağlı ekonomik kaynaklar üzerindeki gücü ifade eden değişkendir. Bu değişken, satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına düşen gelirle belirlenmektedir. İkincisi, mesleki fırsatlara erişim ve ekonomik karar almaya katılım değişkenidir. Bu değişken

---

25 UNDP 1995 Human Development Report, New York Oxford University Press, s. 130.

26 Çivi vd., **a.g.e.**, s. 17.

27 Bardhan ve Klasen, **a.g.e.**, s. 1.

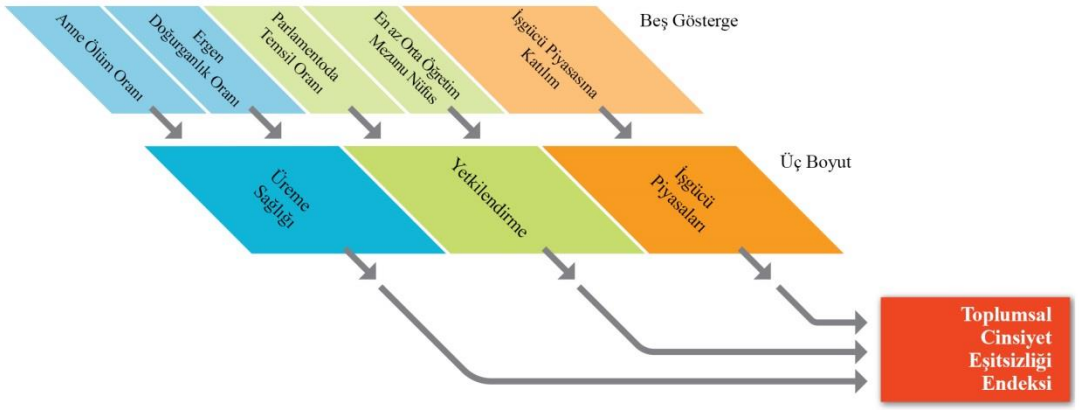
28 Çiğdem Mercanlıoğlu, "Cinsiyete Dayalı Eşitsizlik; Kadın Yöneticilerin İş ve Özel Hayatlarını Dengeleme Zorlukları ve Bedelleri", **Uluslararası – Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi - Kongre Bildirileri**, 1.Cilt, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü, 2009, s. 39.

29 Bardhan ve Klasen, **a.g.e.**, s. 20.

profesyonel, teknik, idari ve yönetsel olarak sınıflandırılmış iş bölümünü ifade eder. Üçüncüsü, politik fırsatlara erişim ve politik karar almaya katılım değişkenidir. Bu değişken de parlamentodaki sandalye dağılımı ile gösterilmektedir.[30]

UNDP, 2010 yılı İGR'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (Gender Inequality Index) ile cinsiyet eşitsizliğinin yeni bir ölçümünü tanıtmıştır. Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi ile Cinsiyet Yetki Ölçümlerini birleştiren ve yeni bir endeks olan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) de İGE'nin bir üyesidir. Endeks kadınlar ve erkekler arasında oluşan eşitsizlikleri üreme sağlığı, yetki göstergeleri ve işgücü piyasalarını kapsayan ekonomik faaliyetler olarak üç boyutta yansıtmaktadır. TCEE, erkek ve kadınlar arasında eşitsizlikten kaynaklanan potansiyel insani gelişmedeki kaybı göstermektedir.[31] Endekste sağlık göstergeleri olarak, gebelikte anne ölüm oranı ve ergenlikte doğurganlık oranı kullanılırken; yetki göstergeleri için en az ortaöğretimden mezun kadın ve erkek nüfusu ile parlamentodaki kadın ve erkek milletvekili sayıları; iktisadi göstergeler için kadın ve erkek iş gücüne piyasasına katılım oranları kullanılmaktadır.[32]

Şekil 2.2. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin Unsurları

Kaynak: UNDP 2010, Human Development Report, s. 91.

30 UNDP 1995, **a.g.e.**, s. 82.

31 E. Muhsin Doğan, Halim Tatlı, "İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:28, S:1, 2014, s. 116.

32 UNDP 2011 Human Development Report, New York Oxford University Press, s. 167.

CBGE ve CYÖ'de tartışmalara neden olan gelir, bir boyutta elde edilen yüksek kazanımın diğer bir boyutta elde edilen düşük kazanımı telafi ettiği düşüncesiyle TCEE'de kullanılmamaktadır. Böylece TCEE, önceki cinsiyet ölçümlerinin (CBGE ve CYÖ) sınırlamaları ortadan kaldırıp daha sağlıklı bir sonuç almayı amaçlamaktadır. TCEE, bir ülkenin insani gelişmede göstermiş olduğu başarılarının cinsiyet eşitsizliği açısından ne oranda eksik kaldığını ortaya koyarken, politik çözümleme ve savunuculuk çabaları için deneysel bir zemin oluşturmak için geliştirilmiştir.[33]

2.1.3.3. Cinsiyet Gelişme Endeksi

2010 İnsani Gelişme Raporu'ndan bu yana İnsani Gelişme Endeksi, Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi olmak üzere dört bileşik endeks hesaplanmıştır. 2010 yılından önceki raporlarda Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi (Gender-related Development Index) olarak yer alan endeks 2014 raporunda yeniden eklenmiştir. Cinsiyet Gelişme Endeksi (Gender Development Index) olarak raporda yer alan endeks kadın ve erkekler için ayrı olarak belirtilen İGE verilerinin hesaplamalarını karşılaştırmaktadır.[34]

CGE, cinsiyete göre İGE'deki eşitsizlikleri ölçmektedir. CGE, cinsiyetler arası eşitsizliği ölçmek için insani gelişmenin üç boyutunu kullanır. Bunlardan ilki olan sağlık, erkek ve kadının doğumdan itibaren ortalama yaşam süresiyle; ikinci unsur olarak eğitim, erkek ve kadının aldığı eğitim süresi ve 25 yaş ve üstü için okul eğitimiyle; üçüncü unsur olarak da ekonomik kaynak sahipliği, erkek ve kadının hesaplanan aylık geliri ile ölçülmektedir.[35]

---

33 Müjgan Hacıoğlu Deniz, Elif Haykır Hobikoğlu, "Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirmesi: Türkiye Örneği", **International Conference On Eurasian Economies 2012**, Session 1B, Büyüme ve Gelişme I, s. 125.

34 UNDP 2014, Human Development Report, New York Oxford University Press, s. 156.

35 UNDP 2014, Human Development Report Technical Notes, (Çevrimiçi) http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14_technical_notes.pdf, 04.11.2014.

Şema oranlaması CGE olan ve kadın ile erkekler için ayrı olarak tahmin edilen İGE değerlerini içerir. Oranı 1'e ne kadar yakınsa kadın ile erkekler arasındaki fark o kadar azdır.[36]

2.1.3.4. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi

UNDP tarafından 1997 İGR'de ilk defa kullanılan insani yoksulluk kavramı, gelir yoksulluğu ile ilişkili olmasına karşın yoksulluğun insani boyutuna vurgu yapılarak okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanma gibi temel insani yeteneklerden yoksun olma durumu şeklinde tanımlanabilir.[37]

İGE bir ülkede insani gelişmenin başarılmasında tüm ilerlemeyi ölçümlerken İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index) gelişmenin dağılımını yansıtır ve geriye kalan mevcut yoksunlukların miktarını ölçümler.[38] İYE ayrıca ekonomik kaynaklara erişimin göstergesi olarak, kaliteli su kaynaklarına erişim ve çocukların beslenme düzeyini dikkate alır.[39]

İnsani Yoksulluk Endeksi iki farklı şekilde tasarlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğu ölçümleyen İYE-1, yoksunluklara üç boyutta odaklanır. Birinci boyut olan yaşam süresi doğumda 40 yaşına kadar hayatta kalabilme olasılığı ile ölçülürken, ikinci boyut olan bilgi, yetişkin okuryazarlık oranıyla ölçülmektedir. Üçüncü boyut olan kamu ve özel tüm ekonomik yoksunluklar ise içilebilir temiz su kaynaklarını kullanamayan insanların yüzdesi ve beş yaşından küçük çocuklarda düşük kilolu ların yüzdesiyle ölçülmektedir. İnsani yoksulluk bir toplumun sosyal ve ekonomik durumlarına göre değişiklik gösterdiğinden ayrı bir endeks olarak İYE-2 geliştirilmiştir. İYE-2 daha geniş ve erişilebilir veriler kullanılarak seçilmiş bazı OECD ülkelerindeki insani yoksulluğu ölçmek için tasarlanmıştır. İYE-2, İYE-1 gibi

---

36 UNDP 2014, **a.g.e.**, s. 157.

37 Hasan Memiş, "Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, C:5, S:1, 2014, ss. 148-149.

38 UNDP 2001 Human Development Report, New York Oxford University Press, s. 14.

39 Nazım Öztürk, Z. Gökalp Göktolga, "Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler", **Bütçe Dünyası Dergisi**, C:2, S:4, 2010, s. 22.

aynı boyutları kullanarak yoksunluğu ölçerken buna sosyal dışlanma boyutunu da eklemektedir. İYE-2'nin göstergeleri, doğumda 60 yaşına kadar hayatta kalamama olasılığı, yetişkin işlevsel okuryazarlık oranı, gelir yoksulluk sınırı altındaki nüfus yüzdesi ve uzun dönem işsizlik oranıdır.[40]

İYE ile İGE birbirini tamamlayan ayrı endeksler olup, iki endeksin de amaçları birbirinden farklıdır. İGE, yaşam kalitesinin farklı özelliklerini incelerken, tüm insani gelişme düzeyi üzerinden genel bir değerlendirme yapmaktadır. İYE ise, yaşam kalitesindeki yoksunlukların farklı özelliklerini incelerken, yoksullaşmanın sebep olduğu yoksunluk düzeyi ile ilgili sonuçlara varmaktadır. Buna karşın İYE'de, yoksul sayısı ve oranı hesaplanamamaktadır. Ancak İYE, somut göstergeleri kullanarak bir ülkenin yoksullukla mücadelede kat ettiği mesafeyi ölçme imkânı vermektedir.[41]

UDNP 2010 yılına kadar insani yoksulluğu ölçmek için İYE'yi kullanmıştır. 2010 yılında ise yayınladığı İGR'de bu endeks yerine Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'ni (Multidimensional Poverty Index) tanıtmıştır. (Şekil 2.3.) ÇBYE, bireysel düzlemde yaşanan sağlık, eğitim ve yaşam standardı yoksunluklarını tespit etmektedir. İGE'de olduğu gibi yoksulluğu üç boyutta ele alan ÇBYE, yoksul insanların sayısını ve hane düzeyinde karşılaştıkları yoksunlukları gösterirken hane halkı anketlerinden elde edilen mikro verileri kullanmaktadır. Eşitsizliklere göre düzenlenmiş İGE'nin aksine, endeksi oluşturmak için kullanılan göstergeler aynı anketten gelir. Belli bir hanedeki her birey, hanesinde yaşanan yoksunluklara göre "yoksul" veya "yoksul olmayan" olarak sınıflandırılır. Bu veri daha sonra ulusal yoksulluk endeksine eklenmektedir. [42]

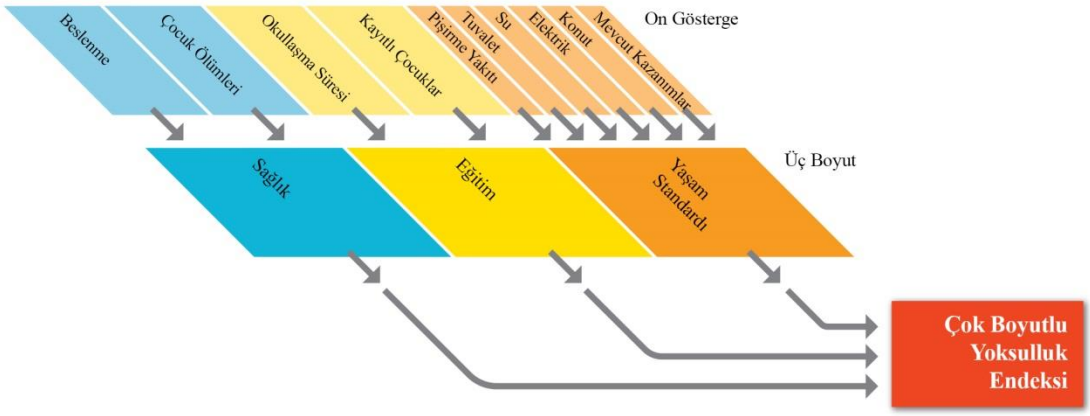
---

40 UNDP 2001, **a.g.e.**, s. 14.

41 Şansel Aldemir, Ömer Özpınar, "İnsani Kalkınma ve İnsani Yoksulluk", **Eğtim, Bilim, Toplum Üç Aylık Hakemli Dergi**, C:2, S:7, 2004, s. 54.

42 UNDP 2010, **a.g.e.**, s. 221.

Şekil 2.3. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksinin Unsurları

Kaynak: UNDP 2010, Human Development Report, s. 96.

ÇBYE hesaplanırken her birey, hanesinin 10 farklı göstergeye ilişkin yoksunluklarına göre puanlandırılmaktadır. Sağlık ve eğitim boyutlarının ikişer göstergesi vardır. Yaşam standardı boyutunun ise altı göstergesi bulunmaktadır. Sağlık alt sınırı, eksik beslenmiş ve en az bir çocuğunu kaybetmiş bir hane üyesini, eğitim alt sınırı ise, beş yıllık eğitim almamış ve okul çağında olmasına rağmen okula gitmeyen en az bir çocuğu bulunan hane üyesini esas alır. Yaşam standardı alt sınırı da elektriğe ve yeterli sağlık hizmetlerine erişimi olmayan, "kirli" yemeklik yağlar kullanan, toprak zeminli bir evde oturan, motorlu araca sahip olmayan, temiz içme suyuna erişimi olmayan ve bisiklet, motosiklet, radyo, buzdolabı, telefon ve televizyondan en fazla birine sahip kişilerle ilgilidir.[43]

2.1.4. İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi ve Değişiklikler

İGE hesaplamasında kullanılan veriler 1990 yılından beri aynı olmasına rağmen hesaplama yönteminde bazı değişiklikler olmuştur. İGE hesaplamalarında kullanılan formülde yapılan bu değişiklikler nedeniyle, ülke verilerinin yıllara göre karşılaştırmaları sağlıklı olmamaktadır. Bu eksikliği gidermek için en son kullanılan formüle göre önceki döneme ait veriler beş yıllık aralıklarla tekrar hesaplanarak yayımlanmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin önceki yıllara ait sıralamalarında veya İGE

[43] **A.e.**, s. 221.

puanlarında farklılıklar meydana gelmektedir. 1990 yılında yayımlanan ilk raporda sağlık göstergesi olarak doğumda beklenen yaşam süresi, eğitim göstergesi olarak yetişkin okuryazarlık oranı, gelir göstergesi olarak ise kişi başı GSYH değeri kullanılmıştır.[44]

1991 raporu ile İGE hesaplamasında bazı önemli değişiklikler yapılmıştır. Bilgi açısından eğitime katılımın en temel seviyesini ölçen yetişkin okuma yazma oranı, bilgiyi edinme ve kullanma becerisi için en temel gerekliliklerden biridir. Ancak bilgi ve iletişim için okuma yazmadan daha fazlasına ihtiyaç olduğu gerçeğinden hareketle bilgi değişkeni 1991 yılı raporunda yetişkin okuma yazma oranı ile ortalama okullaşma yaşı birleştirilerek ele alınmıştır. Her iki bilgi değişkeni iki bileşene de değer vermek suretiyle eğitim başarısının sentez ölçümünü üretmek için birleştirilmiştir.[45] Yetişkin okuryazarlık için 2/3, okullaşma oranı için 1/3 oranında ağırlık verilmiştir. Değişkenin eğitime katılımın stok değişkenlerini daha iyi temsil etmesi için yetişkin okur-yazarlık 2/3 oranında ağırlık verildiği belirtilmiştir.[46]

1991 yılındaki bir diğer değişiklik GSYH hesaplama yönteminde olmuştur. Önceki yöntemde kişi başı geliri yoksulluk sınırının üzerinde olan bir ülkenin düzeltilmiş GSYH'sının hesaplanmasında o yılki yoksulluk sınırının logaritması alınan bir yöntem kullanılmıştır. Gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin İGE değerinin daha düşük çıkmasına neden olan bu yöntem değiştirilmiştir. 1994 yılında ise yapılan değişiklikle endekslerin hesaplanmasında kullanılan maksimum ve minimum değerler Tablo 2.1.'de görüldüğü gibi sabitlenmiştir.[47]

---

44 Demir Şeker, 2011, **a.g.e**, ss. 4-5.

45 UNDP 1991 Human Development Report, New York Oxford University Press, s.90.

46 Tüylüoğlu ve Karalı, **a.g.e.**, s. 61.

47 Demir Şeker, 2011, **a.g.e.**, s. 5.

Tablo 2.1. İnsani Gelişme Endeksi'ne İlişkin Alt Endekslerin Hesaplanmasında Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler (1994)

Endeks	Maksimum	Minimum
Yaşam Beklentisi	85 yıl	25 yıl
Yetişkin Okur-Yazar Oranı	% 100	% 0
Okula devam süresi	15 yıl	0 yıl
Kişi Başı Gelir	40.000 dolar	200 dolar

Kaynak: UNDP 1994, Human Development Report, s. 92; Sırma Demir Şeker, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme, T.C. Başbakanlık DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, s. 5

1995 yılında, İGE yapısının maksimum ve minimum değerlerinin değişkenlerinde iki değişiklik olmuştur. Bu değişikliklerden birincisi ortalama eğitim yılı hesaplaması ile ilgilidir. Ortalama eğitim yılını hesaplamak için karmaşık formüller ve bunlar için muazzam veri gereksinimlerine ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu yüzden ortalama eğitim yılı değişkenlerinin yerini, ilk, orta ve yükseköğrenim aşamalarının tümü için okullaşma oranı bileşeni almıştır. İkinci değişiklik ise, daha önce 200 dolar olarak kullanılan en düşük gelir düzeyinin 100 dolara düşürülmesi olmuştur. Bu değişiklik, CBGE'nin farklı ülkelerdeki yapısından dolayı gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda gözlemlenen en düşük kadın geliri olan 100 dolar alt sınır olarak kullanılmıştır. Bu sabit minimum rakamı genel İGE yapısını oluştururken kullanmak, İGE ve CBGE arasındaki tutarlılığı sağlamak için gerekli olmaktadır.[48]

Gelir alt endeksinin hesaplama yönteminde 1999 yılında bir kez daha düzeltme yapılmıştır. Yapılan düzeltme ile gelir düzeyi düşük olan ülkelerin kişi başına GSYH'sinin İGE'ye katkısı azalmıştır. 1999 yılında hesaplama yöntemindeki değişiklikten sonra İGE 2010 yılına kadar aynı yöntemle hesaplanmıştır. İGE hesaplamasında sağlık göstergesi olarak doğumda beklenen yaşam süresi, eğitim

[48] UNDP 1995, **a.g.e.**, s. 134.

göstergesi olarak yetişkin okuryazarlık oranı ve bütünleşik brüt okullaşma oranı, gelir göstergesi olarak ise kişi başına GSYH kullanılmıştır.[49]

2010 yılı İGE hesaplamasında hem göstergelerde hem de formüllerde değişiklik yapılırken, İGE'de yer alan üç boyut aynı kalmış ancak gelir ve eğitim boyutunun ölçütleri değişmiştir. Eğitim, yetişkin eğitiminin ortalama yılı ve okula başlama yaşındaki çocukların beklenen okullaşma yılı göstergeleri ile ölçülmeye başlanmıştır. Önceki yöntemde İGE sıralamasında üst sıralarda yer alan ülkelerin okullaşma oranı ve okuryazarlık oranları oldukça yüksek olduğunda bu ölçütler net ayrımlar yapmada yetersiz kalmıştır. Yeni göstergeler ile ülkeler arasındaki ayrımın daha net görülebileceği vurgulanmıştır. Gelir ise satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış kişi başı GSYH (ABD doları) yerine, kişi başına satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış GSMG (ABD doları) olarak hesaplanma yoluna gidilmiştir. GSYH'nin ekonomik bir çıktı olması ve ülkenin harcanabilir gelirini yansıtmaması nedeniyle yeni hesaplama yönteminde GSMG kullanılmıştır.[50]

2014 yılı İGR'de endekslerin hesaplanmasında kullanılan maksimum ve minimum değerler yeniden düzenlenmiş ve Tablo 2.2.'de görüldüğü gibi sabitlenmiştir.

Tablo 2.2. İnsani Gelişme Endeksi'ne İlişkin Alt Endekslerin Hesaplanmasında Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler (2014)

Boyut	Gösterge	Maksimum	Minimum
Sağlık	Beklenen yaşam süresi (yıl)	85	20
Eğitim	Beklenen eğitim süresi (yıl)	18	0
	Ortalama eğitim süresi (yıl)	15	0
Yaşam standardı	Kişi başına düşen GSMG (2011 SGP - $)	75.000	100

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report Technical Notes

[49] Demir Şeker, 2011, **a.g.e.**, s. 6.

[50] **A.e.**, ss. 7-8.

Yirminci yüzyılda hiçbir ülkede beklenen yaşam süresinin yirmi yılın altına düşmemiş olması nedeniyle beklenen yaşam süresinde minimum değer yirmi olarak alınmıştır. Minimum düzeye yakın performans gösteren ekonomilerdeki kayıt dışı gelir ve üretimin dikkate alınması sonucu kişi başına düşen milli gelirde minimum değer 100 dolar olarak belirlenmiştir. Yapılan araştırmalarda yıllık 75,000 doların üstündeki rakamların insani gelişme ve refah açısından gözle görülür hiçbir katkısı olmadığı görüldüğünden kişi başına düşen gelirde maksimum değer 75.000 dolar olarak sabitlenmiştir.[51]

İGE'de boyut endeksleri asgari ve azami değerlerin saptanmasıyla hesaplanmaktadır. Buna göre;

$$\text{Boyut endeksi: } = \frac{\text{gerçek değer} - \text{ asgari değer}}{\text{azami değer} - \text{ asgari değer}}$$

Eğitim boyutu için, birinci denklem önce iki göstergeye birden uygulanır, sonra ikisinin aritmetik ortalaması alınır. İGE hesaplanırken üç boyutun geometrik ortalaması alınır.

$$\text{İGE} = (I_{Sağlık} \cdot I_{Eğitim} \cdot I_{Gelir})^{1/3}$$

2014 İGR'de geliri ifade etmek için kullanılan yöntemde bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Dünya Bankası'nın 2014 Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanında, birçok ülkenin 2011 yılına ait kişi başına düşen GSMG değerlerine ilişkin satın alma gücüne endeksli tahminler bulunmaktadır ve hakkında bu göstergenin kısmen veya tamamen bulunmadığı ülkeler için, bu değer İGR Ofisi tarafından nominal GSMG değerlerinin iki aşamada güncellenmesi sonucu elde edilmektedir. Öncelikle, nominal kişi başına düşen GSMG rakamları baz yılının (2011) satın alma gücü paritesi değerlerine dönüştürülmektedir. İkinci olarak, GSMG değerlerine satın alma gücü türünde gerçek büyüme oranları uygulanarak 2011 yılı için bir GSMG zaman dizisi oluşturulmaktadır. Gerçek büyüme oranı, yerel para biriminde kişi başına düşen GSMG'nin GSYH deflatörüne oranlanmasıyla elde edilmektedir.

---

51 UNDP 2014, Human Development Report Technical Notes, **a.g.e.**

2013 yılının gelir değerlerine ulaşmak için, IMF tarafından sağlanan tahmini GSYH büyüme oranları, satın alma gücü türünde en güncel GSMG değerlerine uygulanmaktadır. IMF tarafından yapılan büyüme tahminleri, yerel para birimi ve sabit fiyatlar üzerinden belirlenmektedir. Böylelikle ekonominin gerçek büyümesinin etkisiyle, satın alma gücü dönüşümünün etkisini karıştırma ihtimalinin önü alınmış olmaktadır. Resmi satın alma gücü oranları Uluslararası Karşılaştırma Programı (International Comparison Program) tarafından oluşturulmaktadır. [52]

2.1.5. İnsani Gelişme Raporu

UNDP tarafından hazırlanan ve her yıl yayımlanan İnsani Gelişme Raporu (Human Development Report), tüm ülkelerin insani gelişme performansını değerlendiren, uluslararası alanda geçerliliği kabul edilmiş prestijli bir rapordur.[53] 1990 yılından itibaren Mahbub-ul Hak'ın önderliğinde UNDP "insani gelişme" hakkında yıllık raporlar yayınlamaya başlamış ve bu raporlar özellikle yoksun durumda olan insanların sürdürdüğü yaşama ışık tutmuştur.[54] İGR'ler ulusal ve küresel çaptaki kalkınma politikalarının insan merkezli olması gerekliliğini vurgulama ve bireylerin yaşam kalitesinin önemini uluslararası topluluğun dikkatine sunma amacı taşımaktadır. İGR'ler, kalkınma politikalarının hazırlanması, gelişme düzeyleri bakımından ülkelerin karşılaştırılması ve insani gelişme anlayışının öneminin vurgulanması gibi amaçlarla gerek hükümetler gerekse de sivil toplum kuruluşları, akademik çevreler ve medya tarafından kullanılmaktadır.[55] UNDP tarafından yapılan, insani gelişme düzeyinin ölçülmesi ve ülkelerin gelişme seviyelerine göre sınıflandırılması faaliyetleri kapsamında elde edilen veriler İGR'ler ile açıklanmaktadır.[56]

---

52 **A.e.**

53 TOBB, "Gözden Geçirme Notları", **İktisadi Raporlama ve İstatistik Müdürlüğü**, Sayı:U.32.1/135, Kasım, 2011, s. 2.

54 Sen, 1999, **a.g.e.**, s. 73.

55 Gürses, **a.g.e.**, s. 341.

56 Tahsin Karabulut, Nurettin Kaya, Zeynep Gürsoy, "Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne Üye Ülkelerin 2006 Yılı İnsani Gelişmişlik Düzeylerinin Analizi", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, C:2, S:2, 2009, s. 3.

1990'dan bu yana UNDP tarafından her yıl yeni bir tema ile yayımlanan İGR'ler, düşünsel anlamda bağımsız ve gelişme ile ilgili konular, eğilimler, gerçekleşen ilerleme ve politikalar gibi konularda tecrübeye dayalı analiz çalışmaları olarak hazırlanmaktadır.[57] 2014 İnsani Gelişme Raporu *"İnsani İlerlemeyi Sürdürmek: Kırılganlıkları Azaltmak ve Dayanıklılık Oluşturmak"* teması ile yayımlanmıştır.[58]

İGR'lerin küresel raporları olduğu gibi yerel ve ulusal ekipler tarafından hazırlanan ve insani gelişme yaklaşımının bölgesel, ulusal ve alt-ulusal seviyeye uyarlanmasını içeren versiyonları da bulunmaktadır. Küresel raporlar, her yıl dünyadaki ciddi bir sorunu ele almaktadır. Bu raporlar dünya için tehdit oluşturan konuları değerlendirmekte ve gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı küresel bir soruna dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Bölgesel raporlar, belirli bir bölgedeki gelişmeyi göstermektedir. O bölgedeki ülke ve bireylere bölgesel işbirliği ve ortaklığı ilerletmeyi amaçlayan tavsiyelerde bulunmaktadır. Ulusal raporlar ise, ulusal kapasite ve refahın gelişmesi amacıyla, o ülkedeki insanların hükümetten, sivil toplum örgütlerinden, diğer kurumlardan ve kendilerinden beklentilerini içermektedir. [59]

İnsani gelişme kavramı doğrultusunda global ve yerel anlamda değerlendirme yapan bir mahiyete sahip olan İGR'ler, 1990 yılından beri, gelişme ve yoksulluk konusuna getirdiği farklı bakış açısı ile bu konudaki çalışmalara zenginlik katmıştır. Ülke ölçeğinde insani gelişme hakkında değerlendirme yapan raporlar her yıl için belirlenen bir konuda detaylı incelemeler sonucunda bir takım analizler yapmaktadır. Geliştirdiği tematik politika analizleri ile mevcut ekonomik durumu yansıtmakla kalmayıp, bireyin refah seviyesi hakkında ülkelere ait verileri kapsamlı bir şekilde sunmaktadır. Çok sayıda kişi ve kuruluşun ortak çalışması sonucu oluşturulan göstergeler uluslararası verileri oldukça zengin ve düzenli bir biçimde yansıtmaktadır. İGR'ler uluslararası alanda, gelişme ve yoksulluk konusunun çok

---

57 UNDP 2011, **a.g.e.**, s. 177.

58 UNDP 2014, **a.g.e.**, s. ii.

59 Tireli, **a.g.e.**, ss. 102-104.

boyutlu algılanmasında önemli katkı sağlamıştır. Kalkınma politikalarının belirlenmesinde, sadece ekonomik imkânların genişletilmesi değil, kişinin yaşam kalitesini yükseltecek toplumsal, siyasal ve kültürel imkânların da genişletilmesi önem kazanmaktadır.[60]

2.1.6. İnsani Gelişme Endeksine Yönelik Eleştiriler

İGE, insan refahının ölçümünü üç temel unsurdan hareket eden bir yaklaşımla ele almaktadır. Gelir odaklı yöntemlerin aksine insan refahı için başka göstergeleri dikkate alan İGE'ye yönelik birtakım eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştirilerden birine göre, İGE'nin çok yüksek seviyede puanları olan gelişmiş ülkeler arasındaki farklılıkların analizinde yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Bu eksikliğin giderilmesi için İGE'de zaman içerisinde bazı değişiklikler yapılmıştır.[61]

İGE'de yer alan doğumda beklenen ortalama ömrün gelişme göstergesi olarak kabul edilmesinin teorik açıdan problemli olduğu dile getirilmiştir. Gelişme düzeyinin belirlenmesi ölçümlerinde ilk referans noktasının anlık ölçümler olduğu ve endeksin belirli bir yıl için ülkelerin o yılki karşılaştırmalı gelişme düzeyini tespite yönelik oluşturulmasının statik karşılaştırma amacı taşıdığı yönünde eleştiriler getirilmiştir. Oysa doğumda beklenen ortalama ömrün, ölçümün yapıldığı andaki nüfusun ortalama yaşam beklentisini yansıtmadığı, ileride erişkin duruma gelecekler için bir öngörü niteliği taşıdığı vurgulanmıştır.[62]

İGE için cinsiyet veya gelir adaletsizliğini kapsamadığı düşüncesi ile insani gelişmenin tam ölçümünü yapamayacağı eleştirileri yapılmaktadır. Ayrıca insani gelişme ve gelirle iyi yaşam arasındaki karmaşık ilişkilerle ilgili genel bilgiler

---

60 Gürses, **a.g.e.**, s. 344.

61 Mehmet Sedat Uğur, "İnsani Gelişme Yaklaşımı ve Neoliberal Politikaların Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Karşılaştırılması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2011, ss. 93-94.

62 Murat Çiftçi, "Kalkınma Göstergesi Olarak Ortalama Yaşam Beklentisine Göre Türkiye'nin AB İçindeki Konumu: Kritikler ve Çok Değişkenli İstatistik Uygulamaları", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, S:7, 2008, s. 61.

içerdiğini fakat insan hakları ve politik serbestlik ölçüsünü yansıtamayacağı dile getirilmiştir.[63]

İGR'de kullanılan ortalama yaşam süresi, okuryazarlık gibi toplam göstergeler genellikle nüfusun tamamını temel alarak basit aritmetik bir başarı ortalaması kullanıp dağılımsal endişeleri göz ardı etmektedir. Böyle bir ortalama özellikle kadınlarda ve erkeklerde olmak üzere farklı insan grupları arasında sistematik ve potansiyel olarak büyük farklılıkların gözden kaçırılmasına sebep olmaktadır. Ancak Anand ve Sen, farklı sınıflar, ırklar, bölgeler ve buna benzer birçok alanda eşitsizlikler yaşanabildiğinden bu farklılıkların yansıtılmasındaki başarıya odaklanılmasının daha yararlı olacağını vurgular.[64]

İGE herhangi bir gösterge veya endeksten elde edebileceğimizden çok daha derin ve zengin olmasına karşın kendi içinde bazı eşitsizlikleri gizleyebilmektedir. Örneğin kişi başına düşen ortalama gelirin büyük dezavantajlarından biri büyük eşitsizlikleri gizleyen bir ortalama olmasıdır. Ancak ortalama yaşam süresi, okuma yazma gibi İGE bileşenleri de ortalama verilerdir. Bu oranlar kadın erkek, zengin fakir, şehir kırsal kesim, dini ve etnik gruplar arasındaki büyük farklılıkları da gizleyebilir.[65] Genel ve yüzeysel bir nitelik taşıyan İGE'de eğitim endeksi hesaplanırken okuryazar ve üniversiteye kayıt verileri dikkate alınması nicel durumu yansıtırken, nitel durumu perdeleyebilir.[66]

Srinivasan, İGE'yi oluşturan unsurlara ait verilerin zayıf ve yetersiz olduğunu belirtir. Gelişmekte olan birçok ülkenin GSYH verilerinin ölçümünde yaşanan sorunlara vurgu yaparak bu sorunların ciddiyet ve niceliğinin bir ülke içinde zamanla değişme olasılığı olduğunu ve bu sorunların ülkeler arası karşılaştırmalara uygun

---

63 Muammer Kaya, "İnsani Gelişme Endeksi Gelirin Ötesinde Yaşam Standardını ve Refahı Belirlemektedir", (Çevrimiçi) https://www.ogu.edu.tr/files/birimduyuru/23087b2f-c703-410e-96ea-800892f7d711/200972110230.doc, 07.09.2014

64 Sudhir Anand ve Amartya Sen, "Gender Inequality in Human Development: Theories and Measurement", **Occasional Paper 19**, 1995, s. 3.

65 Paul Streeten, "Human Development: Means and Ends", **The American Economic Review**, Vol:84, No:2, May 1994, s. 235.

66 Ayşe Betül Yapa, "Türkiye İnsani Gelişme Endeksi'ne Göre Hangi Sirada?", **Hekimce Bakış Dergisi**, Bursa Tabip Odası Yayını, Aralık, 2013, s. 69.

olmadığını savunur. 1980 ve sonrası dönem için kısmen güvenilir ve yeni olan ortalama ömür tahminine ilişkin verilerin az gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmında bulunmadığını dile getirir. Nitekim UNICEF'in de bu konuda 5 yaşın altındaki ölümleri göstermek için (1991 yılı için) son dönemde ulusal düzeyde ölçüm yapmaktan ziyade, çeşitli matematiksel hesaplamalar kullanıldığını kabul ettiğini söyler.[67]

Srinivasan'ın bir diğer eleştirisi ise, Sen'e göre birer işlevi olan İGE'deki yaşam beklentisi ve eğitimsel kazanımlar gibi unsurların göreceli değerlerinin bireyler, ülkeler ve sosyo-ekonomik gruplar için aynı olmayacağı yönündedir. Srinivasan ayrıca tek bir işlevin esas değerinin, İGE'de karşılığını doğrudan bulamayacağını, 40 yıl yaşam beklentisindeki bir birim azalmanın 60 yıllık beklentideki bir birim azalma ile aynı olamayacağı örneğiyle açıklamaktadır. Okuryazarlığın ülkelerde farklı şekillerde tanımlandığına da vurgu yapan Srinivasan, 145 ülkenin 1970'den beri yetişkin okuryazar durumuna ilişkin herhangi bir veri bulunmadığını dile getirir. Ayrıca okulların niteliği, okuldan atılma oranları, okul süreleri gibi ülke içinde veya ülkeler arasında değişiklik göstermesi nedeniyle okula kayıt oranlarını uluslararası alanda karşılaştırma için elverişli bulmamaktadır.[68]

Refah ve yoksulluğun birçok tanımı olduğundan sağlıklı ölçüm yapabilmek için gerekli kıstas sayısı ve buna bağlı olarak veri ihtiyacı artmaktadır. Verilere ulaşmada yaşanan güçlükler nedeniyle bunların yerine bazı göstergelerin kullanılması, ölçümlerin istenilen kapsamda yapılamasına olanak vermemektedir. Bileşik endekslere bir diğer eleştiri ise, endeksi oluşturan ölçütlerdeki gelişmelerin ayrı ayrı izlenmesini engellemesiyle ilgilidir. Endekslerde yer alan göstergelerde kısa dönemde eşzamanlı bir gelişme sağlanmasının olanaksız olması ise, bu göstergelerden hangisine öncelik verileceği sorusunu gündeme getirmektedir.[69]

---

67 T.N. Srinivasan, "İnsani Gelişme Yeni Bir Paradigma mı Yoksa Tekerliğin Yeniden İcadı mı?", Çev. Şenay Sezgin Nartgün, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C:32, S:1, 1999, s. 313.

68 **A.e.**, ss. 312-313.

69 Şenses, **a.g.e.**, 2003, s. 103.

İGE ile ilgili bir başka tartışma ise içeriği oluşturmak için kullanılan verilerin güvenilirliğinin yanında içeriğin geçerliliği ve içeriğin farklı göstergeler için doğru ağırlıkların uygulanması yönündedir.[70] Endekslerde kullanılan göstergelerin toplu bir şekilde sunulması öznel unsurlar taşımakta ve bazı istatistiksel sorunlara sebep olmaktadır. Göstergelere eşit ağırlık verilmesi halinde birbiriyle ikame edilebilir olduğu baştan kabul edilmiş olacağından amaçlanan içeriğin en baştan kaybolmasına yol açacaktır. Örneğin İGE'de yer alan üç göstergenin eşit ağırlıklı olması durumunda, 1992 yılında bir ülkedeki 4.688 doların altında olan kişi başına gelirdeki 141 dolarlık artış, endeks açısından okuryazarlık oranında %4,5, ortalama yaşam beklentisinde ise 1,1 yıllık artışla aynı etkiye sahip olmaktadır. Böylece yaşam beklentisindeki bir yıllık artışın, kişi başına gelirdeki 128 dolarlık artışla eşdeğer olduğu gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır ki bu durum endeksteki üç unsurun birlikte gerçekleşmesi amacıyla çelişmektedir.[71]

Srinivasan, İGE'yi kavramsal açıdan zayıf, ampirik olarak geçersiz kabul etmektedir. Zamana ve yere göre karşılaştırma yapma olanağından yoksun oluşu, ölçüm hataları ve peşin hükümler gibi ciddi problemler sıralamaktadır. İGE'deki değişkenliğin, sadece politika belirlemede değil, performans ve gelişme sürecinde doğru yorum olanağını da engelleyeceğini düşünmektedir.[72]

İnsani gelişmeyi yansıtma anlamında sadece İGE'ye odaklanmak yetersiz olabilmekle birlikte diğer göstergelerin tek bir endekste yansıtılabilmesi de mümkün gözükmemektedir. Bu açıdan bakıldığında İGE'nin tamamen önemsiz olduğu söylenemez. İGE insan yaşamının iyi bir düzeyde olması için çok önemli bulduğu temel kapasitelerin başarılması ile diğer fırsatlara da ulaşmanın kolaylaşacağı düşüncesiyle sadece üç boyuta odaklanmaktadır. Bu durum, insan hakları, toplumsal ve siyasal katılım ve ayrımcılık gibi unsurların İGE'de yer almamasına rağmen, insani gelişme önemli oranda sağlandığında, tüm insanlık için diğer fırsatlara giden

---

70 A.Geske Dijkstra, Lucia C. Hanmer, "Measuring Socio-Economic GENDER Inequality: Toward an Alternative to the UNDP Gender-Related Development Index", **Working Papers Series Institute of Social Studies (Netherlands)**, No:251, 1997, s. 1

71 Şenses, **a.g.e.**, 2003, s. 104.

72 Srinivasan, **a.g.e.,** s. 314.

kapının açılacağı örneği ile açıklanabilir. İGE'nin önemi bu noktada yeterli ölçüm sunabilmesi ile ilgilidir.[73] İGE, yeterince kapsamlı olmamakla eleştirilmesine rağmen mevcut ölçümler içinde en kabul gören ölçüm yöntemidir.[74]

2.2. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI VE BİNYIL KALKINMA HEDEFLERİ'NİN İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ İLE İLİŞKİSİ

2.2.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Genel Yapısı ve Amacı

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), insani gelişme alanında BM bünyesinde en çok hibe veren kuruluştur. 1949 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Genişletilmiş Teknik Yardım Programı ile 1958 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Özel Fonu'nun birleştirilmesiyle temeli atılmış UNDP'nin kuruluşu ise, 1965 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından gerçekleştirilmiştir.[75] BM'nin küresel kalkınma kuruluşu olan UNDP kendisini, bilgi, deneyim ve daha iyi bir yaşam şartlarını sağlamak için insanlara kaynak ulaştıran ve değişimi savunan bir kuruluş olarak tanıtmaktadır. UNDP ayrıca, 177 ülke ve bölgede çeşitli ortakları ile birlikte faaliyet göstermektedir. Toplumlara kendi buldukları çözümlerde yardımcı olarak, onların ulusal ve küresel kalkınma çabalarına destek vermektedir.[76]

UNDP, 2000 yılında Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin kabul edilmesinin ardından, ortaklarıyla birlikte yoksullukla daha etkin mücadele amacıyla faaliyetlerini arttırmış ve BKH'lerin başarıya ulaşması için çaba göstermiştir. UNDP

---

73 Tüylüoğlu ve Karalı, **a.g.e.**, s. 59.

74 Farrokh Nourzad, Jennifer J. Powell, "Openness, Growth, and Development: Evidence from a Panel of Developing Countries", **Scientific Journal of Administrative Development**, Vol:1 No:1 I.A.D., 2003, s. 80.

75 UNDP Türkiye, "UNDP'yi Tanıyalım", UNDP Türkiye Temsilciliği, Ankara, 2006, s. 4.

76 UNDP Türkiye, "UNDP Ne yapıyoruz?", (Çevrimiçi) http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/ourwork/overview.html, 25.11.2014.

tüm faaliyetlerinde insan haklarının korunmasını ve kadının güçlendirilmesini teşvik etmektedir.[77]

2.2.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Çalışma Alanları

UNDP dört temel konuda çözümler paylaşmaya ve ülkelere yardım etmeye odaklanmıştır. Bunlar, yoksulluğun azaltılması ve Milenyum Kalkınma Hedefleri'nde başarı, demokratik yönetişim, kriz önleme ve atlatma, sürdürülebilir kalkınma için çevre ve enerji faaliyetleridir. UNDP bunun dışında HIV, sağlık ve kalkınma, kadınları güçlendirme ve kapasite geliştirme konularında da faaliyette bulunmaktadır. UNDP tüm faaliyetlerinde, insan haklarının korunmasının yanında kadınların güçlendirilmesini, azınlıkların, en yoksul ve en savunmasız kişilerin korunmasını teşvik etmektedir.[78]

2.2.2.1. Yoksulluğun Azaltılması

UNDP, yoksulluğun azaltılması, eşitliğin geliştirilmesi ve iş imkânlarının üretilmesi için ekonomik gelişmenin kapsamlı olması gerektiğini vurgular. Kapsamlı gelişmenin aynı zamanda BKH'leri yakalamak için de gerekli olduğunu belirtir ve küreselleşme sürecinin, düzgün yönetilmesi durumunda, kapsamlı gelişmenin önemli bir unsuru olacağını savunur. Bu bağlamda, UNDP bireylere seçenek ve fırsatlar sağlayarak yaşamlarında gerçek iyileşmeler yapmak için çalışır.[79]

UNDP, kalkınmakta olan ülkelerin, yerel ihtiyaç ve önceliklerini dikkate alarak kendi ulusal yoksullukla mücadele stratejileri oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Ulusal çözüm yöntemlerinin uygulanmasında yenilikçi pilot projelere destek olurken, bu ülkelerin dünyadaki en iyi uygulamalar ve kaynaklarla bağlantı

---

77 Rıfat Altan, "Birleşmiş Milletler'in Kalkınma Faaliyetleri ve Türkiye'ye Yansımaları," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, ss. 97-98.

78 UNDP, "About Us", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/operations/about_us/, 31.10.2014.

79 UNDP, "Poverty Reduction", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/povertyreduction/overview.html, 31.10.2014.

kurmasını sağlamaktadır. UNDP ayrıca, kadınların kalkınmadaki rolünün arttırılması için faaliyetlerde bulunmakta ve kalkınma çabalarının koordinasyonu için hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve projelere yatırım yapabilecek diğer ülke ve kuruluşları bir araya getirmektedir.[80]

2.2.2.2. Demokratik Yönetişim

Yönetişim, "belirli bir ülkede güç ve yetkinin ne şekilde kullanıldığı ve uygulandığını belirleyen gelenekler ve kurumlar" olarak tanımlanmaktadır.[81] Yönetişim kavramında, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve diğer yerel aktörler, uluslararası topluluğun ve merkezi yönetimlerin ortakları olarak kabul edilmektedir.[82]

Demokratik yönetişim, vatandaşların ve diğer ilgili grupların beklentilerini ifade etmede, haklarını kullanmada, yükümlüklerini yerine getirmede ve farklılıklarını uzlaştırmada yararlandıkları mekanizmalar, süreçler ve kurumları içermektedir. Demokratik yönetişimin temel ilkeleri, kapsayıcı katılımcılık, beklentilere yanıt verebilme, şeffaflık ve hesap verebilirlik ve güçlendirmedir.[83]

BM'nin insani yoksulluk konusundaki çözüm önerileri, yoksulların örgütlenmesi ve haklarını arayabilir olabilmeleri ile ilişkilendirilmektedir. UNDP'nin desteklediği yoksullukla mücadele yöntemlerinde zaman içinde bazı değişiklikler olmuştur. Önceleri yoksulların karar alma süreçlerine katılımı toplumsal ve taban hareketlerine destek verilmesi şeklinde tasarlanmıştır. Ancak daha sonra iyi yönetişim modellerinin ana hedefi kalkınmakta olan ülke liderleri ve ulusal siyasi

---

80 Seyida Erkek, "UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) Tarafından Yürütülen Yerel ve Bölgesel Kalkınma Çalışmaları ve Bu Kapsamda Ön Plana Çıkan Demokratik Yönetişim İlkeleri", **Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları - T.C. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ed: Buğra Özer, Güven Şeker, Manisa, 2013, ss. 10-11.

81 Coşkun Can Aktan, "Demokrasi ve İyi Yönetişim", **Yerel Siyaset Dergisi**, S:27, Mart 2008, s. 12.

82 Altan, **a.g.e.**, s. 112.

83 UNDP Türkiye, "Demokratik Yönetişim", (Çevrimiçi) http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/ourwork/democraticgovernance/in_depth/, 31.10.2014.

süreç olarak değişmiştir. Dolayısıyla iyi yönetişim ve yoksullukla mücadele konusunda tabandan yukarı doğru bir çıkış görülmektedir.[84]

UNDP, insani gelişmenin bir parçası olarak öncelikle, bir toplumu şekillendiren kararlara, kurallara ve kurumlara katılımın temel bir insan hakkı olduğuna inanır. Kapsayıcı ve katılımcı yönetişimin hak ve adalete daha uygun olduğunu savunur. Bu doğrultudaki bir yönetişim, bireyleri, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını istemelerini sağlayacak şekilde güçlendirebileceği gibi, toplumda var olan kırılgan gruplar için faydalı olacak önemli gelişme konuları hakkındaki bilgilerin yaygınlaşmasını sağlayarak değerlere dayalı bir gelişme için de destek olabilir. Yoksulların, ekonomik gelişmelerinin yanında siyasi süreçte kendilerini ifade edebilmeleri de sürdürülebilir yoksullukla mücadele açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle UNDP, insani gelişmenin ancak kapsayıcı katılımın sağlandığı demokratik nitelik taşıyan bir yönetişim ile mümkün olacağını belirtir.[85]

UNDP demokratik yönetişimi destekleme anlayışı doğrultusunda, ülkelere seçim ve yasama sistemlerini kuvvetlendirmede, adalet ve kamu yönetimine erişimi yükseltmede ve temel hizmetleri en çok ihtiyaç duyanlara sunmak için daha geniş kapasite geliştirmede yardım etmektedir.[86] Demokratik yönetişim, yoksulluğun önlenmesinde gerekli ortamın oluşturulması suretiyle, insani gelişmenin gerçekleştirilmesi ve Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasında merkezi bir konumdadır.[87]

2.2.2.3. Krizleri Önleme ve Atlatma

Çatışma ve felaketlere karşı çabuk iyileşme gücü inşa etme UNDP'nin çalışmalarının merkezinde yer alan bir diğer konudur. UNDP, ülkelere silahlı

---

84 Kurt, **a.g.e.**, s. 50.

85 UNDP Türkiye, "Demokratik Yönetişim", (Çevrimiçi) http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/ourwork/democraticgovernance/in_depth/, 31.10.2014.

86 UNDP, "Democratic Governance", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/democraticgovernance/overview.html, 31.10.2014.

87 Altan, **a.g.e.**, s. 115.

çatışmaları önlemede, doğal tehlike ve felaketlerin risk ve etkilerini azaltmada ve kriz anlarında daha iyi ve güçlü yapılar inşa etmede yardım etmektedir. Bir kriz anında UNDP, hem insani müdahalenin toplumun acil hayat kurtarma ihtiyacına odaklanmasını hem de sorumluların uzun vadeli kalkınma hedefleri doğrultusunda çalışmasını sağlar. Bu yaklaşım erken atlatma ya da toparlanma olarak tanımlanmaktadır.[88]

2.2.2.4. Çevre ve Enerji

Yoksul kesim, çevresel bozulma ile temiz, düşük maliyetli enerji hizmetlerine ulaşma olanaksızlığından orantısız bir biçimde etkilenmektedir. UNDP, en iyi uygulamaları araştırıp paylaşarak, yenilikçi politika tavsiyelerinde bulunarak ve pilot projelerde ortaklarını buluşturarak ülkelere bu sorunlara toplumsal, ulusal ve küresel seviyelerde çözüm bulmak için kapasitelerini güçlendirmede yardım eder.[89]

UNDP, yerel ve ulusal düzeyde sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin plan ve programlara dahil edilmesine yardımcı olmak amacıyla, iklim değişikliğine bağlı oluşan riskleri ve uyum önceliklerini gözetip, düşük karbon ekonomisini destekler. UNDP aynı zamanda temiz teknolojiler ve yeşil işler aracılığıyla pazar dönüşümünün sağlanmasında, bölgesel yaklaşım ile ekonomik rekabet edilebilirliğin güçlendirilmesinde ve afetlere hazırlık ve erken uyarı konularında kapasitelerin geliştirilmesi için kolaylaştırıcı rol oynar.[90]

BM, birçok örgütü ve fonları aracılığıyla, bu tür sorunlarla mücadele etmeye çalışmaktadır. 1991 yılında kurulan Küresel Çevre Fonu (GEF - Global Environment Facility), küresel çevreyi koruma amacıyla kalkınmakta olan ülkelere fon sağlanması

---

88 UNDP, "Crisis Prevention & Recovery", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/crisispreventionandrecovery/overview.html 31.10.2014.

89 UNDP, "Environment and Energy", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/environmentandenergy/overview.html, 31.10.2014.

90 UNDP Türkiye, "Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma", (Çevrimiçi) http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/ourwork/environmentandenergy/in_depth/, 31.10.2014.

ve küresel çevrenin korunması projelerinde bu ülkelerin finanse edilmelerine yardımcı olmaktadır. GEF altı alanda destek sağlamaktadır:

- Sürdürülebilir kalkınma için çerçeve ve stratejiler oluşturulması,
- Suyun etkin kullanımı ya da yönetimi,
- Sürdürülebilir enerji hizmetlerine erişim, çölleşme ve toprağın kullanılmaz hale gelmesiyle mücadele için sürdürülebilir toprak yönetimi,
- Biyo-çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı,
- Kimyasal maddeler yönetimi.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı UNEP (United Nations Environment Programme) ise ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik enerji politikalarına ve çevreyi düzenlemelerine yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. UNEP, iklim değişikliği, biyo-çeşitliliğin azalması ve ozon tabakasının delinmesi gibi küresel nitelikteki sorunlarla ilgili faaliyetlerde bulunmaktadır.[91]

2.2.2.5. Diğer Faaliyet Alanları

UNDP, HIV, sağlık ve kalkınma faaliyetleri kapsamında, sağlık sektörü dışından müdahalenin daha iyi sonuçlar almaya belirgin katkı sağlayabileceğini düşünerek, ülkelerle HIV ve sağlığın kalkınma boyutlarını anlama ve müdahale etmede birlikte çalışmaktadır.[92] UNDP ayrıca cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine sadece insan hakları açısından değil, aynı zamanda Binyıl Kalkınma Hedeflerini ve sürdürülebilir kalkınmayı yakalamada kadınların önemi gerçeğinden hareketle kadınları güçlendirme faaliyetlerinde bulunmaktadır.[93] UNDP, ulusal hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının, bağımsız ulusal ve bölgesel

---

91 Altan, **a.g.e.**, ss. 123-125.

92 UNDP, "HIV, Health and Development", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/hiv-aids/overview.html, 31.10.2014.

93 UNDP, "Women's Empowerment", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/womenempowerment/overview.html, 31.10.2014.

kurumlar ile diğer paydaşların savunma, politika danışmanlığı ve uygulama hizmetleri aracılığıyla yaptıkları kapasite geliştirme girişimlerini desteklemektedir.[94]

2.2.3. Binyıl Kalkınma Hedefleri ve İnsani Gelişme Endeksi

Küresel yoksulluk, BM tarafından da önemli bir sorun olarak algılanmaktadır. Gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasındaki farkın gittikçe arttığı bir dönemde BM çatısı altında ve uluslararası ölçekte çok sayıda toplantı gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında yapılan ve yoksulluk, insan hakları, demokrasi ve kalkınma gibi kavramlara da vurgu yapan BM Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi (Binyıl Zirvesi - Millennium Summit), bu konudaki en önemli toplantılardan birisi olarak kabul edilmektedir. Az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluğun 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi ana temasında gerçekleştirilen zirve sonucunda ülkeler Binyıl Kalkınma Hedefleri (The Millennium Development Goals) olarak adlandırılan sekiz hedefe 2015 yılına kadar ulaşma kararı almışlardır.[95] BKH 2005 yılında, 8 amaç, 18 hedef ve 48 göstergeden oluşmuş ve bu hedeflerin analitik olarak izlenmesi sağlanmıştır. 2008 yılında hedef sayısı 21'e, gösterge sayısı ise 50'ye çıkarılmıştır.[96]

Binyıl Zirvesi, 2015 yılına kadar dünya genelinde açlık ve yoksulluğu ortadan kaldırmayı bütün ülkelere birinci hedef olarak göstermiş ve dünya genelinde yoksulluğun ortadan kaldırılması için önemli bir adım olarak görülmüştür. Binyıl Zirvesi'nde belirlenen hedefler kapsamında, insanların topluma uyum sağlayabilecekleri eğitimden mahrum olmaları yoksulluğun bir nedeni olarak değerlendirilip temel eğitimin tüm insanlar tarafından alınması temel hedeflerden biri olarak belirlenmiştir. Ayrıca cinsiyet ayrımcılığını önleyecek politikalar, anne sağlığını koruma, salgın hastalıklarla mücadele, çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması ve kalkınma için gerekli küresel ortaklığın oluşturulması

---

94 UNDP, "Capacity Development", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/capacitybuilding/overview.html, 31.10.2014.

95 Fulya Akyıldız, "Binyıl Kalkınma Hedefleri, İnsan Hakları ve Demokrasi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:2, S:14, 2011, s. 41.

96 Fatih Çemrek, H. Naci Bayraç, "Sürdürülebilir Kalkınma Skorunun Hesaplanması", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:14, S: 2, Aralık 2013, s. 136.

konuları da belirlenen hedefler arasında yer almaktadır.[97] İnsani gelişmeye yönelik olarak 2015 yılına kadar tüm ülkelerin BKH göstergeleri çerçevesinde gerekli çalışmaları yapmaları, kendi gelişme süreçlerine ve küresel kalkınmaya katkıda bulunmaları beklenmektedir.[98]

97 Selim Kılıç, "Çevre Sorunları ve Yoksulluk", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, C:5, S:1, 2013, s. 17.

98 Yılmaz Tuna, **DPT Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu**, Ankara, 2010, s. 12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ GÖSTERGELERİ AÇISINDAN GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İLE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1.ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın konusu ile ilgili kaynaklar detaylı bir şekilde incelenerek konunun hangi çerçevede değerlendirileceği belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın yöntemi oluşturulmuş ve konunun değerlendirilmesinde amaca uygun raporlar tercih edilmiştir.

3.1.1. Çalışmanın Amacı

Ülkelerin gelişme düzeyi ile ilgili çok sayıda çalışmalar yapılmaktadır. Ulusal düzeydeki kuruluşların yapmış olduğu çalışmalar ülkenin kendi içindeki yaşam standartları hakkında bilgiler vermektedir. Bu çalışma, ulusal düzeyde farklı kuruluşlar tarafından elde edilen veriler sonucu ortaya çıkan mevcut gelişme düzeyinin uluslararası arenada ülkenin hangi noktada bulunduğunun güncel bir değerlendirmesi amacını taşımaktadır.

Türkiye'nin yıllara göre yakalamış olduğu gelişme düzeyinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre durumunun bugünkü güncel veriler ışığında kapsamlı bir şekilde yeniden değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Aynı zamanda Türkiye'nin AB'ye aday bir ülke olarak Birliğe katılan son ülkelerle ve aday ülkelerle karşılaştırılması da önem taşımaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin gelişme düzeyinin çok sayıda ülke ile güncel veriler açısından bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Türkiye'nin gelişmiş ülkelere göre yetersiz kaldığı alanlar belirlenmeye çalışılacaktır. Gelişmekte olan ülkelerle birlikte AB'ye üye son ülkelerin ve aday ülkelerin gelişme düzeyi açısından Türkiye'nin ne kadar önünde ya da gerisinde olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.1.2. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışma kapsamında Türkiye'nin gelişme düzeyinin uluslararası alandaki karşılığının belirlenmesi amacıyla,

- En yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler,
- Gelişmekte olan ülkeler,
- AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerle

detaylı karşılaştırması yapılacaktır.

Bir ülkenin gelişmiş ülke olarak tanımlanması konusunda tartışmalar devam etmektedir. Gelişmiş ülke tanımlamasında ekonomik kriterler yaygın olarak kullanılsa da sanayileşme düzeyi de bir başka kriter olarak kabul edilmektedir. Ancak ekonomik kriterlerin yanında eğitim ve sağlık düzeyini yansıtan İnsani Gelişme Endeksi gelişmiş ülke değerlendirmesinde bir ölçü olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla çalışmada gelişmiş ülkeler değerlendirmesinde en yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler olarak İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında ilk on sırada yer alan ülkeler, Norveç, Avustralya, İsviçre, Hollanda, ABD, Almanya, Yeni Zelanda, Kanada, Singapur ve Danimarka çalışma kapsamında incelenecektir.

Kalkınma ve insani gelişmeyi hedefleyen gelişmekte olan ülkeler, küresel boyutta çok sayıda sorunla mücadele etmektedirler. Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler sanayi toplumunun ve bilgi toplumunun sağladığı dönüşümleri tam olarak gerçekleştirememişlerdir.[1] Gelişmiş ülkelere nazaran daha düşük yaşam standartları bulunan gelişmekte olan ülkelerin sayısı oldukça fazladır. Bu çalışmada Türkiye'nin gelişme düzeyinin sağlıklı bir değerlendirmesinin yapılması amacıyla gelişmekte olan dokuz ülke seçilmiştir. Bu ülkeler Arjantin, Rusya, Meksika, Brezilya, Çin, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan'dır.

Türkiye'nin AB'ye aday bir ülke olması nedeniyle AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerin insani gelişme düzeylerinin ülkemizle karşılaştırılması çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Bu doğrultuda, Birliğe katılan son üç ülke Hırvatistan,

---

[1] Mevlüt Karabıçak, "Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:7, S:1, Isparta, 2002, s. 124.

Romanya ve Bulgaristan ile aday ülkeler İzlanda, Karadağ, Sırbistan, Makedonya ve Arnavutluk'un[2] insani gelişme düzeyleri Türkiye ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

Ülkelerin kalkınma düzeyinin ölçülmesinde çok sayıda yöntem bulunmaktadır. UNDP tarafından geliştirilen, her yıl yayımlanan ve tüm ülkeleri kapsayan İnsani Gelişme Endeksi, çalışmada yöntem olarak belirlenmiştir. Ülkelerin gelişme düzeyleri ile ilgili insani, sosyal, kültürel ve ekonomik çok sayıda gösterge kullanılmaktadır. Aynı kategoride yer alan ülkeler arasında bu göstergeler açısından zaman zaman farklılıklar oluşabilmektedir. Bu farklılıkları tespit etmek ve ülkelerin gelişme düzeyini inceleyebilmek için BM tarafından temel ölçüt kabul edilen İGE[3] göstergelerinden yararlanılacaktır.

Çalışma kapsamında ülkelerin en güncel verilerinin yer aldığı 2014 İnsani Gelişme Raporu göstergeleri kullanılacaktır. Son yayımlanan 2014 İGR'de yer alan bazı göstergelerde Türkiye verileri bulunmadığından ilgili gösterge verileri bir önceki yılın raporu üzerinden ele alınacaktır. Ayrıca Türkiye ile ilgili değerlendirmelerde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan 2010 yılı Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu'ndan da yararlanılacaktır.

3.2. SEÇİLMİŞ ENDEKS GÖSTERGELERİ IŞIĞINDA TÜRKİYE'NİN DÜNYADAKİ DURUMU

3.2.1. İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleri

Ülkelerin gelişme durumunu rakamsal olarak yansıtan İGE değeri 0 ile 1 arasında olmaktadır. 0'a yakın değerler insani açıdan daha düşük gelişme seviyesini gösterirken, değerin 1'e yaklaşması insani gelişme seviyesinin yüksekliğini ifade

[2] European Union, "List of Countries", (Çevrimiçi): http://europa.eu/about-eu/countries/index_en.htm, 01.10.2014

[3] Karabulut, Kaya ve Gürsoy, **a.g.e.**, s. 2.

etmektedir. Bir başka ifadeyle, bir ülkenin İGE değeri 1'e ne kadar yakın olursa, o ülkenin sosyoekonomik açıdan o kadar gelişmiş bir ülke olduğunu göstermektedir.[4]

İGR'de ülkeler insani gelişme düzeylerine göre dört kategori içerisinde sıralanmaktadır:

- Çok Yüksek İnsani Gelişme (Very High Human Development)
- Yüksek İnsani Gelişme (High Human Development)
- Orta İnsani Gelişme (Medium Human Development)
- Düşük İnsani Gelişme (Low Human Development)[5]

2014 yılı İnsani Gelişme Raporu'na göre İGE puanı;

- 0,550'nin altında olan ülkeler Düşük İnsani Gelişme,
- 0,550-0,699 arasında olan ülkeler Orta İnsani Gelişme,
- 0,700-0,799 arasındaki ülkeler Yüksek İnsani Gelişme,
- 0,800 ve üzerinde bulunan ülkeler Çok Yüksek İnsani Gelişme kategorisinde yer almaktadır. [6]

3.2.1.1. İnsani Gelişme Endeksi Sıralaması

1990'larda İGE'ye göre "orta insani gelişme" kategorisinde yer alan Türkiye son yıllardaki ivme ile "yüksek insani gelişme" kategorisinde yer almaya başlamıştır.[7] 2014 yılı İGR'de Türkiye 0,759 İGE değeri ile 187 ülke arasında Kosta Rika'nın ardından 69. sırada yer almaktadır. Türkiye bu İGE değeri ile yüksek insani gelişme kategorisi içinde değerlendirilmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki 2013 İGR'de Türkiye 90.sırada yer almaktadır. 2014 yılı raporunda milli gelir hesaplama yönteminde yapılan değişiklik nedeniyle Türkiye 21 basamak yükselmiş gibi görünmektedir. Milli gelir hesaplamasındaki bu yöntem geçen yıl kullanılmış olsaydı

---

4 Çiğdem Ünal, "Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Seçilmiş Endeks Göstergeleri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:17, S:3, 2013, s. 274.

5 UNDP 2011, **a.g.e.**, s. 124.

6 UNDP 2014, **a.g.e.**, s. 156.

7 Yapa, **a.g.e.**, s. 69.

Türkiye, geçen yıl da 69. sırada yer almış olacaktı.[8] 2014 yılı İGR'ye göre 0,944 İGE değeri ile Norveç ilk sırada yer alırken 0,933 İGE değeri ile Avustralya ikinci, 0,917 İGE değeri ile İsviçre üçüncü sırada yer almaktadır. Listenin son üç sırasında ise 0,341 İGE değeri ile Orta Afrika Cumhuriyeti, 0,338 İGE değeri ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve 0,337 İGE değeri ile Nijer bulunmaktadır. (Tablo 3.1.)

Tablo 3.1. İnsani Gelişme Endeksi Sıralaması

İGE Sırası	Ülke	İGE Değeri
1	Norveç	0,944
2	Avustralya	0,933
3	İsviçre	0,917
4	Hollanda	0,915
5	ABD	0,914
…	…	…
68	Kosta Rika	0,763
69	**TÜRKİYE**	**0,759**
70	Kazakistan	0,757
…	**…**	…
185	Orta Afrika Cumhuriyeti	0,341
186	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	0,338
186	Nijer	0,337

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-163.

Tablo 3.2.'de seçilmiş gelişmekte olan ülkelerin[9] (Arjantin, Rusya, Meksika, Brezilya, Türkiye, Çin, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan) insani gelişme performansı incelendiğinde İGE değeri en yüksek olan ülke Arjantin (0,808) olurken en düşük değere sahip ülke Hindistan (0,586)'dır. Gelişmekte olan ülkeler içinde

8 Bekir S. Gür, "İnsani Gelişmede İlerliyor muyuz?", SETA, (Çevrimiçi) http://setav.org/tr/insani-gelismede-ilerliyor-muyuz/yorum/16330, 27.11.2014.

9 Doğan ve Tatlı, **a.g.e.**, s. 113.

Arjantin sahip olduğu İGE değeri ile çok yüksek insani gelişme kategorisinde yer alan tek ülkedir. Gelişmekte olan bu ülkeler kendi içinde değerlendirildiğinde Türkiye 0,759 İGE değeri ile üçüncü sıradadır. Rusya, Meksika, Brezilya ve Türkiye yüksek insani gelişme kategorisinde yer alırken Çin, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan orta insani gelişme kategorisinde yer almaktadır.[10]

Tablo 3.2. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri

İGE Sırası	Ülke	İGE Değeri
49	Arjantin	0,808
57	Rusya	0,778
69	**TÜRKİYE**	**0,759**
71	Meksika	0,756
79	Brezilya	0,744
91	Çin	0,719
108	Endonezya	0,684
118	Güney Afrika	0,658
135	Hindistan	0,586

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-162.

Türkiye, AB'ye üye son üç ülke Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan ve aday ülkeler İzlanda, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Arnavutluk[11] ile karşılaştırıldığında, Türkiye 0,759 İGE değeri ile Sırbistan, Makedonya ve Arnavutluk'tan daha yüksek bir değere sahiptir. Söz konusu ülkelerden İzlanda 0,895 İGE değeri ile en yüksek değere sahiptir. İzlanda ile Hırvatistan en yüksek insani gelişme kategorisinde yer alan iki ülke konumunda iken, diğer ülkeler yüksek insani gelişme kategorisinde yer almaktadır. Türkiye, AB'ye üye Hırvatistan, Romanya ve

[10] UNDP 2014, **a.g.e.**, ss. 160-163.

[11] European Union, List of Countries, **a.g.e.**

Bulgaristan'ın gerisinde yer alırken AB'ye aday ülkelerden Sırbistan, Makedonya ve Arnavutluk'un önünde, İzlanda ve Karadağ'ın gerisindedir. (Tablo 3.3.)

Tablo 3.3. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri

Sıra	Ülke	İGE Değeri
13	İzlanda	0,895
47	Hırvatistan	0,812
51	Karadağ	0,789
54	Romanya	0,785
58	Bulgaristan	0,777
69	**TÜRKİYE**	**0,759**
77	Sırbistan	0,745
84	Makedonya	0,732
95	Arnavutluk	0,716

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-161.

2014 İGR tüm dünya ülkelerini kapsayan ölçekte bir tespitte bulunmaktadır. İGE ölçümlerine göre tüm bölgelerde insani gelişme anlamında bir yavaşlama yaşanmaktadır. Ayrıca raporda mali krizler, gıda fiyatlarındaki dalgalanmalar, doğal afetler ve şiddetli çatışmalar gibi tehditlerin ilerlemeyi aksatabileceği vurgulanmaktadır. Rapor, aşırı yoksulluğun ortadan kaldırmasının, onu yalnızca 'sıfıra indirmek' olmadığı, aynı zamanda o noktada tutabilmeyi başarmak olduğu mesajını vermektedir.[12]

3.2.1.2. İnsani Gelişme Endeksi Trendleri ve Büyümesi

Ülkeler arasında sağlıklı bir karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla İGE, özellikle Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve

[12] TEİD Etik ve İtibar Derneği, "İnsani Gelişme Raporu 2014", (Çevrimiçi) http://www.teid.org/insani-gelisme-raporu-2014/, 02.12.2014

Kültür Teşkilatı, UNESCO İstatistik Enstitüsü ve Dünya Bankası'ndan sağlanan uluslararası veriler temel alınarak hazırlanmıştır. Yetkili kurumlar tarafından endekslerde yapılan değişiklikler nedeniyle 2014 İGR, 1980'den 2013 yılına kadar bütün İGE'lerin yeniden hesaplanmış şeklini kapsamaktadır.[13]

İGR'lerde yer alan "İnsani Gelişme Endeksi Trendleri" ülkelerin İGE değerlerinin gelişimini yansıtan bir başka göstergedir. Ancak, İGE sıralamasında gerek ülke sayısının artması gerekse de mevcut ya da değerlendirmeye dahil olan diğer ülkelerin performanslarının etkisiyle zaman zaman gerilemeler yaşanabilmektedir.[14]

Tablo 3.4.'e göre Türkiye'nin İGE değeri yıllar itibari ile artış göstermektedir. 2014 yılı raporunda Türkiye, yer aldığı Yüksek İnsani Gelişme Kategorisi ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir. Türkiye yıllara göre İGE trendlerinde Avrupa ve Orta Asya ortalamasının altında kaldığı dönemler olsa da son yıllarda bu ortalamanın üstünde yer almıştır.

Tablo 3.4. Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi Trendleri

	1980	1990	2000	2005	2010	2013
TÜRKİYE	**0,496**	**0,576**	**0,653**	**0,687**	**0,738**	**0,759**
Avrupa ve Orta Asya Ortalaması	-	0,651	0,665	0,700	0,726	0,738
Yüksek İnsani Gelişme Ortalaması	0,534	0,593	0,643	0,682	0,723	0,735
Çok Yüksek İnsani Gelişme Ortalaması	0,757	0,798	0,849	0,870	0,885	0,890

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 165-167.

13 2014 İnsani Gelişme Raporu Açıklama Notu (Türkiye), (Çevrimiçi) http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20%C4%B0nsani%20Geli%C5%9Fme%20Raporu%20-%20A%C3%A7%C4%B1klama%20Notu%20(T%C3%BCrkiye).pdf, 24.08.2014

14 Doğan ve Tatlı, **a.g.e.**, s. 107.

Tablo 3.5.'te gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin İGE gelişim süreci ele alınmaktadır. Görüldüğü üzere -Güney Afrika ve Rusya'nın bir dönem düşüşü hariç tutulursa- ülkelerin tamamında sürekli bir gelişme gözlenmektedir. Ülkeler içerisinde Arjantin'in diğer ülkelerin her zaman önünde yer aldığı görülmektedir. Türkiye son yıllara kadar Meksika, Brezilya ve belli bir dönem Güney Afrika'nın gerisinde kalmakla beraber 2013 yılı itibari ile diğer ülkelerin önüne geçerek sadece Arjantin ve Rusya'nın gerisinde kalmıştır.

Tablo 3.5. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Yıllara Göre İGE Trendleri

Ülke	1980	1990	2000	2005	2010	2013
Arjantin	0,665	0,694	0,753	0,758	0,799	0,808
Rusya	-	0,729	0,717	0,750	0,779	0,785
TÜRKİYE	**0,496**	**0,576**	**0,653**	**0,687**	**0,738**	**0,759**
Meksika	0,595	0,647	0,699	0,724	0,748	0,756
Brezilya	0,545	0,612	0,682	0,705	0,739	0,744
Çin	0,423	0,502	0,591	0,645	0,701	0,719
Endonezya	0,471	0,528	0,609	0,640	0,671	0,684
Güney Afrika	0,569	0,619	0,628	0,608	0,638	0,658
Hindistan	0,369	0,431	0,483	0,527	0,570	0,586

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 164-166.

Tablo 3.6.'da AB'ye üye son üç ülke ile aday ülkelerin İGE trendleri Türkiye ile beraber incelenmektedir. İzlanda bu ülkeler içerisinde her dönemde en yüksek gelişmeye sahip ülke olmuştur. Türkiye başlangıçta verileri olan tüm ülkelerin gerisinde olmakla birlikte zamanla gösterdiği ivmeyle 2013 yılı verileri dikkate alındığında AB'ye aday ülkelerden Arnavutluk, Makedonya ve Sırbistan'dan daha

yüksek İGE değerine sahiptir. 1980-2013 döneminde tüm ülkeler içerisindeki en büyük gelişmeyi Türkiye göstermiştir.

Tablo 3.6. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Yıllara Göre İGE Trendleri

Ülke	1980	1990	2000	2005	2010	2013
İzlanda	0,754	0,800	0,858	0,888	0,886	0,895
Hırvatistan	-	0,689	0,748	0,781	0,806	0,812
Karadağ	-	-	-	0,750	0,784	0,789
Romanya	0,685	0,703	0,706	0,750	0,779	0,785
Bulgaristan	0,658	0,696	0,714	0,749	0,773	0,777
TÜRKİYE	**0,496**	**0,576**	**0,653**	**0,687**	**0,738**	**0,759**
Sırbistan	-	0,726	0,713	0,732	0,743	0,745
Makedonya	-	-	-	0,699	0,728	0,732
Arnavutluk	0,603	0,609	0,655	0,689	0,708	0,716

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 164-165.

En yüksek insani gelişmeye sahip on ülkenin yıllara göre İGE büyüme değerlerini incelediğimizde son yıllardaki en büyük artışın Singapur'da olduğunu görmekteyiz. Nitekim Singapur 2000-2013 yılları arasında 0,92 puanlık bir İGE büyümesi yakalamış ve 2008-2013 yılları arasında İGE sıralamasında 14 basamak yukarı çıkmıştır. Kanada ve Singapur'un İGE büyüme oranları 1990-2000 dönemine göre 2000-2013 döneminde artış gösterirken diğer ülkelerde düşüş gözlenmektedir. İGE sıralamasında son beş yıllık dönemde Norveç ve Avustralya ilk iki sıradaki yerlerini korumuş, ABD iki basamak, Almanya ise bir basamak gerilemiştir. Türkiye'nin yıllara göre İGE büyüme hızında geçmişe oranla bir düşüş olduğu gözlenmektedir. Buna karşın Türkiye son beş yıllık İGE sıralama değişiminde 16 basamak yükselmiştir. (Tablo 3.7.)

Tablo 3.7. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Yıllara Göre İGE Büyümesi

Ülke	Yıllık Ortalama İGE Büyümesi			İGE Sıralama Değişimi (2008-2013)
	1980-1990	1990-2000	2000-2013	
Norveç	0,59	0,80	0,28	0
Avustralya	0,29	0,37	0,29	0
İsviçre	0,29	0,66	0,27	1
Hollanda	0,53	0,57	0,35	3
ABD	0,39	0,29	0,26	-2
Almanya	0,57	0,89	0,51	-1
Yeni Zelanda	0,35	0,62	0,32	1
Kanada	0,48	0,21	0,31	1
Singapur	-	0,72	0,92	14
Danimarka	0,31	0,63	0,37	-1
TÜRKİYE	**1,50**	**1,27**	**1,16**	**16**

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 164-165.

Gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin İGE büyüme oranlarını incelediğimizde Türkiye, Çin ve Hindistan'ın diğer ülkelere nazaran daha yüksek büyüme oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Endonezya ve Brezilya'da 2000-2013 yılları arasında ciddi bir oranda düşüş olsa da önceki dönemlerdeki büyüme oranları yüksektir. Rusya'nın 1990-2000 yılları arasında İGE büyüme oranı eksi değerlerdedir. Son beş yılda İGE sıralamasındaki değişimlere bakıldığında Türkiye 16 sıra, Çin ise 10 sıra yükselmiştir. Diğer ülkelerde de birkaç basamaklık yükselme söz konusu iken Rusya bugün itibari ile beş yıl önceki sırasını korumaktadır. Beş yıl önceki sıralamaya göre tek gerileyen ülke Brezilya olmuştur. Brezilya son raporda beş yıl önceki durumuna göre 4 basamak gerilemiştir. (Tablo 3.8.)

Tablo 3.8. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Yıllara Göre İGE Büyümesi

Ülke	Yıllık Ortalama İGE Büyümesi			İGE Sıralama Değişimi (2008-2013)
	1980-1990	1990-2000	2000-2013	
Arjantin	0,43	0,81	0,55	4
Rusya	-	-0,17	0,64	0
TÜRKİYE	**1,50**	**1,27**	**1,16**	**16**
Meksika	0,84	0,78	0,60	2
Brezilya	1,16	1,10	0,67	-4
Çin	1,72	1,66	1,52	10
Endonezya	1,16	1,44	0,90	4
Güney Afrika	0,86	0,14	0,36	2
Hindistan	1,58	1,15	1,49	1

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 164-166.

AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerin İGE büyüme oranlarını Türkiye ile karşılaştırdığımızda Türkiye'nin tüm ülkelerden daha yüksek büyüme oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin büyüme oranlarındaki iyi durumu son beş yıldaki İGE sıralamasına da yansımıştır. Türkiye bu dönemde 16 basamak yükselirken, Türkiye'nin dışında sadece Karadağ bir basamak yükselmiştir. Bulgaristan ve İzlanda beş yıl önceki konumlarını korurken diğer ülkeler beş yıl öncesine göre daha geri sıralarda yer almaktadır. Ancak İzlanda'nın İGE sıralamasında 13.sırada[15] olduğu gerçeği dikkate alındığında zaten çok büyük bir yükselme yaşayamayacağı gibi mevcut konumunu koruması da başarı olarak görülebilir. (Tablo 3.9.)

[15] UNDP 2014, **a.g.e.**, s. 164.

Tablo 3.9. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Yıllara Göre İGE Büyümesi

Ülke	Yıllık Ortalama İGE Büyümesi			İGE Sıralama Değişimi (2008-2013)
	1980-1990	1990-2000	2000-2013	
İzlanda	0,59	0,70	0,32	0
Hırvatistan	-	0,82	0,64	-1
Karadağ	-	-	-	1
Romanya	0,25	0,05	0,82	-3
Bulgaristan	0,57	0,25	0,66	0
TÜRKİYE	**1,50**	**1,27**	**1,16**	**16**
Sırbistan	-	-0,19	0,34	-5
Makedonya	-	-	-	-3
Arnavutluk	0,10	0,74	0,69	-1

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 164-165.

Tablo 3.10.'da görüldüğü gibi Türkiye'nin İGE büyüme oranı Avrupa ve Orta Asya ülkeleri ortalamasından oldukça yüksek oranda gerçekleşmiştir. Türkiye 2000-2013 dönemi orta insani gelişme kategorisi oranı ile hemen hemen aynı oranda olmakla birlikte diğer tüm dönemlerde orta insani gelişme kategorisi ve yüksek insani gelişme kategorisi ortalamalarının üstünde bir büyüme oranına sahiptir.

Tablo 3.10. Türkiye'nin Kategori Bazında Yıllara Göre İGE Büyümesi

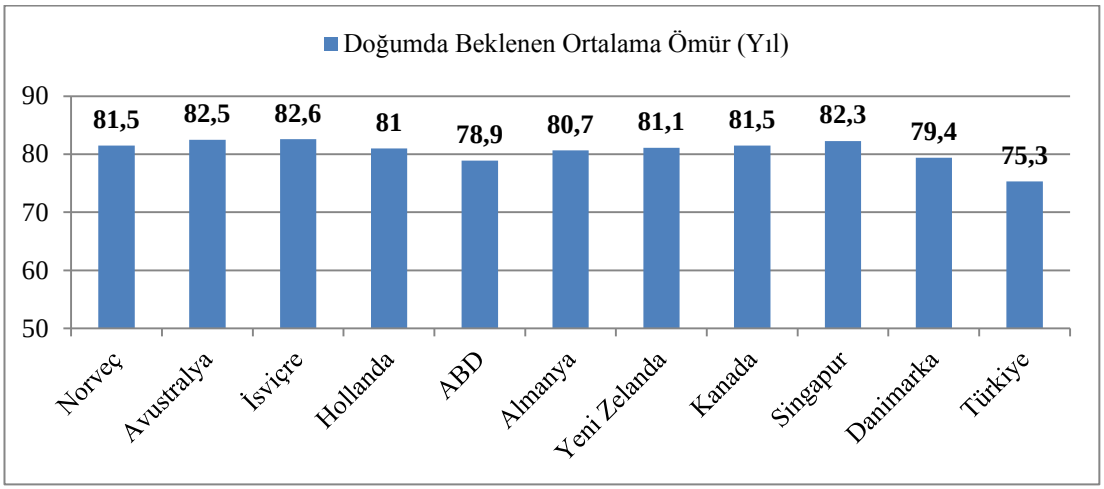
	Yıllık Ortalama İGE Büyümesi		
	1980-1990	1990-2000	2000-2013
TÜRKİYE	**1,50**	**1,27**	**1,16**
Avrupa ve Orta Asya Ortalaması	-	0,21	0,80
Orta İnsani Gelişme Ortalaması	1,22	1,09	1,17
Yüksek İnsani Gelişme Ortalaması	1,04	0,81	1,04

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 165-167.

3.2.1.3. Sağlık Endeksi Göstergeleri

Doğumda beklenen ortalama ömür, İGE değerleri ile bağlantılı bir sonuç doğurmaktadır.[16] İGE'nin üç temel unsurundan biri olan sağlık endeksinde en yüksek insani gelişmeye sahip on ülkeye göre, Türkiye'nin 75,3 yıl doğumda beklenen ortalama ömür ile söz konusu ülkelerin oldukça gerisinde kaldığını görmekteyiz. İsviçre 82,6 yıl ile en uzun süreye sahipken, Avustralya'da 82,5 yıl, Singapur'da 82,3 yıl, Norveç ve Kanada'da 81,5 yıl, Yeni Zelanda'da 81,1 yıl, Hollanda'da 81 yıl, Almanya'da 80,7 yıl, Danimarka'da 79,4 yıl ve ABD'de ise 78,9 yıldır. ABD en yüksek insani gelişmeye sahip on ülkenin içinde en düşük beklenen ortalama ömür süresine sahip ülkedir. (Grafik 3.1.)

Grafik 3.1. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Sağlık Endeksi Göstergeleri

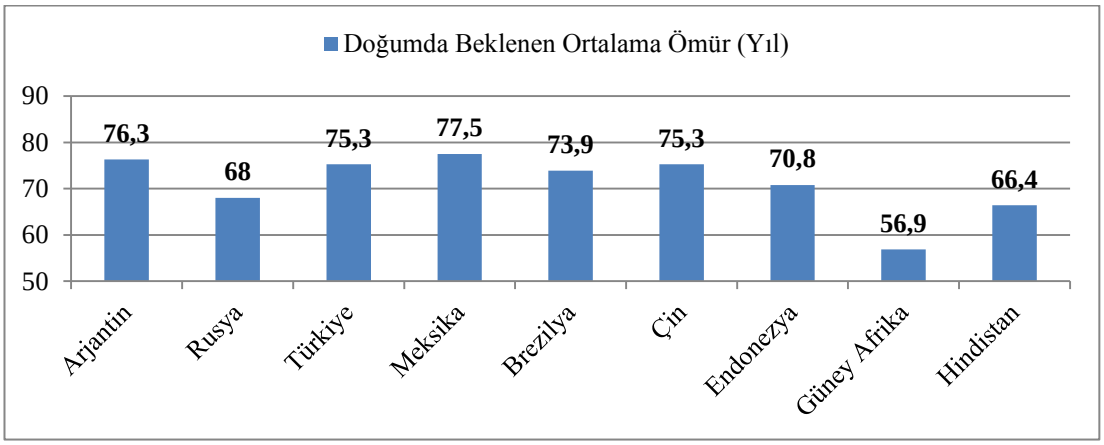
Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-161.

Gelişmekte olan seçilmiş ülkelerden Meksika 77,5 yıl ile doğumdan beklenen ortalama ömürde en uzun süreye sahip ülke iken, 56,9 yıl ile en düşük süreye sahip ülke Güney Afrika'dır. Türkiye ve Çin 75,3 yıl beklenen ortalama ömür ile bu ülkeler içinde Meksika ve Arjantin'den sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Rusya 68 yıl beklenen ortalama ömür süresi ile İGE sıralamasında önünde bulunduğu birçok

[16] Münir Tireli, Selim Çoşkun, Nevzat Fırat Kunduracı, "İİT Ülkeleri ve Türkiye'ye Ait Sosyal Göstergeler ile İnsani Gelişim Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırmalı Analizi", **Sosyal Politika Çalışmaları: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Hakemli Araştırma Dergisi**, Yıl:13, C:7, S:30 Ocak-Haziran 2013, s. 80.

ülkenin gerisinde kalarak sadece Güney Afrika ve Hindistan'dan daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. (Grafik 3.2.)

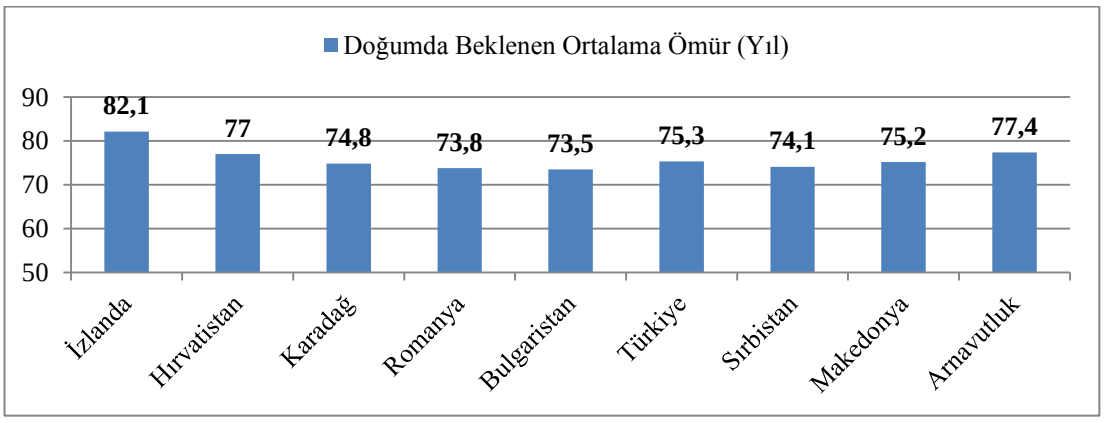
Grafik 3.2. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Sağlık Endeksi Göstergeleri

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-162.

Doğumda beklenen ortalama ömür oranları açısından AB'ye üye son üç ülke ile Türkiye'nin durumu incelendiğinde Türkiye 75,3 yıl ortalama ile 77,0 yıl ortalamaya sahip Hırvatistan'ın gerisinde olmakla birlikte 73,8 yıl ortalamaya sahip Romanya ve 73,5 yıl ortalamaya sahip Bulgaristan'ın önündedir. Ancak aday ülkelerden İzlanda 82,1 yıl ortalama ile tüm ülkelerin önünde yer almaktadır. Aday ülkeler içerisinde İzlanda'da sonra en yüksek ortalama 77,4 yıl ile İGE sıralamasında diğer ülkelerin gerisinde yer alan Arnavutluk'a aittir. (Grafik 3.3.)

Grafik 3.3. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Sağlık Endeksi Göstergeleri

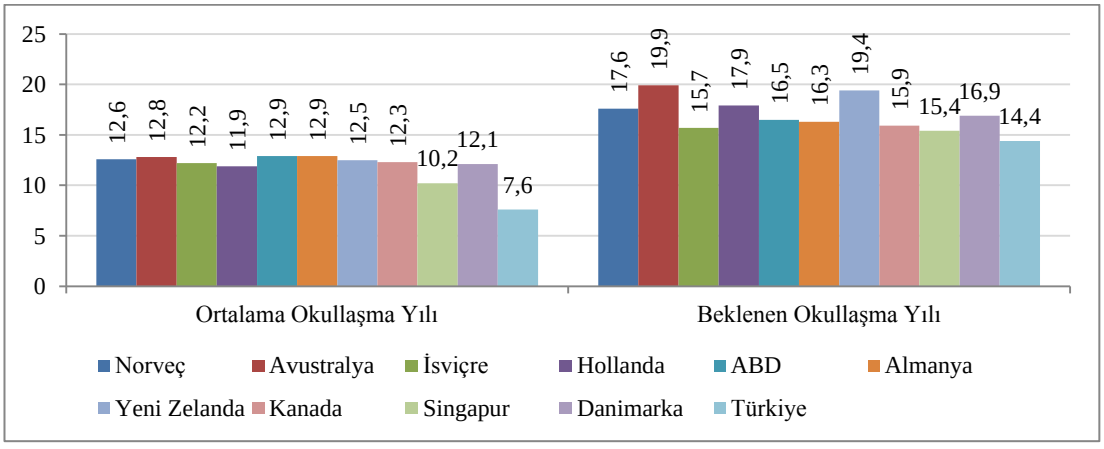
Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-161.

3.2.1.4. Eğitim Endeksi Göstergeleri

İGE'nin temel unsurlarından biri olan eğitim, ekonomik ve sosyal boyutları ile gelişme sürecinde en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Eğitim, hem ekonomik hem de sosyal boyutları ile gelişme sürecine yön verebilmesi özelliğiyle diğer faktörlerden ayrılmaktadır. Eğitim, toplumsal katmanlardaki geçişlerde etkin bir araçsal nitelik taşımaktadır. Toplumsal yaşamın hedeflenen düzeye çıkarılmasında önemli işlevleri vardır.[17]

İGE'nin ikinci unsuru olan eğitim endeksi göstergeleri açısından ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı oranlarında en yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerle Türkiye arasındaki fark oldukça fazladır. Ortalama okullaşma yılı oranlarında 12,9 yıl ortalamaya sahip ABD ve Almanya diğer ülkelerin önünde yer almaktadır. Singapur'daki fark haricinde diğer ülkelerin oranlarının da birbirine yakın değerlerde olduğu görülmektedir. Beklenen okullaşma yılı oranlarında ise Avustralya 19,9 yıl ile en yüksek orana sahip ülke konumundadır. Yeni Zelanda 19,4 yıl ortalama ile Avustralya'nın değerlerine en yakın ülkedir. Beklenen okullaşma yılı ile ortalama okullaşma yılı arasındaki farkın Türkiye'de fazla olması, eğitim süresi hedeflerinin uzağında kalındığını göstermektedir. (Grafik 3.4.)

Grafik 3.4. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Eğitim Endeksi Göstergeleri

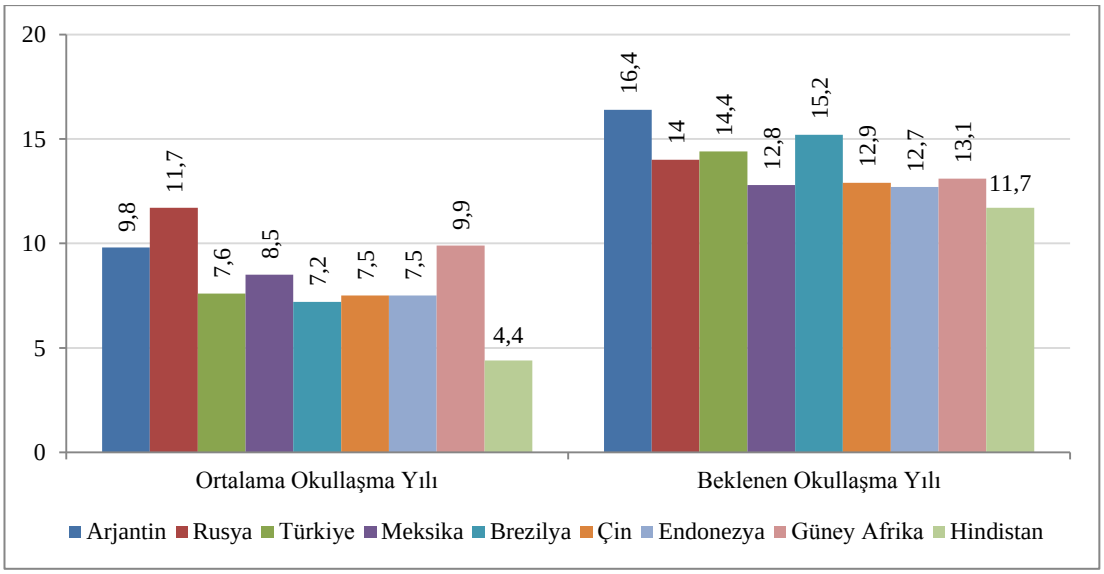

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-161.

[17] Şadan Çalışkan, "Eğitim - İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S:13, 2007, s. 294.

Eğitim endeksi göstergelerini gelişmekte olan seçilmiş ülkeler açısından incelediğimizde okullaşma yılı oranlarında Rusya 11,7 yıl ile en yüksek ortalamaya sahip ülkedir. Hindistan 4,4 yıl ortalama ile gelişmekte olan ülkeler içerisinde en düşük ortalamaya sahiptir. Türkiye 7,6 yıl ortalama ile Arjantin, Rusya, Meksika ve Güney Afrika'nın gerisinde kalırken Brezilya, Çin, Endonezya ve Hindistan'ın önündedir. Beklenen okullaşma yılı incelendiğinde 16,4 yıl ile Arjantin ilk sırada görülmektedir. Arjantin'den sonra en yüksek ortalamaya sahip ülke 15,2 yıl ile Brezilya olurken, Türkiye 14,4 yıl ortalama ile Brezilya'yı takip etmektedir. Hindistan 11,7 yıl ortalama ile beklenen okullaşma yılı oranlarında da gelişmekte olan ülkeler arasında en düşük değere sahip ülkedir. Rusya beklenen okullaşma yılı oranlarında 14,0 yıl ortalama ile Arjantin, Brezilya ve Türkiye'nin gerisinde kalmıştır. Ancak Rusya'da beklenen okullaşma yılı ile gerçekleşen ortalama okullaşma yılı arasındaki farkın az olması hedeflere diğer ülkelerden daha fazla yaklaşıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. (Grafik 3.5.)

Grafik 3.5. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Eğitim Endeksi Göstergeleri

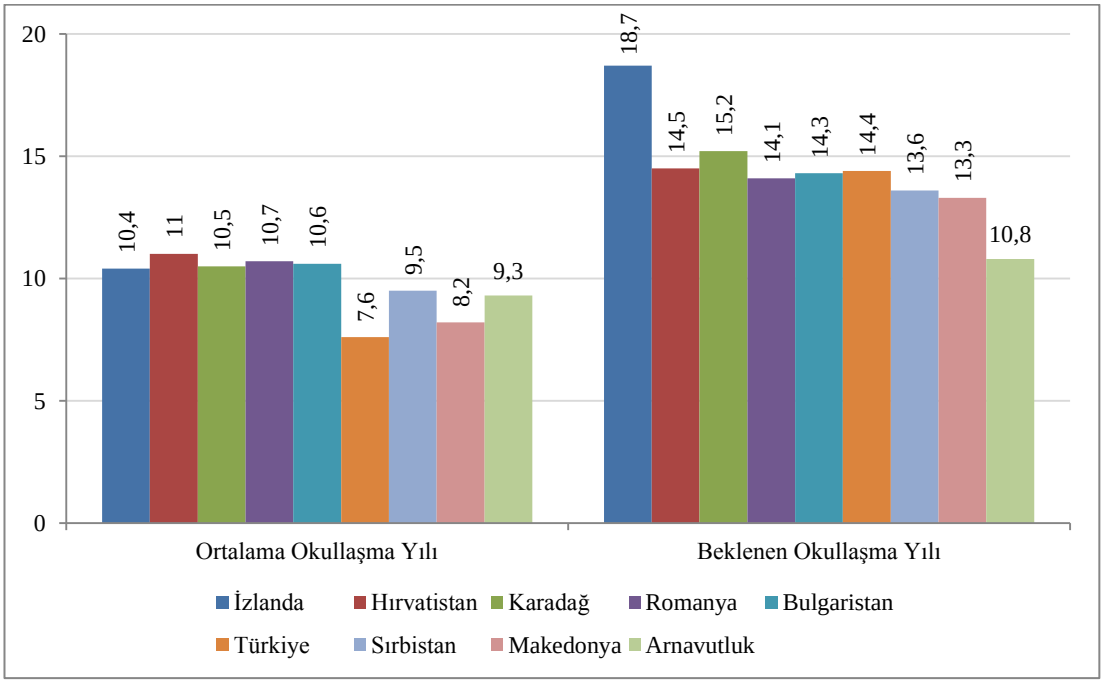

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-162.

Türkiye, eğitim endeksi göstergelerinden ortalama okullaşma yılı değerlerine göre AB'ye üye son üç ülkenin ve aday ülkelerin tamamının gerisinde yer almaktadır. Türkiye'de ortalama okullaşma yılı 2014 İGR'ye göre 7,6 yıl olurken,

üye ülkelerden Bulgaristan'da 10,6 yıl, Romanya'da 10,7 yıl ve Hırvatistan'da 11,0 yıl olarak gerçekleşmiştir. Ortalama okullaşma yılı oranlarında aday ülkelerden Türkiye'den sonra en düşük ortalama 8,2 yıl ile Makedonya'dadır. Beklenen okullaşma yılı değerlerinde 14,4 yıl ile Türkiye daha iyi bir durumda olup 14,1 yıl ortalamaya sahip Romanya ve 14,3 yıl ortalamaya sahip Bulgaristan'ın önünde yer alırken, 14,5 yıl ortalamaya sahip Hırvatistan'ın gerisindedir. Türkiye, AB'ye aday ülkelerden İzlanda ve Karadağ'ın gerisinde yer alırken Sırbistan, Makedonya ve Arnavutluk'un önündedir. AB'ye aday ülkeler içerisinde beklenen okullaşma yılı oranı en yüksek ülke 18,7 yıl ile İzlanda olurken, en düşük ülke 10,8 yıl ile Arnavutluk'tur. (Grafik 3.6.)

Grafik 3.6. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Eğitim Endeksi Göstergeleri

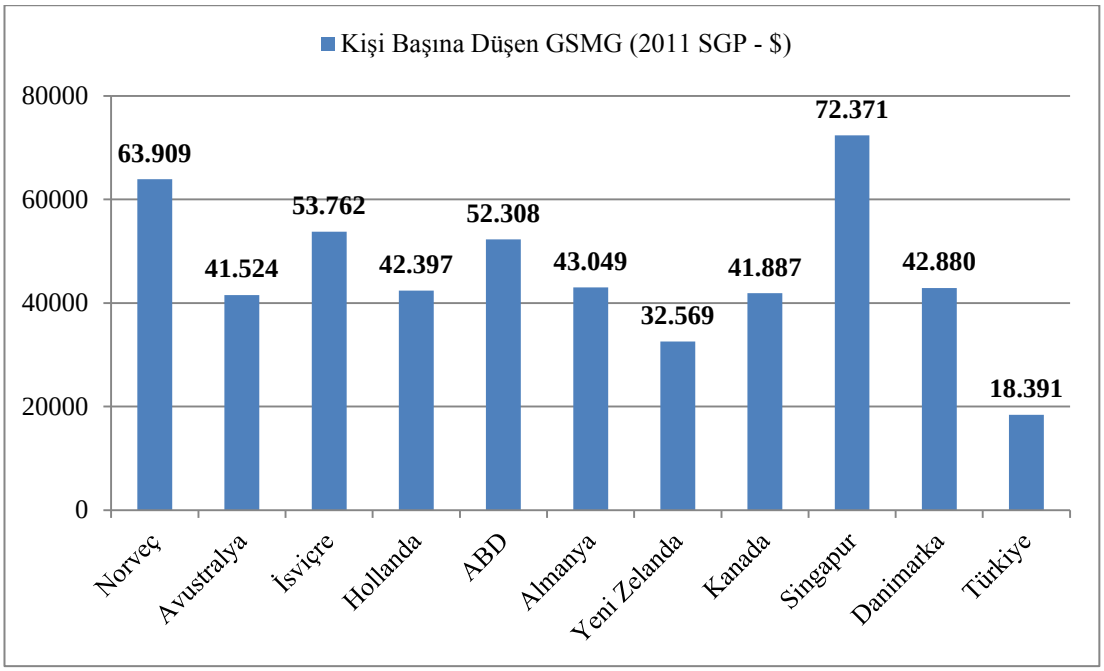
Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-161.

3.2.1.5. Yaşam Kalitesi Endeksi Göstergeleri

İnsani gelişmenin üç unsurundan biri olan kişi başına ortalama milli gelir oranlarına baktığımızda en yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerde oranların oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz. Singapur 72.37 dolar kişi başı milli gelir

ortalaması ile en yüksek insani gelişmeye sahip on ülke içinde oldukça önde yer almaktadır. Norveç 63.90 dolar, İsviçre 53.762 dolar ve ABD 52.308 dolar kişi başı milli gelir ortalamaları ile Singapur'un ardından gelmektedirler. En yüksek insani gelişmeye sahip on ülke içerisinde kişi başı milli gelir oranı en düşük ülke 32.569 dolar ile Yeni Zelanda'dır. İGE'de ikinci sırada yer alan Avustralya 41.524 dolar kişi başı mili gelir ile en yüksek insani gelişmeye sahip on ülke içinde sadece Yeni Zelanda'nın önündedir. Türkiye 18.391 dolar kişi başı milli gelir oranı ile söz konusu ülkelerin oldukça gerisindedir. (Grafik 3.7.)

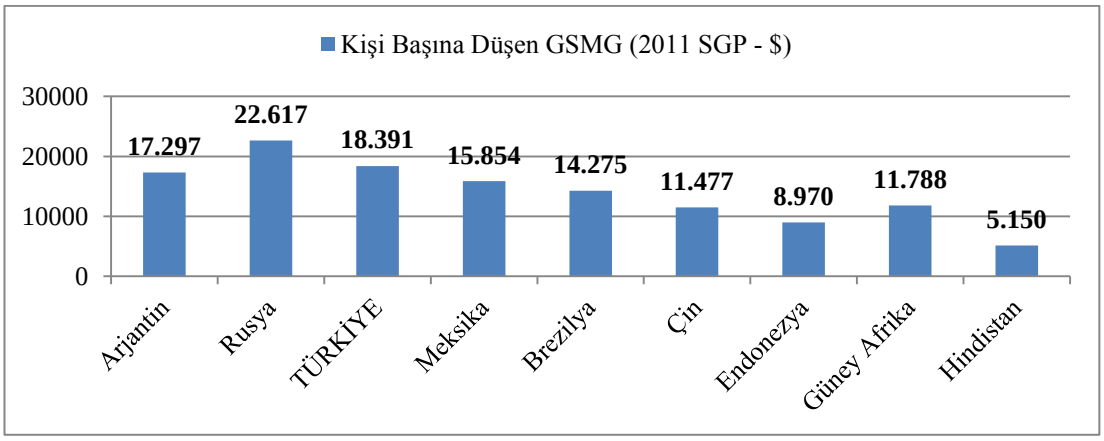
Grafik 3.7. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Yaşam Kalitesi Endeksi Gelir Düzeyi Göstergeleri

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-161.

Gelişmekte olan seçilmiş ülkeler ile Türkiye'nin kişi başına düşen milli gelir rakamlarına baktığımızda Rusya 22.617 dolar ile en yüksek ortalamaya sahipken, 18.391 dolar ile Türkiye ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye'den sonra 17.297 dolar ile Arjantin ve 15.854 dolar ile Meksika gelmektedir. Kişi başına milli gelirde 5.150 dolar ile Hindistan gelişmekte olan ülkeler içinde en düşük seviyededir. Güney Afrika 11.788 dolar kişi başı milli gelir oranı ile İGE sıralamasında gerisinde bulunduğu Çin ve Endonezya'dan daha öndedir. (Grafik 3.8.)

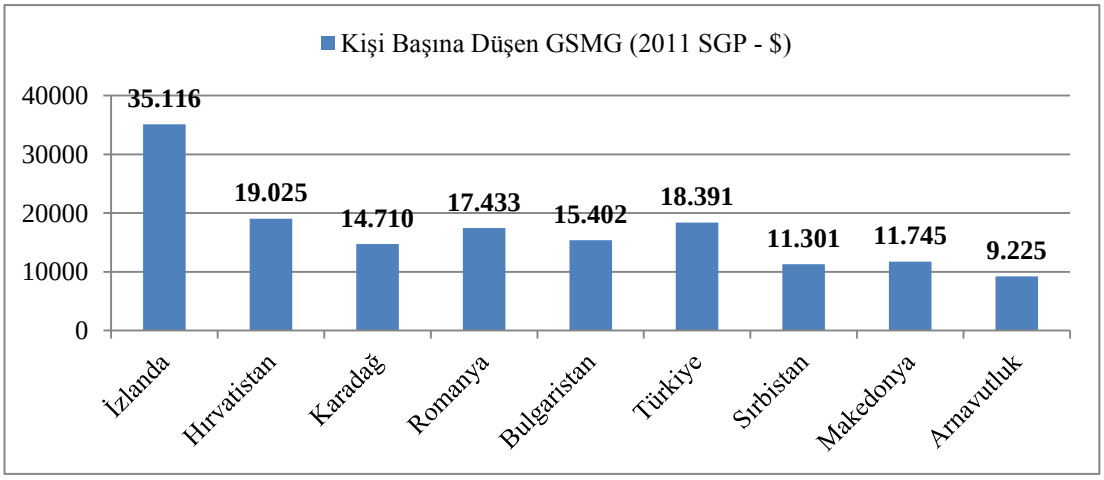
Grafik 3.8. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Yaşam Kalitesi Endeksi Gelir Düzeyi Göstergeleri

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-162.

AB'ye üye ülkeler içerisinde Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan ile Türkiye'nin kişi başı milli gelir değerlerine bakıldığında Türkiye 18.391 dolar kişi başı milli gelirle, 19.025 dolar kişi başı milli gelire sahip olan Hırvatistan'ın gerisinde kalmaktadır. Buna karşın Türkiye AB üyesi ülkelerden Romanya ve Bulgaristan'ın önündedir. Aday ülkelerden İzlanda 35.116 dolar kişi başı milli gelir oranı ile hem son üç üye hem de aday ülkelerden oldukça yüksek bir orana sahiptir. Türkiye aday ülkelerden İzlanda dışında diğer tüm aday ülkelerden daha yüksek kişi başı milli gelir oranına sahiptir. (Grafik 3.9.)

Grafik 3.9. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Yaşam Kalitesi Endeksi Gelir Düzeyi Göstergeleri

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 160-162.

Tablo 3.11.'de Türkiye'nin istikrarlı zaman dizisi verileri, yeni göstergeler ve yöntemlere göre düzenlemiş İGE eğilimleri yer almaktadır. Türkiye'yi, 1980-2013 yılları arasındaki İGE değeri ve her bir İGE göstergesi açısından incelediğimizde sürekli bir gelişme gözlenmektedir. Türkiye'nin 2014 İGR'ye göre İGE değeri 0,759 olarak gerçekleşmiştir. 1980-2013 yılları arasında Türkiye'nin İGE değeri 0,496'dan 0,759'a yükselmiştir. Bu durum söz konusu dönem içindeki toplam artışın %53, yıllık artışın da %1,30 olduğu anlamına gelmektedir.[18]

Tablo 3.11.'de Türkiye'nin 1980-2013 yılları arasındaki her bir İGE unsuru açısından kaydettiği gelişme değerlendirilmektedir. 1980-2013 arası dönemde, Türkiye'deki doğumda ortalama yaşam beklenti süresinin 16,6 yıl arttığı görülmektedir. 1980'de 58,7 yıl olan doğumda yaşam beklentisi 2013'te 75,3 yıla çıkmıştır.

Ortalama öğrenim görme süresi 4,7 yıl, öğrenim görme süresi beklentisi de 6,9 yıl artmıştır. Türkiye'de 1980 yılında 7,5 yıl olan öğrenim görme süresi beklentisi 2013 yılında 14,4 yıl, 1980 yılında 2,9 yıl olan ortalama öğrenim görme süresi ise 2013 yılında 7,6 yıl olarak gerçekleşmiştir.[19] Bu durum eğitim süresindeki beklentinin %52.78 oranında gerçekleştiğini göstermektedir. (Tablo 3.11.)

Türkiye'de 1980-2013 arasında kişi başına düşen gayri safi milli gelir (GSMG) %112,5 civarı bir artış göstererek 8.656 dolardan 18.391 dolara yükselmiştir. Bu sonuç Türkiye'nin çarpıcı bir ekonomik büyüme gösterdiği anlamına gelmektedir. Türkiye'de net ekonomik büyüme 33 yılda; %124 olarak gerçekleşmiştir.[20] (Tablo 3.11.)

---

18 Deniz Gökçe, "2014 'İnsani Gelişme Raporu' sonuçları", (Çevrimiçi) http://www.aksam.com.tr/yazarlar/deniz-gokce/2014-insani-gelisme-raporu-sonuclari/haber-336373, 28.11.2014

19 2014 İnsani Gelişme Raporu Açıklama Notu (Türkiye), **a.g.e.**

20 Kobi Efor E-Dergi, (Çevrimiçi) http://www.kobi-efor.com.tr/kapak/bm-2014-yili-insani-gelismislik-raporu-h3024.html, 27.11.2014.

Tablo 3.11. Türkiye'nin İstikrarlı Zaman Dizisi Verileri, Yeni Göstergeler ve Yöntemler Işığında İnsani Gelişme Endeksi Eğilimleri

Yıl	Doğumda Ortalama Yaşam Beklentisi (Yıl)	Öğrenim Görme Süresi Beklentisi (Yıl)	Ortalama Öğrenim Görme Süresi (Yıl)	Kişi Başına Düşen GSMG (2005 SGP - $)	İGE Değeri
1980	58,7	7,5	2,9	8.656	0,496
1985	61,7	8,3	4,0	9.266	0,542
1990	64,3	8,9	4,5	10.546	0,576
1995	67,0	9,6	4,8	11.372	0,604
2000	70,0	11,1	5,5	12.890	0,653
2005	72,5	11,9	6,0	15.060	0,687
2010	74,3	13,9	7,2	16.587	0,738
2011	74,6	14,4	7,4	17.814	0,752
2012	74,9	14,4	7,6	18.011	0,756
2013	75,3	14,4	7,6	18.391	0,759

Kaynak: 2014 İnsani Gelişme Raporu Açıklama Notu (Türkiye), (Çevrimiçi) http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20%C4%B0nsani%20Geli%C5%9Fme%20Raporu%20-%20A%C3%A7%C4%B1klama%20Notu%20(T%C3%BCrkiye).pdf, 24.08.2014

3.2.2. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleri

Bir ülkede yaşanan yöresel ve bölgesel eşitsizlikler o ülkenin gelişimini olumsuz etkilemektedir. Yöresel ve bölgesel eşitsizlik pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de yüksek oranlarda olabilmektedir. Bu nitelikteki eşitsizlikler ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasını engellemektedir. 2014 İGR'nin çok önemsediği bu eşitsizlik konusunda Türkiye son 8 yılda bazı çalışmalar yapmak üzere Bölgesel Kalkınma Ajansları'nı kurmuştur.[21]

[21] **A.e.**

2014 İGR'de 145 ülkeyi kapsayan[22] EUİGE'ye göre en az kayıp 5,5 puanlık bir kayıp ile Finlandiya'da gerçekleşmiştir. Finlandiya'dan sonra en az kayıp 5.6 puanlık bir kayıp ile Norveç ve Çek Cumhuriyeti gelmektedir. Yine 5.7 puanlık bir kayıp ile İzlanda ve 5.8 puanlık bir kayıpla Slovenya da eşitsizliğe uyarlanmış endekste en az kayıp gerçekleşmiş ülkelerdendir.[23] İnsani gelişmede eşitsizlik farkı düşüldüğünde, Türkiye'nin değeri boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizliğe bağlı olarak %15,8'lik bir kayıpla 0,639 puana gerilemektedir.[24] EUİGE açısından dikkat çeken bir başka nokta ise Şili, ABD ve Kore'nin en yüksek insani gelişme grubunda yer alan ülkeler arasında en fazla eşitsizliğe bağlı kayıp yaşayan ülkeler olmasıdır. Bu kayıp sonucunda ABD İGE sıralamasına göre 23, Kore 20, Şili ise 16 sıra gerilemektedir.[25] (Tablo 3.12.)

Tablo 3.12. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip Seçilmiş Ülkelerin Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi Değerleri

Ülke	Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE Değeri	Eşitsizliğe Bağlı Kayıp (%)	İGE Sıralamasından Farkı
Norveç	0,891	5,6	0
İzlanda	0,843	5,7	5
Finlandiya	0,830	5,5	9
Slovenya	0,824	5,8	9
Çek Cumhuriyeti	0,813	5,6	9
ABD	0,755	17,4	-23
Kore	0,736	17,4	-20
Şili	0,661	19,6	-16
TÜRKİYE	**0,639**	**15,8**	**-3**

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 168-169.

22 2014 İnsani Gelişme Raporu Açıklama Notu (Türkiye), **a.g.e.**

23 UNDP 2014, **a.g.e.**, s.168.

24 2014 İnsani Gelişme Raporu Açıklama Notu (Türkiye), **a.g.e.**

25 UNDP 2014, **a.g.e.**, s.168.

Tablo 3.13.'te yer alan gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin eşitsizliğe bağlı kayıp oranlarında Rusya %12,0 ile en düşük kayıp oranına sahipken, Türkiye ve Arjantin %15,8 ile Rusya'yı takip etmektedir. EUİGE sıralamasında Rusya daha düşük oranda eşitsizliğe bağlı kayıp yaşadığı için, İGE'ye göre gerisinde olduğu Arjantin'in önüne geçmektedir. Hindistan %28,6 ile en fazla kayıp yaşayan ülke olmuştur. Hindistan'ın ardından en yüksek kayıp %27 ile Brezilya'da yaşanmıştır. Çin ve Güney Afrika için bu endekste veri bulunmamaktadır.

Tablo 3.13. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi Değerleri

Ülke	Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE Değeri	Eşitsizliğe Bağlı Kayıp (%)	İGE Sıralamasından Farkı
Arjantin	0,680	15,8	-4
Rusya	0,685	12,0	3
TÜRKİYE	**0,639**	**15,8**	**-3**
Meksika	0,583	22,9	-13
Brezilya	0,542	27,0	-16
Endonezya	0,553	19,2	5
Hindistan	0,418	28,6	0

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 168-170.

EUİGE değerlerine göre Türkiye AB'ye aday ülkelerden Sırbistan, Makedonya ve Arnavutluk'un önünde yer almaktadır. Türkiye eşitsizliğe bağlı kayıp oranlarında hem AB'ye üye olan son üç ülkeden hem de aday ülkelerden daha fazla kayıp yaşamıştır. Türkiye'nin eşitsizliğe bağlı kayıp oranı %15,8 olurken, en düşük kayıp oranı 5,7 ile İzlanda'ya aittir. Eşitsizliğe bağlı kayıp sonucu İGE sıralamasına göre sadece Hırvatistan ve Türkiye gerilemektedir. Hırvatistan İGE'ye göre 2 sıra gerilerken, Türkiye 3 sıra geri düşmektedir. EUİGE değerlerinde İzlanda 0,843 ile en yüksek değere sahiptir. Arnavutluk ise 0,620 ile en düşük değerdedir. (Tablo 3.14.)

Tablo 3.14. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi Değerleri

Ülke	Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE Değeri	Eşitsizliğe Bağlı Kayıp (%)	İGE Sıralamasından Farkı
İzlanda	0,843	5,7	5
Hırvatistan	0,721	11,2	-2
Karadağ	0,733	7,2	5
Romanya	0,702	10,5	4
Bulgaristan	0,692	11,0	5
TÜRKİYE	**0,639**	**15,8**	**-3**
Sırbistan	0,663	10,9	12
Makedonya	0,633	13,6	7
Arnavutluk	0,620	13,4	11

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 168-169.

3.2.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Göstergeleri

3.2.3.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Sıralaması

149 ülkeyi kapsayan TCEE'de[26] İGE sıralamasında 25.sırada yer alan Slovenya 0,021 TCEE değeri ile ilk sırada yer almaktadır. İGE sıralamasında 3. sırada yer alan İsviçre TCEE'de ise 2. sırada yer alırken, İGE'de 6. sırada yer alan Almanya 3. sırada yer almıştır. Bu durum İsviçre ve Almanya'nın İGE değerleri açısından yakalanan başarının TCEE değerleri açısından da yakalandığını göstermektedir. En yüksek insani gelişmeye sahip Norveç 0,068 TCEE değeri ile 9. sırada yer alırken, İGE sıralamasında 4. durumdaki Hollanda 0,057 TCEE değeri ile 7. sırada Norveç'in üzerinde yer almıştır. İGE değerlerine göre en yüksek insani

[26] 2014 İnsani Gelişme Raporu Açıklama Notu (Türkiye), **a.g.e.**

gelişme grubunda yer alan ve ilk 20 ülke arasında bulunan ülkeler, cinsiyet eşitsizliği sıralamasında oldukça geri sıralarda yer almaktadır. Burada en dikkat çekici düşüş ABD'de görülmektedir. İGE sıralamasında 5.sırada olan ABD 0,262 TCEE değeri ile 47.sırada yer almaktadır. Yine bu noktada Avustralya ve İngiltere'deki düşüş de dikkat çekmektedir. Bu düşüş söz konusu ülkelerin İGE'de yakaladıkları başarıyı cinsiyet eşitsizliği ölçeğinde sağlayamadıklarını göstermektedir. (Tablo 3.15.)

Tablo 3.15. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değerleri

Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Sırası	Ülke	Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değeri	İGE Sırası
1	Slovenya	0,021	25
2	İsviçre	0,030	3
3	Almanya	0,046	6
7	Hollanda	0,057	4
9	Norveç	0,068	1
19	Avustralya	0,113	2
35	İngiltere	0,193	15
47	ABD	0,262	5
69	**TÜRKİYE**	**0,360**	**69**

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-173.

Gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin TCEE değerlerini incelediğimizde 0,202 TCEE değeri ile Çin söz konusu ülkeler arasında ilk sırada yer almaktadır. İGE sıralamasında 91.sırada yer alan Çin, TCEE'ye göre 37. sırada yer almaktadır. Çin böylece gelişmekte olan ülkeler içerisinde en üst sırada yer almaktadır. Hindistan

0,563 TCEE değeri ile 127. sırada yer alarak gelişmekte olan ülkeler arasında en geride bulunmaktadır. Türkiye 0,360 TCEE değeri ile Çin ve Rusya'nın arkasında yer almaktadır. (Tablo 3.16.)

Tablo 3.16. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değerleri

Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Sırası	Ülke	Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değeri	İGE Sırası
74	Arjantin	0,381	49
52	Rusya	0,314	57
69	**TÜRKİYE**	**0,360**	**69**
73	Meksika	0,376	71
85	Brezilya	0,441	79
37	Çin	0,202	91
103	Endonezya	0,500	108
94	Güney Afrika	0,461	118
127	Hindistan	0,563	135

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-174.

Tablo 3.17'de yer alan TCEE değerlerine göre Türkiye AB'ye üye son üç ülke Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan ile karşılaştırıldığında bu ülkelerin gerisinde yer almaktadır. Türkiye İGE sıralamasına göre önde olduğu AB'ye aday ülkelerden Makedonya ve Arnavutluk'un TCEE'ye göre gerisinde kalmaktadır. Türkiye İGE'de olduğu gibi TCEE'de de 69.sırada yer almakla birlikte TCEE'de tüm ülkelerin verileri olmadığı dikkate alındığında[27] İGE sıralamasındaki başarısını

[27] **A.e.**

tekrarladığı söylenemez. Nitekim AB'ye aday ülkelerden Karadağ ve Sırbistan'ın TCEE değeri bulunmamaktadır.[28] Bulgaristan İGE sıralamasında Romanya'nın gerisinde olmasına karşın TCEE sıralamasında bir hayli önünde yer almaktadır.

Tablo 3.17. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değerleri

Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Sırası	Ülke	Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değeri	İGE Sırası
14	İzlanda	0,088	13
33	Hırvatistan	0,172	47
-	Karadağ	-	51
54	Romanya	0,320	54
38	Bulgaristan	0,207	58
69	**TÜRKİYE**	**0,360**	**69**
-	Sırbistan	-	77
31	Makedonya	0,162	84
44	Arnavutluk	0,245	95

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-173.

3.2.3.2. Üreme Sağlığı Göstergeleri

TCEE'de yer alan sağlık endeksinde anne ölüm oranı ve yetişkin doğum oranları ülkelerin sağlık alanındaki gelişimi açısından oldukça önemlidir. En yüksek insani gelişme grubunda yer alan ilk on ülkeyi incelediğimizde Singapur anne ölüm oranlarında en düşük ortalamaya sahip ülkedir. Singapur'un ardından birbirine yakın

[28] UNDP 2014, **a.g.e.,** ss. 172-173.

oranlarla Hollanda, Norveç, Avustralya, Almanya ve İsviçre gelmektedir. Ancak ABD ve Yeni Zelanda için aynı başarıdan söz edilemez. Özellikle ABD anne ölüm oranlarında en yüksek insani gelişmeye sahip on ülkenin yanında Türkiye'den de daha yüksek bir orana sahiptir. Yetişkin doğum oranlarına baktığımızda İsviçre en düşük orana sahiptir. İsviçre'nin ardından en düşük oranlar Almanya ve Danimarka'ya aittir. Türkiye anne ölüm oranlarında en yüksek insani gelişme grubunda yer alan ülkelerden daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Ancak ABD yetişkin doğum oranlarında Türkiye ile hemen hemen aynı orandadır. (Tablo 3.18.)

Tablo 3.18. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Cinsiyet Eşitsizliği Sağlık Endeksi Göstergeleri

Ülke	**Anne Ölüm Oranı** (100.000 Canlı Doğum Başına Düşen Ölüm Miktarı)	**Yetişkin Doğum Oranı** (15-19 yaş arası 1.000 kadına düşen doğum miktarı)
Norveç	7	7,8
Avustralya	7	12,1
İsviçre	8	3
Hollanda	6	6,2
ABD	21	31,0
Almanya	7	3,8
Yeni Zelanda	15	25,3
Kanada	12	14,5
Singapur	3	6,0
Danimarka	12	5,1
TÜRKİYE	**20**	**30,9**

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-173.

Türkiye gelişmekte olan seçilmiş ülkelerle anne ölüm oranında kıyaslandığında diğer ülkelerden oldukça iyi noktadadır. Anne ölüm oranlarında Türkiye'den sonra en iyi durumda Rusya ve Çin gelmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında anne ölüm oranlarında Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan'ın durumu oldukça kötü görünmektedir. Yetişkin doğum oranı açısından baktığımızda ise Türkiye gelişmekte olan ülkeler arasında Çin ve Rusya'dan sonra en iyi durumdadır. Yetişkin doğum oranlarında Brezilya ve Meksika en yüksek ortalamaya sahip ülkeler olarak görülmektedir. (Tablo 3.19.)

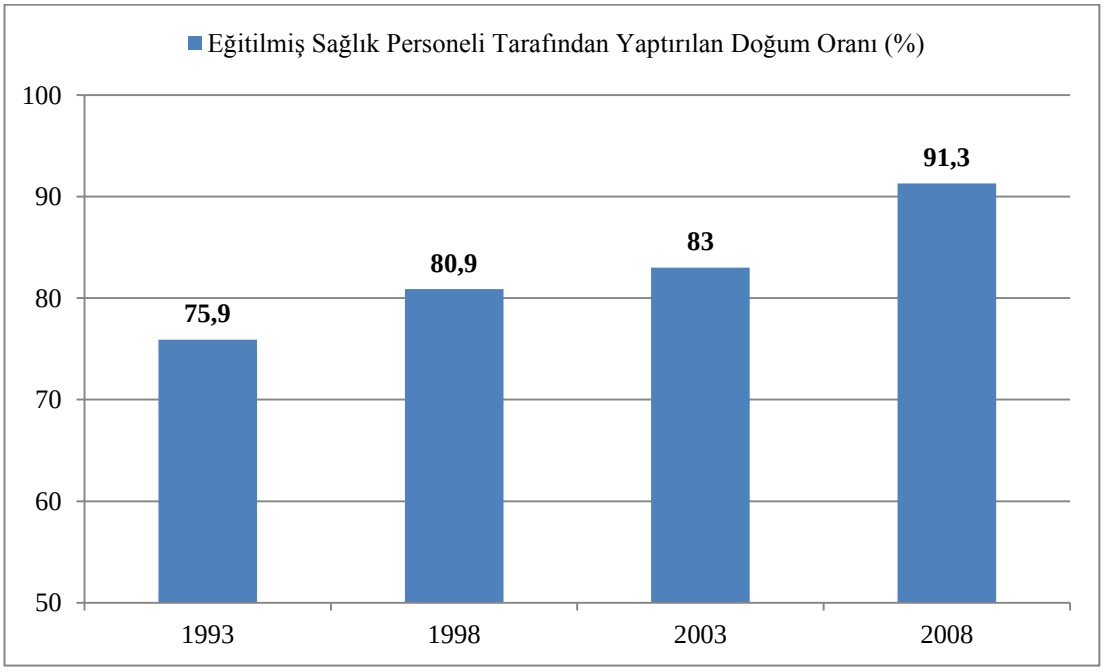
Tablo 3.19. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyet Eşitsizliği Sağlık Endeksi Göstergeleri

Ülke	**Anne Ölüm Oranı** (100.000 Canlı Doğum Başına Düşen Ölüm Miktarı)	**Yetişkin Doğum Oranı** (15-19 yaş arası 1.000 kadına düşen doğum miktarı)
Arjantin	77	54,4
Rusya	34	25,7
TÜRKİYE	**20**	**30,9**
Meksika	50	63,4
Brezilya	56	70,8
Çin	37	8,6
Endonezya	220	48,3
Güney Afrika	300	50,9
Hindistan	200	32,8

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-174.

Anne ve bebek ölümlerini önlemek için doğumun eğitimli sağlık personeli eşliğinde ve bir sağlık kuruluşunda yapılması oldukça önemlidir. DPT'nin 2010 yılı Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu'nda yer alan Grafik 3.10.'da belirtildiği üzere Türkiye'de son beş yıldaki doğumların %91'i eğitimli personelin yardımıyla yapılmıştır. Bu oran 1993-2008 döneminde yaklaşık %25 oranında artmıştır. Doğumun bir sağlık kuruluşunda yapılma oranı ise 2008 yılında %89,7'dir. Sağlık kuruluşu dışında gerçekleşen doğumların %16,7'sinde doktor veya hemşire/ebe bulunmuştur.[29] Bu durum Grafik 3.10.'da da görüldüğü gibi Türkiye'nin anne ölümlerini önlemede eğitimli sağlık personeli tarafından yaptırılan doğum oranının yükselmesinin etkisini yansıtmaktadır.

Grafik 3.10. Türkiye'de Eğitilmiş Sağlık Personeli Tarafından Yaptırılan Doğumların Oranı

Kaynak: DPT Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu 2010, s. 39.

TCEE sağlık göstergelerinde Türkiye, AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerle karşılaştırıldığında iyi bir noktada görünmemektedir. TCEE'de sağlık göstergelerini AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkeleri incelediğimizde anne ölüm

[29] Tuna, **a.g.e.**, s. 38.

oranı en düşük ülke İzlanda'dır. Anne ölüm oranlarında en yüksek ortalama Romanya ve Arnavutluk'a aittir. Ancak Türkiye, Romanya ve Arnavutluk'un ardından en yüksek ortalamaya sahip ülke konumundadır. Makedonya İGE sıralamasında gerisinde bulunduğu Hırvatistan, Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve Sırbistan'dan daha iyi bir noktada yer almaktadır. Yetişkin doğum oranlarına baktığımızda ise en iyi durumdaki ülke İzlanda olurken, Hırvatistan İzlanda'yı takip etmektedir. Türkiye yetişkin doğum oranları oldukça yüksek değerlerdedir. Söz konusu göstergede en yüksek ortalama Bulgaristan'a ait olup Türkiye ve Romanya hemen hemen aynı değerle Bulgaristan'dan sonra en yüksek ortalamaya sahip ülkelerdir. (Tablo 3.20.)

Tablo 3.20. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyet Eşitsizliği Sağlık Endeksi Göstergeleri

Ülke	**Anne Ölüm Oranı** (100.000 Canlı Doğum Başına Düşen Ölüm Miktarı)	**Yetişkin Doğum Oranı** (15-19 yaş arası 1.000 kadına düşen doğum miktarı)
İzlanda	5	11,5
Hırvatistan	17	12,7
Karadağ	8	15,2
Romanya	27	31,0
Bulgaristan	11	35,9
TÜRKİYE	**20**	**30,9**
Sırbistan	12	16,9
Makedonya	10	18,3
Arnavutluk	27	15,3

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-173.

Tablo 3.21'de görüldüğü gibi TCEE anne ölüm oranlarına göre Türkiye, yer aldığı yüksek insani gelişme grubu ortalamasından ve Avrupa ve Orta Asya ülkeleri ortalamasından daha iyi bir durumdadır. Aynı başarıyı yetişkin doğum oranında henüz yakalayamamış olmakla birlikte fark oldukça azdır. Yetişkin doğum oranlarında Avrupa ve Orta Asya ülkeleri ortalaması ile neredeyse aynı değerdedir.

Tablo 3.21. Türkiye'nin Kategori Bazında Cinsiyet Eşitsizliği Sağlık Endeksi Göstergeleri

Ülke	**Anne Ölüm Oranı** (100.000 Canlı Doğum Başına Düşen Ölüm Miktarı)	**Yetişkin Doğum Oranı** (15-19 yaş arası 1.000 kadına düşen doğum miktarı)
TÜRKİYE	**20**	**30.9**
Yüksek İnsani Gelişme	42	28.8
Avrupa ve Orta Asya	31	30.8

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 173-175.

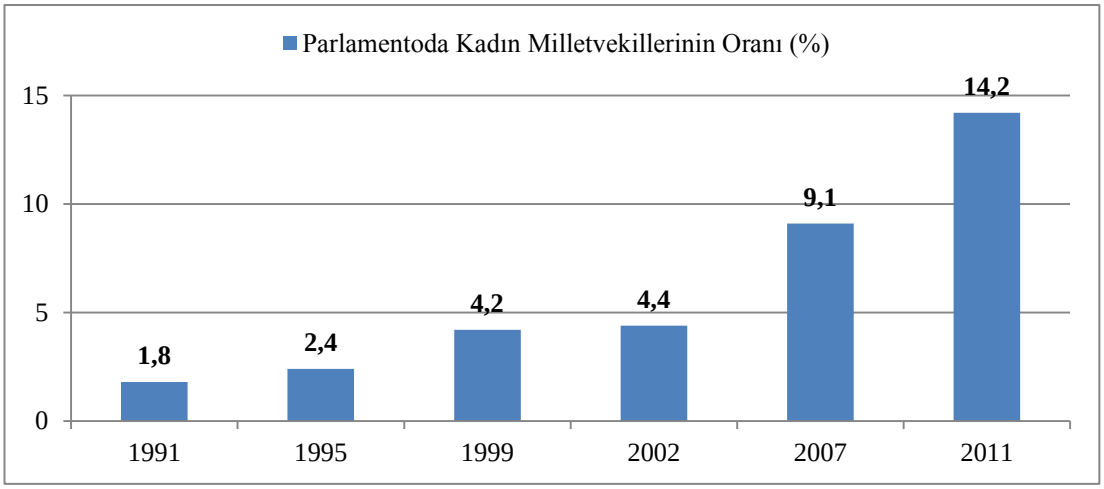
3.2.3.3. Yetkilendirme Ölçümleri Göstergeleri

Kadınların siyasal karar alma mekanizmalarına katılımı demokrasinin en önemli unsurlarındandır. Ancak Türkiye'de halen, toplumsal cinsiyetin temsili açısından eşitliğin olduğunu iddia etmek güçtür. Türkiye'de kadınlar siyasal karar alma sürecinde büyük oranda yetersiz temsil edilmektedir. Grafik 3.11'de görüldüğü üzere Türkiye'de parlamentoda kadın oranı 20 yıl içerisinde %1,8'den[30] %14,2'e yükselmiş olsa da, 550 üyeli parlamentoda kadınlar sadece 77 koltuğa sahiptir.[31]

[30] **A.e.**, s.32.

[31] TBMM Milletvekilleri Dağılımı, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim, 08.12.2014.

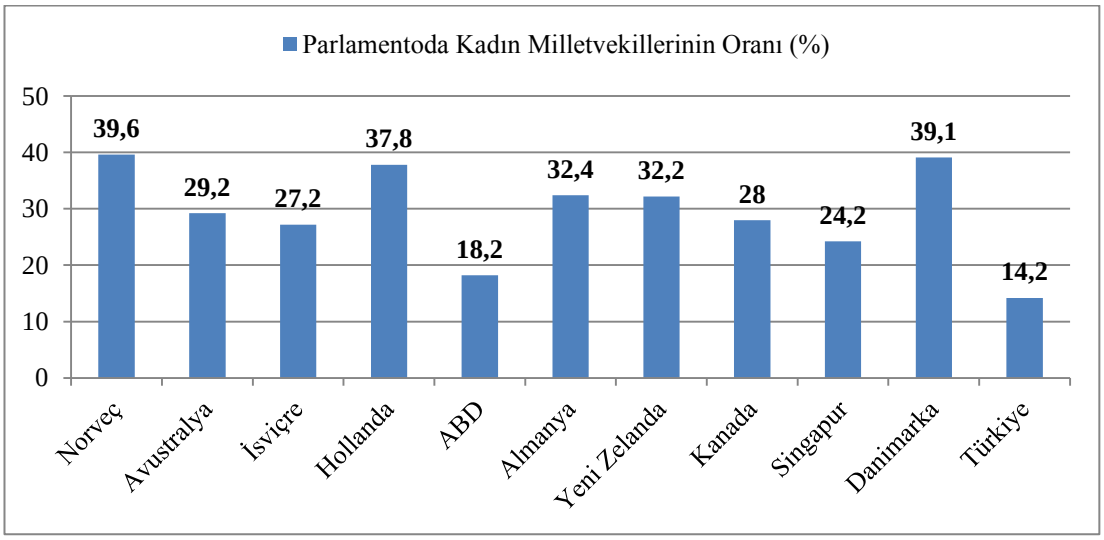
Grafik 3.11. Türkiye'de Kadınların Yıllara Göre Parlamentodaki Temsil Oranı

Kaynak: DPT Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu 2010, s. 32; UNDP 2014, Human Development Report, s. 173.

İGE sıralamasında en yüksek insani gelişmeye sahip on ülkenin parlamentoda kadın temsil oranları incelendiğinde %39,6'lık temsil oranı ile Norveç ilk sırada yer almaktadır. Norveç'in ardından %39,1 ile Danimarka gelirken, onu %37,8 ile Hollanda takip etmektedir. Türkiye %14,2 oranıyla söz konusu ülkelerin tamamından oldukça düşük bir orana sahiptir. ABD ise %18,2'lik bir temsil oranı ile en yüksek gelişmeye sahip on ülke arasında en düşük orana sahip ülkedir. (Grafik 3.12.)

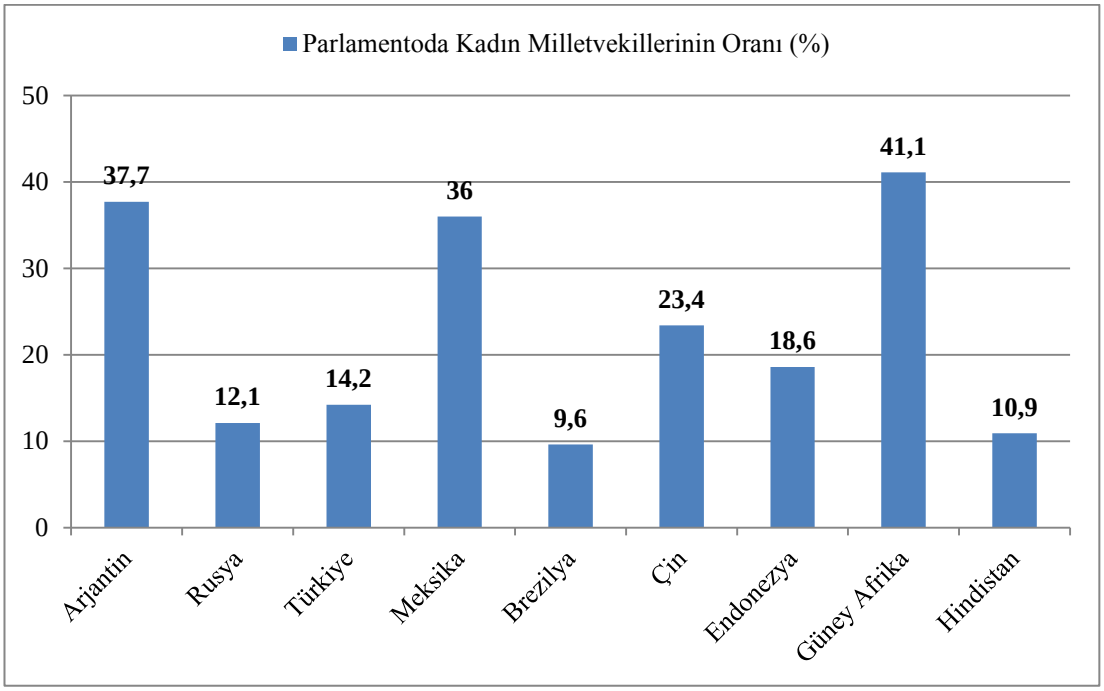
Grafik 3.12. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Parlamentoda Kadın Milletvekili Temsil Oranları

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-173.

Türkiye parlamentoda yer alan kadın milletvekili oranlarında gelişmekte olan ülkeler arasında da oldukça düşük bir ortalamaya sahiptir. Fakat gelişmekte olan ülkeler arasında Türkiye'den daha düşük ortalamaya sahip ülkeler de bulunmaktadır. %41,1 ile en yüksek orana sahip ülke Güney Afrika olurken, onu %37,7 ile Arjantin ve %36 ile Meksika takip etmektedir. Türkiye ise %14,2'lik bir temsil oranıyla Rusya, Brezilya ve Hindistan'dan daha yüksek bir oran yakalamıştır. (Grafik 3.13.)

Grafik 3.13. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Parlamentoda Kadın Milletvekili Temsil Oranları

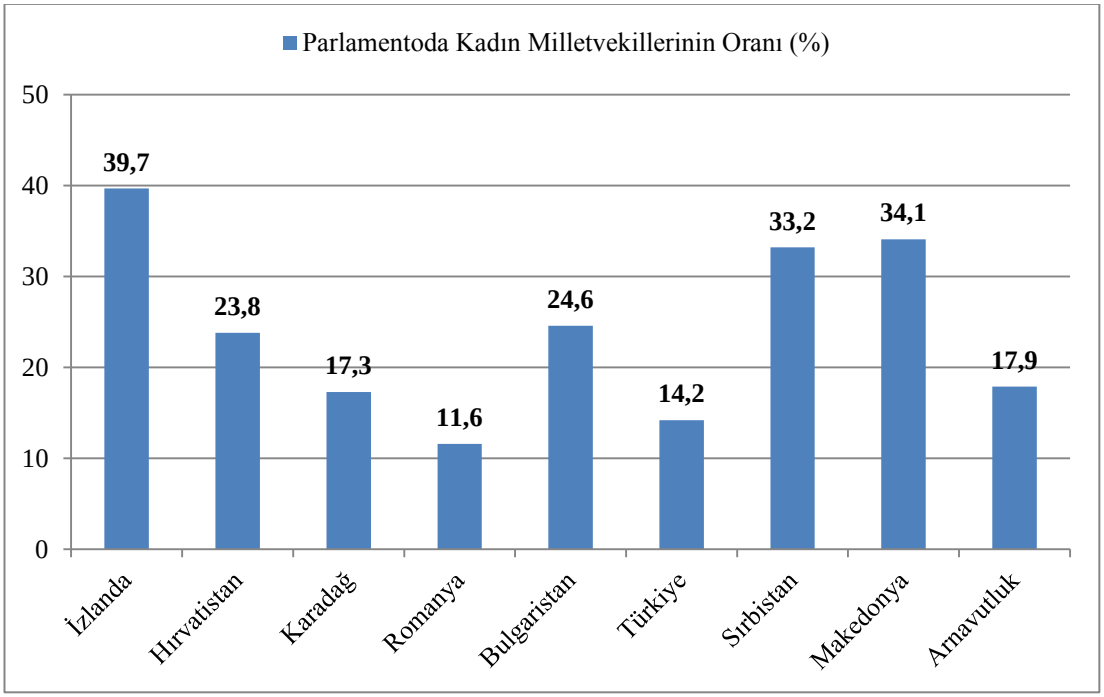

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-174.

Parlamentoda kadın milletvekili oranlarında Türkiye AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerle karşılaştırıldığında sadece Romanya'nın önünde yer alırken diğer tüm ülkelerin gerisinde kalmaktadır. AB'ye üye ülkelerden Romanya %11,6 temsil oranı ile söz konusu ülkeler arasında en düşük temsil oranına sahip ülkedir. AB'ye aday ülkelerden İzlanda %39,7'lik temsil oranı ile ilk sırada yer alırken, onu %34,1 ile Makedonya ve %33,2 ile Sırbistan takip etmektedir. İGE sıralamasında söz konusu diğer ülkelerin gerisinde bulunan Sırbistan ve Makedonya'nın kadın milletvekili temsil oranlarındaki başarısı dikkat çekicidir. Sırbistan'da kadın

milletvekili temsil oranı %33,2 iken Makedonya'da bu oran %34,1 olarak gerçekleşmiştir. (Grafik 3.14.)

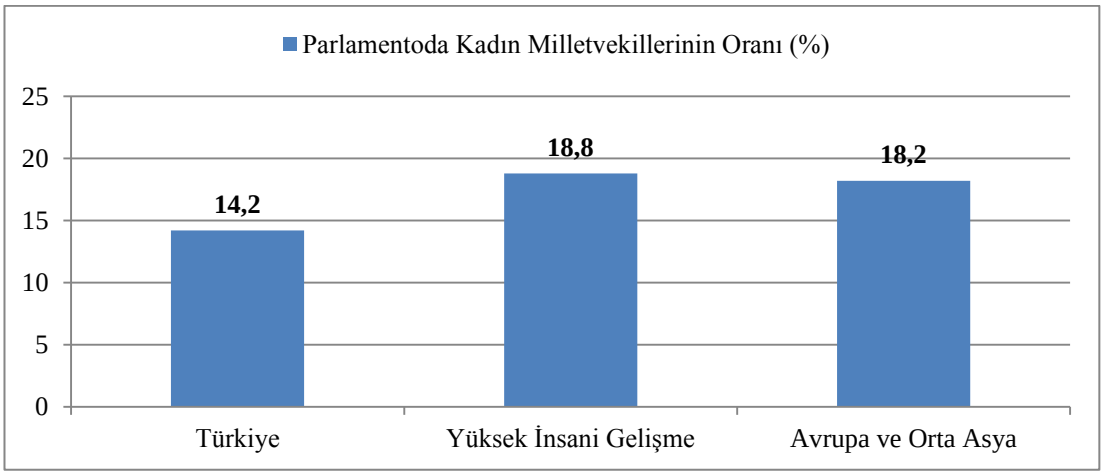
Grafik 3.14. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Parlamentoda Kadın Milletvekili Temsil Oranları

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-173.

Grafik 3.15'te parlamentoda kadın milletvekili temsil oranlarının Türkiye'nin içinde yer aldığı yüksek insani gelişme kategorisi ortalaması ile Avrupa ve Orta Asya ülkeleri ortalaması oranları yer almaktadır. Türkiye %14,2 temsil oranı ile parlamentoda kadın milletvekili temsil oranlarında, içinde yer aldığı Yüksek İnsani Gelişme grubundaki ülkeler ortalamasının gerisinde kaldığı gibi Avrupa ve Orta Asya ülkeleri ortalamasının da gerisinde yer almaktadır. (Grafik 3.15.)

Grafik 3.15. Türkiye'nin Kategori Bazında Parlamentoda Kadın Milletvekili Temsil Oranları

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 173-175.

Eğitim, kadınların ekonomik kalkınmadaki rolünü belirlemesi ve onların istihdama tam katılımına yardımcı olması bakımından en önemli faktör olarak görülmektedir. Bunun yanında eğitim, ülkenin toplumsal ve siyasal gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda gelir artışı sağlayarak yoksulluğun azaltılmasında, işgücü verimliliğinin artmasında, sağlık ve beslenme olanaklarının geliştirilmesinde, doğurganlığın azaltılmasında olumlu etki sağlamaktadır.[32]

Tablo 3.22'de İGE'de en yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerin en az orta öğrenim görmüş nüfus oranları incelendiğinde tüm ülkelerin oldukça yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir. Kanada hem kadınlarda hem de erkeklerde %100'lük bir oranla ilk sıradadır. Kanada'nın ardından kadınlarda en yüksek oran %97,4 ile Norveç'te, erkeklerde en yüksek oran %97 ile Almanya'dadır. Genel olarak söz konusu ülkelerin tamamında oranlar oldukça yüksektir. Sadece Singapur diğer ülkelere nazaran daha düşük oranlara sahiptir. Türkiye'nin eğitim endeksi ortalamaları söz konusu ülkelerin ortalamalarının çok uzağında kalmaktadır. Türkiye en az orta öğrenim görmüş nüfus oranlarında kadınlarda %39, erkeklerde ise %60 oranına sahiptir. Bu oranlar en yüksek gelişmeye sahip ülkelerle aramızdaki eğitim endeksi gelişmişliği farkını açıkça ortaya koymaktadır.

[32] Özlem Ayvaz Kızılgöl, "Türkiye'de Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliğinin Yoksulluk Üzerindeki Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:19, S:1, 2012, s. 181.

Tablo 3.22. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfus Oranları

Ülke	En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfusun Oranı (%)	
	Kadın	Erkek
Norveç	97,4	96,7
Avustralya	94,3	94,6
İsviçre	95,0	96,6
Hollanda	87,7	90,5
ABD	95,1	94,8
Almanya	96,3	97,0
Yeni Zelanda	95,0	95,3
Kanada	100,0	100,0
Singapur	74,1	81,0
Danimarka	95,5	96,6
TÜRKİYE	**39,0**	**60,0**

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-173.

Gelişmekte olan ülkelerde, eğitim olanaklarından yararlanma konusunda yaşanan cinsiyet eşitsizliği, kadının verimlilik artışına katkısını zayıflatmaktadır. Dolayısıyla kadınların büyüme ve kalkınmaya olan etkisini de azaltmakta ve yoksulluğun oluşmasında kadınların birincil aktör haline gelmesine neden olmaktadır.[33] Gelişmekte olan seçilmiş ülkeleri incelediğimizde en az orta öğrenim görmüş nüfus oranı kadınlarda ve erkeklerde en yüksek ülke Rusya'dır. Türkiye en az orta öğrenim görmüş kadın nüfus oranında oldukça düşük bir ortalama ile sadece Hindistan'ı geçmiş olup Endonezya ile çok yakın değerlere sahiptir. Türkiye en az

[33] Aslı Özpolat, Metin Yıldırım, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın Eğitimi ve Büyüme İlişkisi", **Anadolu International Conference in Economics**, Eskişehir, June 17-19, 2009, s. 3

orta öğrenim görmüş erkek nüfus oranında ise Arjantin, Brezilya, Endonezya ve Hindistan'dan daha iyi bir noktada olup Meksika ile hemen hemen aynı değerlerdedir. Güney Afrika İGE sıralamasında diğer ülkelerin gerisinde olmasına karşın orta öğrenim görmüş nüfus oranlarında diğer ülkelerin önünde olup Rusya'dan sonra en yüksek oranlara sahip ülkedir.(Tablo 3.23.)

Tablo 3.23. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfus Oranları

Ülke	En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfusun Oranı (%)	
	Kadın	Erkek
Arjantin	57,0	54,9
Rusya	89,6	92,5
TÜRKİYE	**39,0**	**60,0**
Meksika	55,7	60,6
Brezilya	51,9	49,0
Çin	58,7	71,9
Endonezya	39,9	49,2
Güney Afrika	72,7	75,9
Hindistan	26,6	50,4

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-174.

Türkiye orta öğrenim görmüş nüfus oranlarından AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerin -Makedonya hariç- gerisinde yer almaktadır. Hem kadın hem de erkek nüfus oranlarında en yüksek ortalama Bulgaristan'a aittir. Türkiye ise söz konusu ülkeler içinde Makedonya ile beraber en düşük oranlara sahiptir. Türkiye'de en az orta öğrenim görmüş kadın nüfus oranı %39, erkek nüfus oranı ise %60 olarak gerçekleşirken, Makedonya'da kadın nüfus oranı %40,2 ve erkek nüfus oranı ise %55,6 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 3.24.)

Tablo 3.24. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfus Oranları

Ülke	En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfusun Oranı (%)	
	Kadın	Erkek
İzlanda	91,0	91,6
Hırvatistan	85,0	93,6
Karadağ	84,2	94,7
Romanya	86,1	92,0
Bulgaristan	93,0	95,7
TÜRKİYE	**39,0**	**60,0**
Sırbistan	58,4	73,6
Makedonya	40,2	55,6
Arnavutluk	81,8	87,9

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-173.

Türkiye en az orta öğrenim görmüş nüfus oranlarında yer aldığı yüksek insani gelişme grubu ortalamasının gerisindedir. Avrupa ve Orta Asya ortalaması ile karşılaştırdığımızda ise aradaki fark oldukça yüksektir. (Tablo 3.25.)

Tablo 3.25. Türkiye'nin Kategori Bazında En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfus Oranları

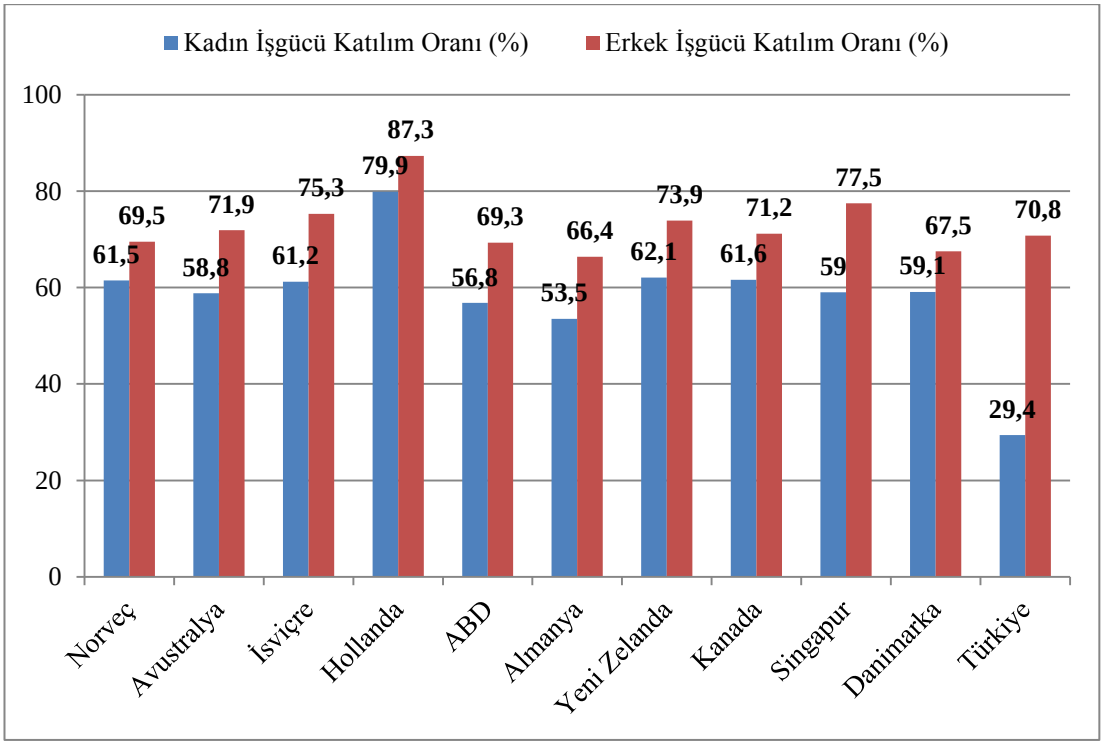
Ülke	En Az Orta Öğrenim Görmüş Nüfusun Oranı (%)	
	Kadın	Erkek
TÜRKİYE	**39,0**	**60,0**
Yüksek İnsani Gelişme	60,2	69,1
Avrupa ve Orta Asya	70,4	80,6

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 173-175.

3.2.3.4. İşgücü Piyasaları Göstergeleri

TCEE açısından bir diğer önemli gösterge işgücüne katılım oranlarıdır. İGE sıralamasında en yüksek insani gelişme değerine sahip on ülkeyi incelediğimizde Hollanda hem kadın işgücü katılım oranlarında hem de erkek işgücü katılım oranlarında en yüksek değere sahiptir. Kadın ve erkek işgücü katılım oranları arasındaki farkın en düşük olduğu ülkeler Norveç, Hollanda ve Danimarka'dır. Almanya ise hem kadın hem de erkek işgücü katılım oranlarında en düşük değerlere sahip ülkedir. Almanya'dan sonra en düşük değerlere sahip ülke ise ABD'dir. En yüksek insani gelişmeye sahip on ülkeyi Türkiye ile karşılaştırdığımızda kadın işgücü katılım oranlarında çok büyük bir fark vardır. Türkiye söz konusu ülkelerin çok gerisinde yer almaktadır. Erkek işgücü katılım oranları açısından Türkiye %70,8'lik oranla Norveç, ABD, Almanya ve Danimarka'dan daha yüksek bir katılım oranına sahiptir. (Grafik 3.16.)

Grafik 3.16. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin İşgücüne Katılım Oranları

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-173.

Toplumsal cinsiyet rolleri açısından, kadınların işgücü piyasasına çıkmaları önündeki en önemli engeller, ev işleri ve çocukların bakımından sorumlu görülmeleridir.[34] Türkiye açısından durumu değerlendirdiğimizde kadınların ekonomik alanda erkeklerle aynı mesleki fırsatlardan ve eşit ücretten yararlanamamasının nedeni, sosyo-kültürel engellerin varlığını koruması olarak görülmektedir. Kadınların çalışmasının aileye destek olduğu yönündeki geleneksel anlayış, kadınlara yedek işgücü niteliği kazandırmaktadır.[35]

Bir ülkenin gelişme seviyesinin belirlenmesinde istihdamın sektör dağılımı önemli bir göstergedir. Gelişmiş ekonomilerde sektörlerin gelişimi tarımdan sanayi sektörüne ve ardından hizmet sektörüne doğru gerçekleşir. Türkiye'nin iktisadi yapısında son dönemlerde yaşanan değişim nedeniyle tarım sektörünün payı düşmüştür.[36] DPT'nin 2010 yılı Binyıl Kalkınma Raporu'nda kadın işgücünün artırılması konusunda Türkiye'nin tarım dışı sektörlerde çalışan kadınların istihdamına yönelik olumlu göstergeler bulunmaktadır. Grafik 3.17.'de görüldüğü gibi tarım dışı sektörlerde kadınların işgücüne katılım oranı her geçen yıl daha da yükselmektedir. Dolayısıyla, kırdan kente yaşanan göç sonucu tarım sektöründen ayrılan kadınların işgücü nitelik ve becerilerinin geliştirilerek tarım dışı sektörlerde çalışmaya başlaması ücretli olarak çalışan kadınların oranını artırması beklenmektedir. Ayrıca Türkiye, kadınların işgücüne katılımını artırmak için kadın istihdamını artırmaya yönelik hibe programları uygulamakla birlikte ulusal ve dış finansmanlı projeler de yürütmektedir.[37] Kadınların işgücü piyasasına katılımını artırma kapsamında iş ve aile yaşamı arasında uyum sağlamaya yönelik politikalar öncelikli hedefler arasında yer almaktadır.[38]

---

34 Mercanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 40.

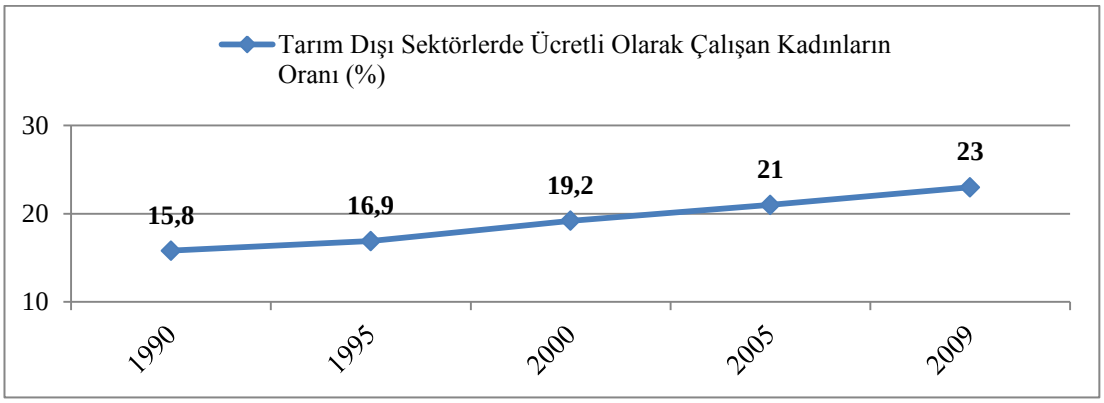
35 Nuray Gökçek Karaca, "Kadının Ekonomik Yaşamdaki Yeri: Türkiye ve Geçiş Ekonomilerinin Karşılaştırması", **International Conference On Eurasian Economies 2013**, Session 4B: Orta Asya Ekonomileri, s. 428.

36 İnci Parlaktuna, "Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi", **Ege Akademik Bakış**, C:10, S:4, Ekim 2010, s. 1221.

37 Tuna, **a.g.e.**, ss. 31-32.

38 Faruk Çelik, "Türkiye'de İstihdamın Görünümü", **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi**, S:2, C:1, Ekim-Aralık 2013, s. 11.

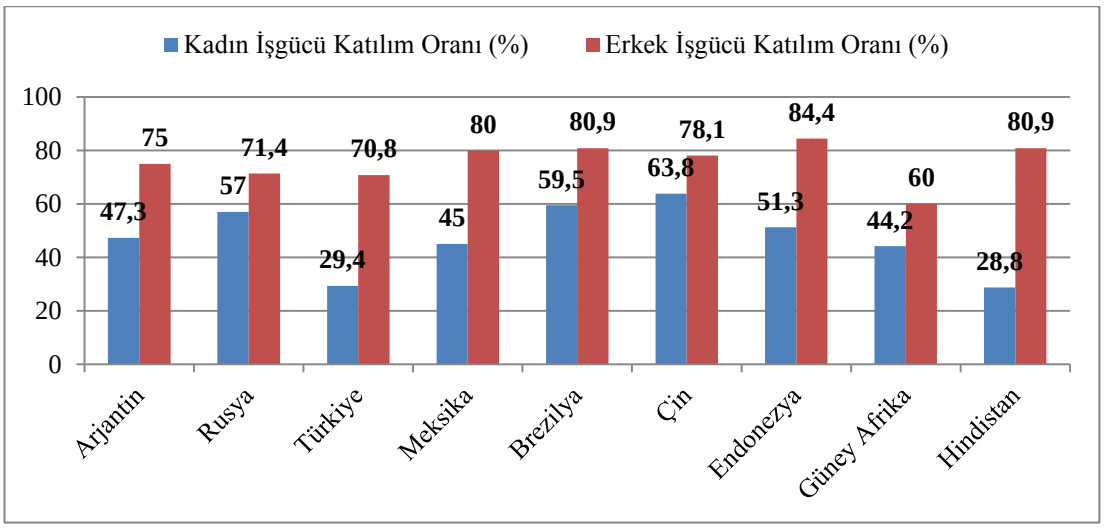
Grafik 3.17. Türkiye'de Tarım Dışı Sektörlerde Ücretli Olarak Çalışan Kadınların Oranı

Kaynak: DPT Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu 2010, s. 31.

Gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin işgücüne katılım oranları incelendiğinde ülkelerin tamamında kadın işgücü katılım oranları ile erkek işgücü katılım oranları arasındaki farkın yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye kadın işgücü katılım oranında Hindistan ile yakın değerlere sahip olup bu ülkeler içerisinde en düşük oranlara sahip iki ülke durumundadır. Kadın işgücüne katılım oranlarında %63,8 ile Çin en yüksek orana sahip ülke konumundadır. Erkek işgücü katılım oranlarına baktığımızda Endonezya 84,4 katılım oranı ile ilk sırada yer almaktadır. Türkiye ise %70,8 katılım oranı ile sadece Güney Afrika'nın üzerindedir. (Grafik 3.18.)

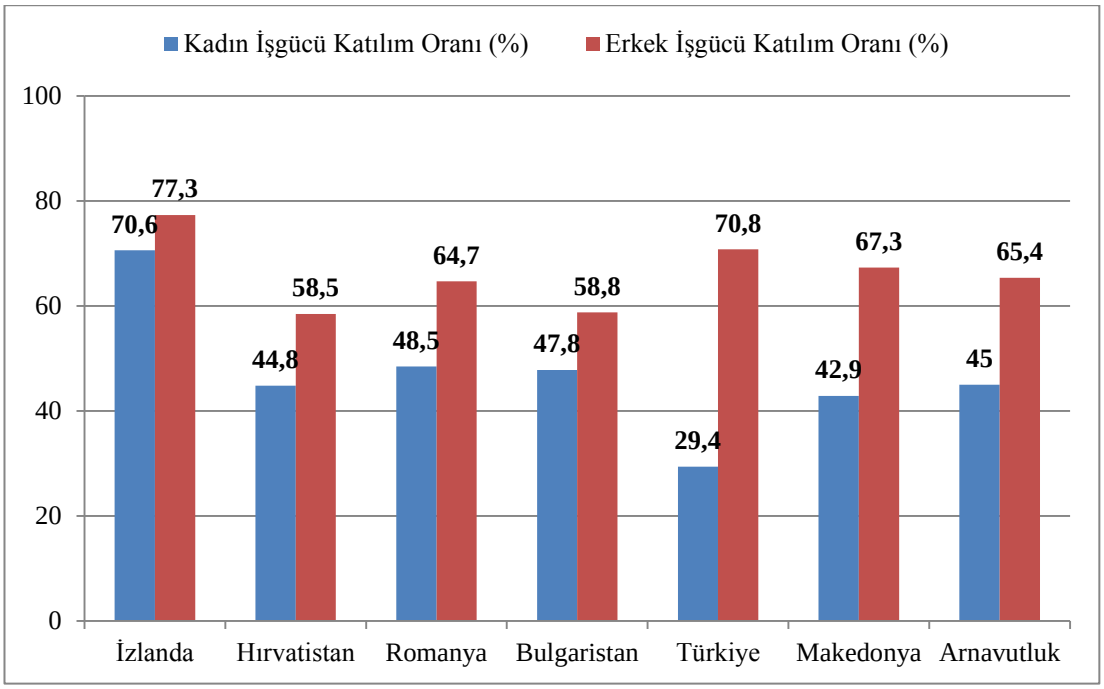
Grafik 3.18. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İşgücüne Katılım Oranları

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-174.

Grafik 3.19.'da AB'ye üye son üç ülke ve AB'ye aday ülkelerin -Karadağ ve Sırbistan'ın verilerinin yer almadığı[39]- işgücüne katılım oranları incelendiğinde hem kadınlarda hem de erkeklerde en yüksek oranlar İzlanda'ya aittir. Türkiye kadın işgücüne katılım oranlarında diğer ülkelerin hepsinden daha düşük oranlara sahiptir. Buna karşın Türkiye erkek işgücüne katılım oranlarında İzlanda'dan sonra en yüksek ortalamaya sahiptir. İşgücüne katılım oranlarında kadın erkek arasındaki farkın en yüksek olduğu ülke Türkiye'dir. Erkeklerde işgücüne katılım oranının en düşük olduğu ülke Hırvatistan'dır.

Grafik 3.19. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin İşgücüne Katılım Oranları

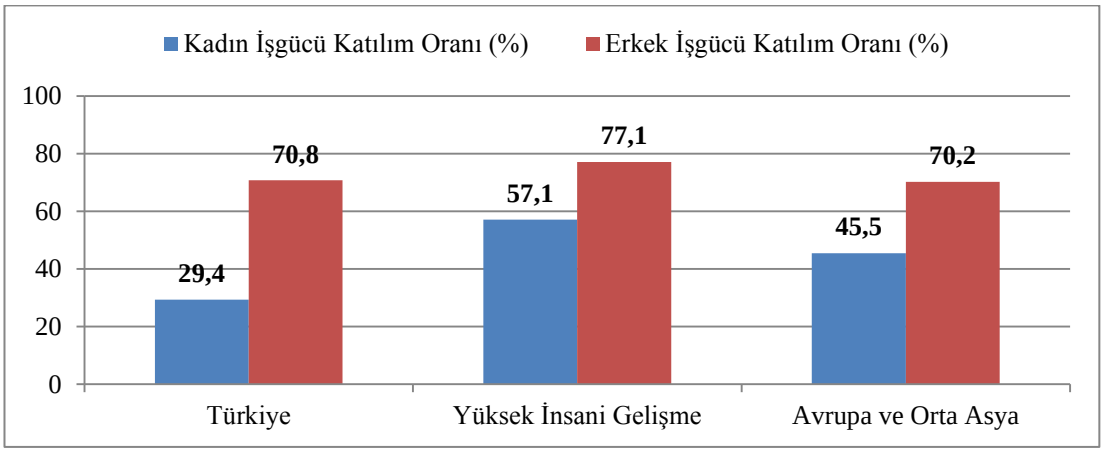

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 172-173.

Türkiye işgücüne katılım oranlarında yüksek insani gelişme grubu ülkeleri ortalamalarının gerisinde kalmaktadır. Avrupa ve Orta Asya ortalaması ile karşılaştırdığımızda ise erkek işgücü katılım oranı az bir farkla yüksek gerçekleşirken, kadın işgücü katılım oranı ise oldukça düşük seviyede kalmıştır. (Grafik 3.20.)

[39] UNDP 2014, **a.g.e.,** ss. 172-173.

Grafik 3.20. Türkiye'nin Kategori Bazında İşgücüne Katılım Oranları

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 173-175.

Dünyada kadın-erkek istihdam oranları arasında bölgeler arası farklılıklar görülmektedir. BM'nin verilerine göre birçok bölgede kadın-erkek istihdam oranları arasında ciddi dengesizlikler bulunmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu'nun 2012 Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu da 135 ülkede ekonomiye katılım konusundaki cinsiyet eşitsizliğinin sürdüğü vurgulanmaktadır. Kuzey Amerika ile Avrupa'yı kapsayan gelişmiş bölgelerde kadın-erkek istihdam oranlarının birbirine daha yakın olduğu gözlenmektedir.[40]

3.2.4. Cinsiyet Gelişme Endeksi Göstergeleri

3.2.4.1. Cinsiyet Gelişme Endeksi Sıralaması

CGE kadın-erkek arasındaki gelişmeyi birbirlerine göre değerlendirmeyi sağlamaktadır. İGE'nin 3 temel göstergesinin kadın ve erkeklere göre dağılımını yansıtan CGE, kadın-erkek arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ifade etmektedir. Endeks, kadın-erkek arasındaki farkın hangi alanlarda yoğunlaştığını göstermektedir.[41]

---

[40] Murat Korkmaz v.d., "Türkiye'de Kadın İstihdamının Amerika Birleşik Devletlerindeki Kadın İstihdamı ile Karşılaştırılması", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume: 8/9, Summer 2013, s. 1851.

[41] Ülker Şener, "Kadın Yoksulluğu", **TEPAV Değerlendirme Notu**, Eylül 2009, s. 3.

2014 yılı İGR'de kullanılan ve 148 ülkeye ait verilerin yer aldığı CGE[42] insani gelişmenin cinsiyet farklılıklarını ortaya koyması açısından önemli bir endekstir. Tabloda yer alan oranların 1'e yakın olması kadın erkek arasındaki gelişme farkının daha az olduğunu göstermektedir.

En yüksek gelişmeye sahip on ülkenin İGE sıralamasında yakaladıkları başarıyı CGE sıralamasında yakalayamadıkları görülmektedir. Tablo 3.26.'da görüldüğü üzere İGE'de ilk sırada yer alan Norveç söz konusu on ülke içerisinde yine en iyi ülke durumundadır. Norveç'in ardından ABD de CGE sıralaması açısından iyi bir noktada yer almaktadır. Ancak diğer ülkeler için İGE'de gösterdikleri başarıyı tekrar edemedikleri görülmektedir. İsviçre bazı ülkelerin verilerinin yer almadığı CGE sıralamasında 76.sırada yer alarak söz konusu ülkeler içerisinde insani gelişmede kadın ve erkekler arasındaki farkın en fazla yaşandığı ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya, Singapur, Hollanda ve Yeni Zelanda için de benzer bir durum görülmektedir.

En yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerdeki bu olumsuz tablo CGE sıralaması ve göstergeleri açısından Türkiye için de geçerlidir. 2014 İGE sıralamasında 69.sırada yer alan Türkiye CGE'de 118.sıradadır. Bu durum Türkiye'de insani gelişmenin üç ana unsuru olan doğumda ortalama yaşam beklentisi, öğrenim görme süresi beklentisi, ortalama öğrenim görme süresi ve kişi başına düşen GSMG göstergeleri açısından kadınlar ve erkekler arasında önemli bir farklılığın olduğunu ortaya koymaktadır.[43] Her yıl yayımlanan raporlarda yer alan ülke sayısı zaman zaman değişmekle birlikte Türkiye'de kadın erkek arasındaki gelişme farkına yansıyan olumsuz tablo derinleşmektedir. Nitekim Türkiye CGE'ye göre 2000 yılında 69. sırada, 2008 yılında ise 79. sırada yer almıştır.[44]

---

42 2014 İnsani Gelişme Raporu Açıklama Notu (Türkiye), **a.g.e.**

43 Bekir S. Gür, İnsani Gelişmede İlerliyor muyuz?, **a.g.e.**

44 Melda Yaman Öztürk, Nuray Ergüneş, "Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Kadın Emeği: Sağlık Sektöründe Kadın Emeği İçin İpuçları", **Sağlıkta Kadın Emeği Sempozyumu Kitabı,** Türk Tabipler Birliği Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu, Denizli, 2011, s. 10.

Tablo 3.26. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Cinsiyet Gelişme Endeksi Değerleri ve Sıralaması

İGE Sırası	Ülke	Kadın İGE Değerinin Erkek İGE Değerine Oranı	Cinsiyet Gelişme Endeksi Sırası	İGE Değeri	
				Kadın	Erkek
1	Norveç	0,997	5	0,940	0,943
2	Avustralya	0,975	40	0,920	0,944
3	İsviçre	0,953	76	0,895	0,939
4	Hollanda	0,968	51	0,899	0,929
5	ABD	0,995	7	0,911	0,915
6	Almanya	0,962	61	0,892	0,928
7	Yeni Zelanda	0,971	47	0,896	0,923
8	Kanada	0,986	24	0,893	0,906
9	Singapur	0,967	52	0,878	0,908
10	Danimarka	0,989	17	0,895	0,906
69	**TÜRKİYE**	**0,884**	**118**	**0,704**	**0,796**

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-177.

Gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin CGE değerlerini incelediğimizde Arjantin'in çok başarılı olduğunu görmekteyiz. İGE sıralamasında 49.sırada yer alan Arjantin CGE'de 2.sırada yer almaktadır. CGE insani gelişmenin unsurlarının cinsiyete göre eşitsizliğini ölçtüğü noktasından hareketle ülkelerin İGE sıralarına göre CGE sıralarını değerlendirmek daha sağlıklı olabilir. Brezilya ve Güney Afrika

gibi bazı ülkelerin verilerinin yer almadığı endeks sıralamasında Rusya'nın İGE'ye göre biraz daha geride olduğu görülmektedir. Meksika da İGE sıralamasına göre gerileme yaşayan ülkeler arasında yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler içerisinde Türkiye İGE'ye göre en fazla gerileyen ülke konumundadır. (Tablo 3.27.)

Tablo 3.27. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyet Gelişme Endeksi Değerleri ve Sıralaması

İGE Sırası	Ülke	Kadın İGE Değerinin Erkek İGE Değerine Oranı	Cinsiyet Gelişme Endeksi Sırası	İGE Değeri	
				Kadın	Erkek
49	Arjantin	1,001	2	0,806	0,805
57	Rusya	1,038	61	0,792	0,763
69	**TÜRKİYE**	**0,884**	**118**	**0,704**	**0,796**
71	Meksika	0,940	85	0,728	0,775
91	Çin	0,939	88	0,696	0,740
108	Endonezya	0,923	98	0,654	0,709
135	Hindistan	0,828	132	0,519	0,627

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-178.

Tablo 3.28.'de AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerin CGE değerlerini incelediğimizde Bulgaristan'ı diğer ülkelerin oldukça önünde görmekteyiz. İGE sıralamasında 58.sırada yer alan Bulgaristan CGE'de oldukça başarılı bir noktada olup 8.sırada yer almaktadır. AB'ye aday ülkelerden Sırbistan ve Karadağ'a ait verilerin yer almadığı endekste Türkiye söz konusu ülkelerin çok gerisinde yer almaktadır. Türkiye'nin ardından İzlanda'daki düşüş de dikkat çekicidir. İGE sıralamasında 13. sırada yer alan İzlanda CGE'de 30. sıraya kadar gerilemektedir.

Tablo 3.28. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyet Gelişme Endeksi Değerleri ve Sıralaması

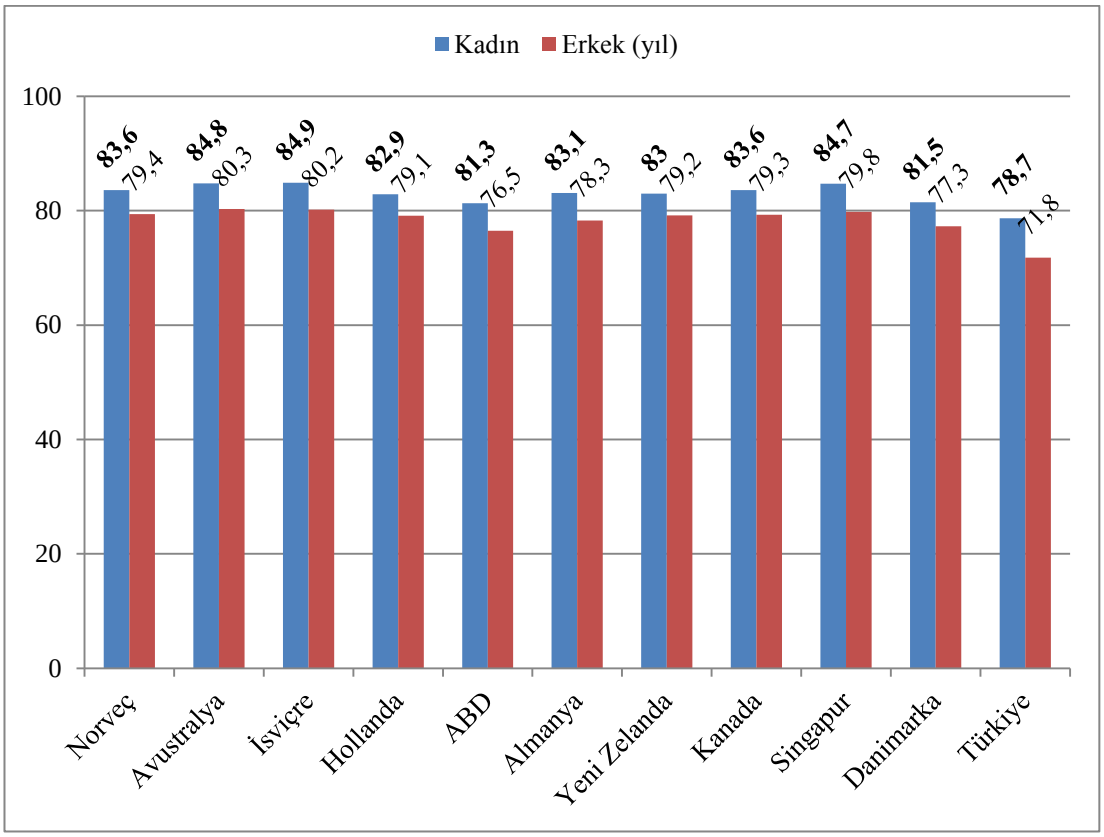
İGE Sırası	Ülke	Kadın İGE Değerinin Erkek İGE Değerine Oranı	Cinsiyet Gelişme Endeksi Sırası	İGE Değeri	
				Kadın	Erkek
13	İzlanda	0,982	30	0,883	0,899
47	Hırvatistan	0,987	22	0,807	0,818
54	Romanya	0,973	43	0,771	0,793
58	Bulgaristan	0,994	8	0,775	0,779
69	**TÜRKİYE**	**0,884**	**118**	**0,704**	**0,796**
84	Makedonya	0,944	83	0,708	0,750
95	Arnavutluk	0,957	72	0,694	0,725

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-177.

3.2.4.2. Cinsiyete Bağlı Sağlık Endeksi Göstergeleri

En yüksek insani gelişmeye sahip on ülkenin CGE'de sağlık endeksi doğumda yaşam beklentisi değerlerini incelediğimizde kadınlar ve erkekler arasındaki fark tüm ülkelerde birbirine yakın olmakla beraber ABD ve Singapur'da diğer ülkelere nazaran biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. En yüksek insani gelişmeye sahip on ülkenin tamamında doğumda yaşam beklentisi oldukça yüksektir. Türkiye'de doğumda yaşam beklentisi söz konusu ülkelerin gerisindedir. Doğum yaşam beklentisinde kadın erkek arasındaki fark Türkiye'de yaklaşık 7 yıl olarak gerçekleşmiş olup en yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerden fazladır. (Grafik 3.21.)

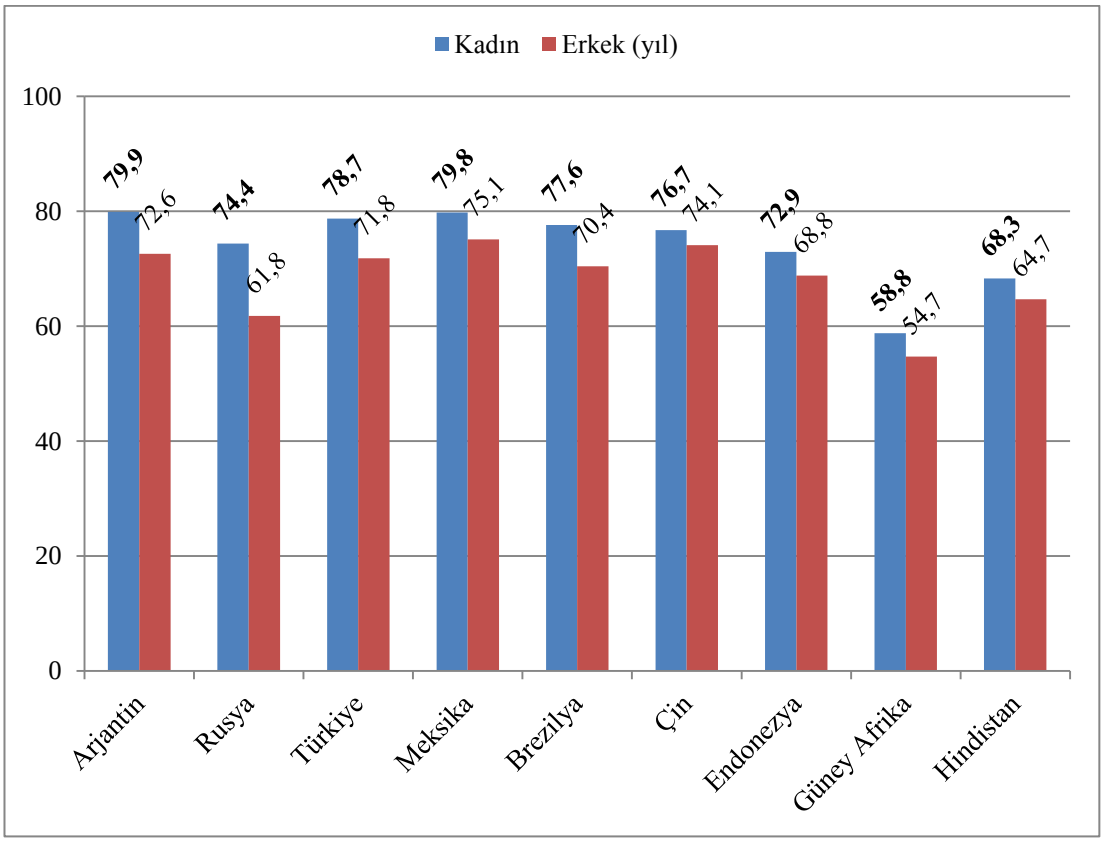
Grafik 3.21. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Cinsiyete Bağlı Doğumda Yaşam Beklentisi

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-177.

Gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin CGE sağlık endeksi göstergelerini incelediğimizde doğumda yaşam beklenti farkının en yüksek olduğu ülke Rusya en düşük olduğu ülke ise Çin'dir. Doğumda yaşam beklentisinin hem kadınlarda hem de erkeklerde en düşük olduğu ülke Güney Afrika'dır. Güney Afrika'da kadınlarda doğumda yaşam beklentisi 58,8 yıl, erkeklerde ise 54,7 yıldır. Kadınlarda yaşam beklentisinin en yüksek olduğu ülkeler birbirlerine çok yakın oranlarda olup Arjantin, Meksika ve Türkiye'dir. Erkeklerde yaşam beklentisini en yüksek olduğu ülke 75,1 yıl ile Meksika'dır. Türkiye'de kadınlarda doğumda yaşam beklentisi Rusya, Brezilya, Çin, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan'dan daha fazla, Arjantin ve Meksika'dan daha azdır. Benzer bir durum erkeklerde doğum beklentisinde de görülmektedir. Türkiye kadınlarda doğum beklentisinde önünde olduğu Çin'den erkeklerde doğu beklentisinde geridedir. (Grafik 3.22.)

Grafik 3.22. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Doğumda Yaşam Beklentisi

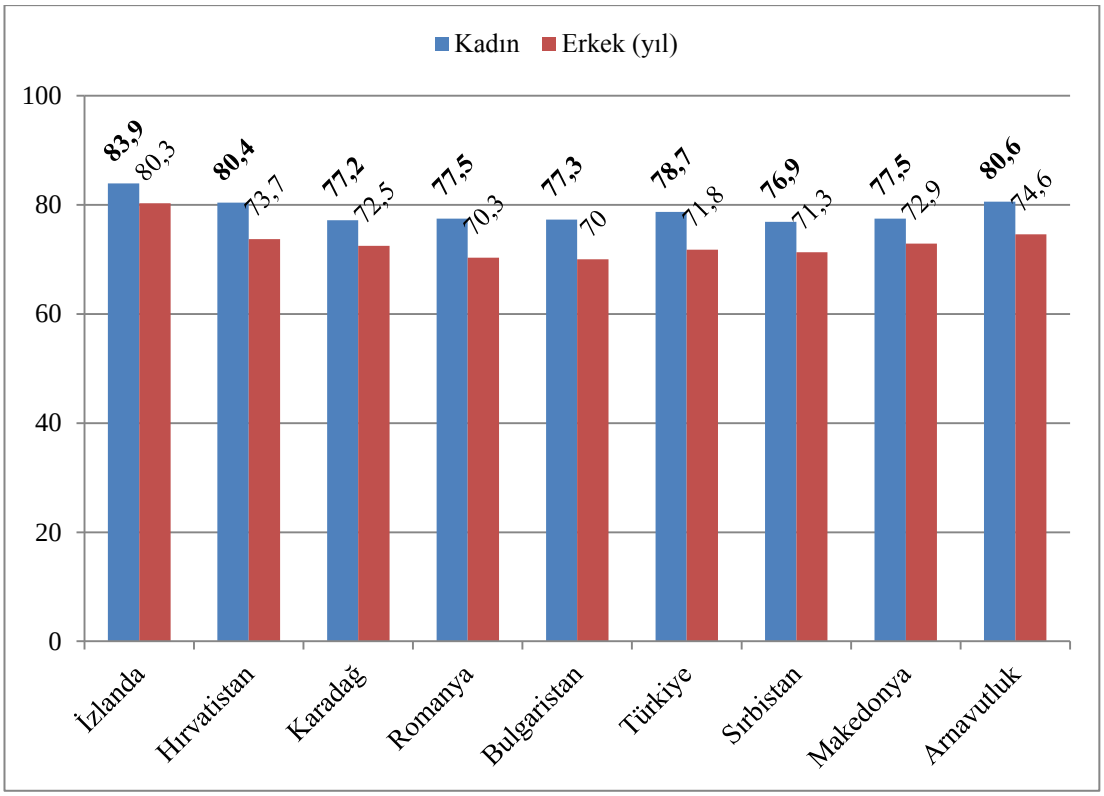

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-178.

AB'ye üye son üç ülke ile aday ülkelerin CGE doğumda yaşam beklenti farkları birbirine yakın olmakla birlikte en yüksek farkın olduğu ülkeler Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve Hırvatistan'dır. Doğumda yaşam beklenti farkının en düşük olduğu ülke İzlanda'dır. Türkiye kadınlarda doğumda yaşam beklentisinde İzlanda, Hırvatistan ve Arnavutluk'un gerisindedir. Ancak Türkiye erkeklerde doğumda yaşam beklentisinde oldukça gerilerde yer alıp sadece Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan'ın önündedir. Kadınlarda en yüksek yaşam beklentisinin olduğu ülke 83,9 yıl ile İzlanda olurken, en düşük olduğu ülke ise 77,2 yıl ile Karadağ'dır. Erkeklerde en yüksek doğumda yaşam beklentisi 80,3 yıl ile yine İzlanda'da iken, en düşük doğumda yaşam beklentisi ise 70 yıl ile Bulgaristan'dadır. Bulgaristan kadınlarda doğumda yaşam beklentisinde 77,3 yıl ile Karadağ'la hemen hemen aynı değerlere sahiptir. Bu yüzden Bulgaristan hem kadınlarda hem de erkeklerde doğumda yaşam beklentisinin en düşük olduğu ülke kabul edilebilir. İGE sıralamasında söz konusu

ülkelerin gerisinde bulunan Arnavutluk doğumda yaşam beklentisinde hem erkeklerde hem de kadınlarda İzlanda'dan sonra diğer ülkelerin önünde yer almaktadır. (Grafik 3.23.)

Grafik 3.23. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Doğumda Yaşam Beklentisi

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-177.

3.2.4.3. Cinsiyete Bağlı Eğitim Endeksi Göstergeleri

En yüksek insani gelişmeye sahip on ülkenin CGE okullaşma oranlarında en yüksek fark İsviçre'dedir. Okullaşma yılında farkın neredeyse olmadığı ülkeler Norveç, ABD, Yeni Zelanda ve Kanada'dır. Türkiye kadın erkek arasındaki okullaşma oranları farkı incelendiğinde söz konusu ülkelerin oldukça gerisindedir. Beklenen okullaşma yılı arasındaki farkın en yüksek olduğu ülkeler ABD ve Yeni Zelanda olurken en düşük olduğu ülkeler ise İsviçre, Hollanda, Almanya ve Singapur'dur. Türkiye beklenen okullaşma yılı farkında nispeten daha iyi bir durumdadır. (Tablo 3.29.)

Tablo 3.29. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Cinsiyete Bağlı Eğitim Endeksi Göstergeleri

Ülke	Ortalama Okullaşma Yılı		Beklenen Okullaşma Yılı	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Norveç	12,7	12,6	18,2	16,9
Avustralya	12,5	13,1	20,3	19,4
İsviçre	11,5	13,1	15,6	15,8
Hollanda	11,6	12,2	18,0	17,8
ABD	13,0	12,9	17,4	15,7
Almanya	12,6	13,3	16,2	16,4
Yeni Zelanda	12,5	12,6	20,2	18,5
Kanada	12,3	12,2	16,2	15,4
Singapur	9,7	10,7	15,5	15,3
Danimarka	11,9	12,3	17,6	16,3
TÜRKİYE	**6,4**	**8,7**	**13,8**	**15,0**

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-177.

Gelişmekte olan seçilmiş ülkelerde CGE ortalama okullaşma yılı Meksika'da eşit, Rusya ve Brezilya'da da hemen hemen eşittir. Ortalama okullaşma yılı oranları arasındaki farkın en yüksek olduğu ülkeler Türkiye ve Hindistan'dır. Beklenen okullaşma yılı oranlarında en az farkın olduğu ülkeler Meksika ve Endonezya olurken en yüksek fark Arjantin'dedir. Türkiye beklenen okullaşma yılı oranlarında Arjantin'den sonra en fazla farkın olduğu ülkedir. (Tablo 3.30.)

Tablo 3.30. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Eğitim Endeksi Göstergeleri

Ülke	Ortalama Okullaşma Yılı		Beklenen Okullaşma Yılı	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Arjantin	10,0	9,6	17,5	15,4
Rusya	11,7	11,8	14,5	13,5
TÜRKİYE	**6,4**	**8,7**	**13,8**	**15,0**
Meksika	9,4	9,4	12,1	11,1
Brezilya	7,3	7,2	-	-
Çin	6,9	8,2	13,0	12,8
Endonezya	6,9	8,1	12,8	12,7
Güney Afrika	9,8	10,1	-	-
Hindistan	3,2	5,6	11,3	11,8

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-178.

CGE ortalama okullaşma yılı oranları açısından AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerde kadın erkek arasındaki farkın en düşük olduğu ülke Bulgaristan'dır. Türkiye'de ortalama okullaşma yıllarında kadın erkek oranlarındaki fark söz konusu ülkelerin tamamından daha fazladır. Türkiye'de ortalama okullaşma yılı oranlarındaki fark kadınlar aleyhine oldukça yüksektir. Beklenen okullaşma yılı oranları arasındaki farkın en yüksek olduğu ülke İzlanda olurken, Arnavutluk'ta söz konusu oranlar eşittir. Türkiye'de beklenen okullaşma yılı oranları arasındaki fark İzlanda ve Hırvatistan'dan düşük olmakla beraber diğer tüm ülkelerden daha yüksektir. (Tablo 3.31.)

Tablo 3.31. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Eğitim Endeksi Göstergeleri

Ülke	Ortalama Okullaşma Yılı		Beklenen Okullaşma Yılı	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
İzlanda	10,8	10,0	19,9	17,6
Hırvatistan	10,5	11,6	15,2	13,9
Karadağ	9,9	11,2	15,5	14,8
Romanya	10,4	11,0	14,5	13,7
Bulgaristan	10,6	10,5	14,5	14,1
TÜRKİYE	**6,4**	**8,7**	**13,8**	**15,0**
Sırbistan	9,2	9,9	14,1	13,2
Makedonya	7,9	8,5	13,4	13,2
Arnavutluk	9,1	9,5	10,3	10,3

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-177.

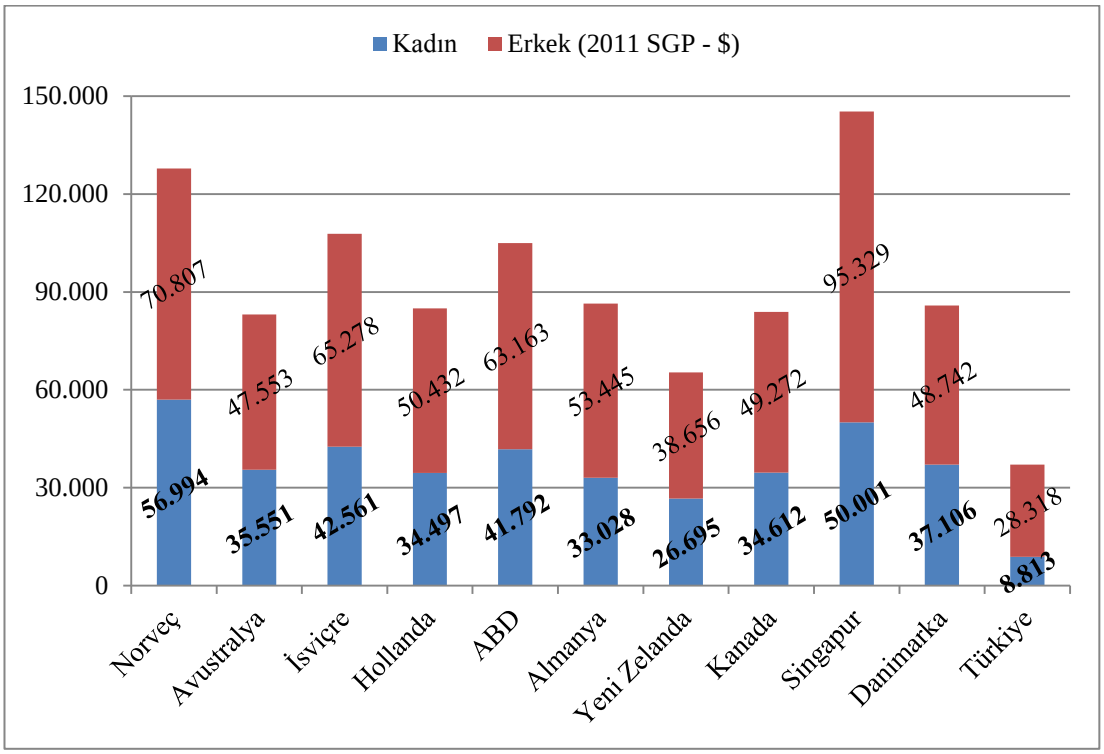
3.2.4.4. Cinsiyete Bağlı Yaşam Kalitesi Endeksi Göstergeleri

En yüksek insani gelişmeye sahip on ülkenin kişi başı milli gelir oranlarını CGE'de incelediğimizde kadın erkek arasındaki kişi başı mili gelir farkının en yüksek olduğu ülke Singapur'dur. Singapur'da erkek kişi başı milli gelir oranı kadınların neredeyse iki katına eşittir. Diğer ülkelerde bu fark nispeten daha düşük görünmektedir. Türkiye milli gelirde dünyanın en büyük 17. ekonomisi olmasına rağmen bu ekonomik büyümenin farklı kesimlere ve kadınlara eşit ölçüde yansımadığını görmekteyiz.[45] Nitekim Türkiye'de Grafik 3.24.'de görüldüğü üzere

[45] Hülya Demirdirek, Ülker Şener, "81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi", **TEPAV**, Ankara, Mart 2014, s. 3.

28.318 dolar olan erkek kişi başına milli gelir oranı, 8.813 dolar olan kadın kişi başı milli gelir oranının üç katından daha fazladır. Kişi başı milli gelir dağılımına baktığımızda kadın erkek arasında önemli bir fark göze çarpmaktadır. Kişi başı milli gelirde erkeklerde 95.329 dolar ile en yüksek oran Singapur'dadır. Kadınlarda ise en yüksek oran 56.994 dolar ile Norveç'tedir.

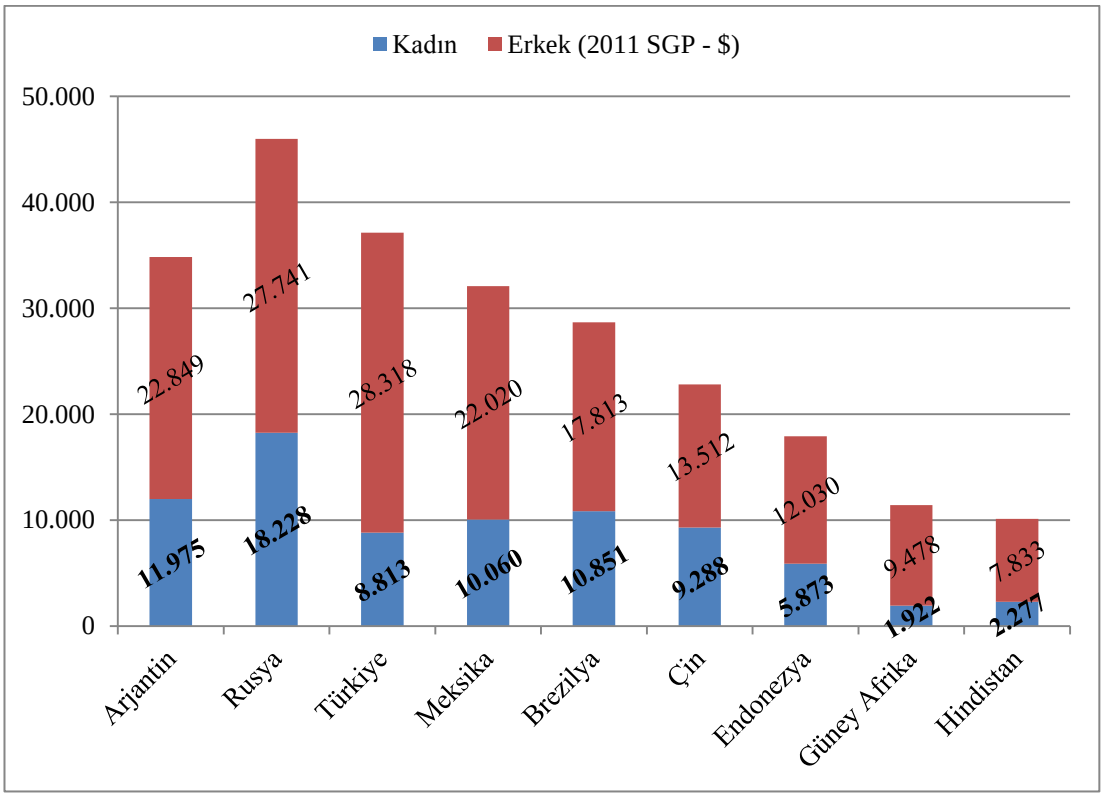
Grafik 3.24. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Cinsiyete Bağlı Kişi Başı Milli Geliri

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-177.

CGE'de gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin kişi başı milli gelir oranları arasındaki farkı incelediğimizde Güney Afrika'daki fark oldukça yüksektir. Güney Afrika'da erkek kişi başı milli gelir oranı kadınların yaklaşık beş katıdır. Bu durum Güney Afrika'da kişi başı milli gelir dağılımındaki cinsiyet eşitsizliğini göstermektedir. Türkiye ve Hindistan da Güney Afrika'dan sonra kişi başı milli gelir oranlarındaki fark açısından oldukça yüksek ülkelerdir. Kişi başı milli gelirde cinsiyet eşitsizliğinin en az olduğu ülke Çin'dir. Kişi başı milli gelir oranlarında kadınlarda en yüksek oran 18.28 dolar ile Rusya'dadır. Erkeklerde kişi başı milli gelirin en yüksek olduğu ülke 28.318 dolar ile Türkiye'dir. (Grafik 3.25.)

Grafik 3.25. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Kişi Başı Milli Geliri

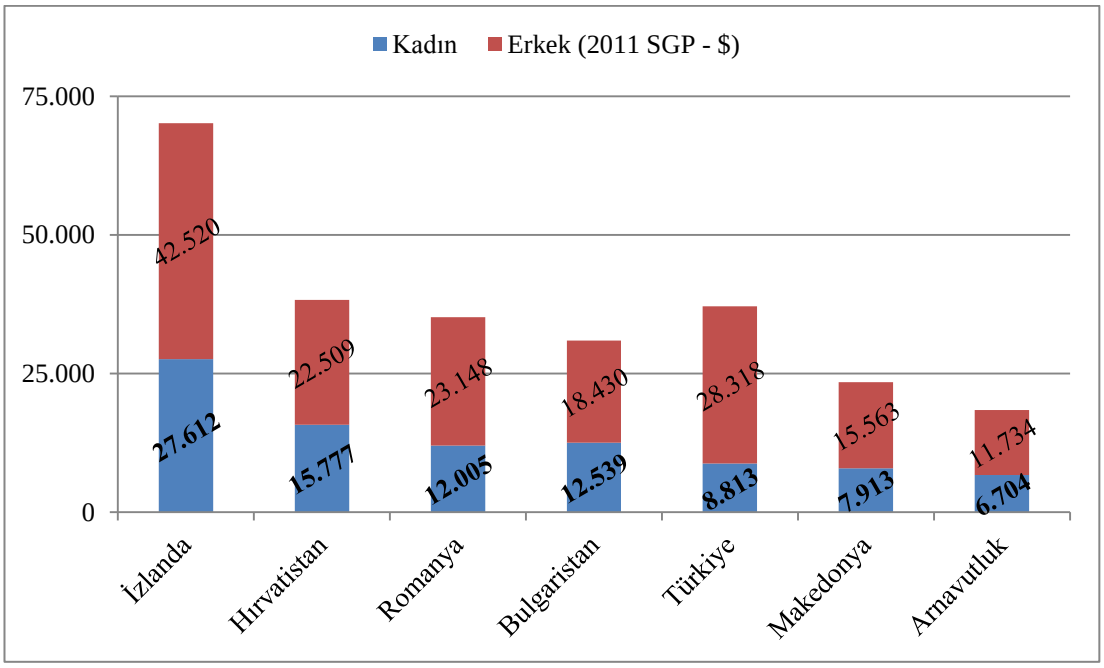

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-178.

CGE'nde AB'ye aday ülkelerden Karadağ ve Sırbistan'a ait kişi başı milli gelir oranları verileri bulunmamaktadır.[46] Kişi başı milli gelir oranlarında kadın erkek arasındaki Türkiye'deki fark diğer ülkelerin tamamından daha yüksektir. Türkiye'nin ardından kişi başı milli gelir oranlarında en yüksek fark Makedonya'dadır. Bulgaristan ise kişi başı milli gelir dağılımındaki cinsiyet eşitsizliğinin en az olduğu ülke olarak gözükmektedir. İzlanda'da ise kişi başı milli gelir oranları hem erkeklerde hem de kadınlarda diğer tüm ülkelerden yüksektir. İzlanda'da kişi başı milli gelir kadınlarda 27.612 dolar, erkeklerde ise 42.520 dolardır. Ancak kadın erkek arasındaki fark İzlanda'da bir hayli yüksek görünmektedir. Kişi başı milli gelir oranlarının en düşük olduğu ülke Arnavutluk'tur. Arnavutluk'ta kişi başı milli gelir kadınlarda 6.704 dolar, erkeklerde ise 11.734 dolardır. (Grafik 3.26.)

[46] UNDP 2014, **a.g.e.,** ss. 176-177.

Grafik 3.26. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Cinsiyete Bağlı Kişi Başı Milli Geliri

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 176-177.

3.2.5. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Göstergeleri

3.2.5.1. Genel Yoksulluk Göstergeleri

Çok boyutlu yoksulluğun ölçülmesinde önemli göstergelerden biri çok boyutlu yoksulluk nüfusudur. Ancak 2014 İGR'de 91 ülkenin yer aldığı ÇBYE'de[47] Türkiye verileri yer almamaktadır.[48] ÇBYE değerlendirmesi 2013 İGR raporu üzerinden yapılacaktır. 2013 raporunda yer alan verilerde ise Endonezya ve Güney Afrika için 2002-2006 tarihleri arasındaki anketlere dayanan tahminler; Arjantin, Türkiye, Meksika, Brezilya, Çin ve Hindistan için 2007-2011 tarihleri arasındaki anketlere dayanan tahminler yer almaktadır.[49]

Tablo 3.32.'de gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin çok boyutlu yoksulluk nüfusu ile ilgili değerlerini incelediğimizde Türkiye'de yoksunluk oranı %42,0

---

47 2014 İnsani Gelişme Raporu Açıklama Notu (Türkiye), **a.g.e.**

48 UNDP 2014, **a.g.e.**, ss. 180-183.

49 UNDP 2013, **a.g.e.**, ss. 160-161.

düzeyinde gerçekleşmiştir. Yoksulluğa karşı savunmasız nüfus oranlarında Türkiye %7,3'lük oranla Arjantin, Meksika, Çin ve Brezilya'nın gerisinde yer almaktadır. Yoksulluğa karşı savunmasız nüfus oranlarında %22,2 ile Güney Afrika en yüksek orana sahip ülkedir. Şiddetli yoksul nüfus oranlarında ise Arjantin, Brezilya ve Meksika çok düşük oranlara sahiptir. Türkiye %1,3 oranı ile bu ülkelerden biraz yüksek bir orana sahip olmakla birlikte yoksulluğa karşı savunmasız nüfus oranında gerisinde kaldığı Çin'den daha iyi bir noktadadır. Şiddetli yoksul nüfusun en fazla olduğu ülke Hindistan'dır.

Tablo 3.32. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Çok Boyutlu Yoksulluk Nüfusu

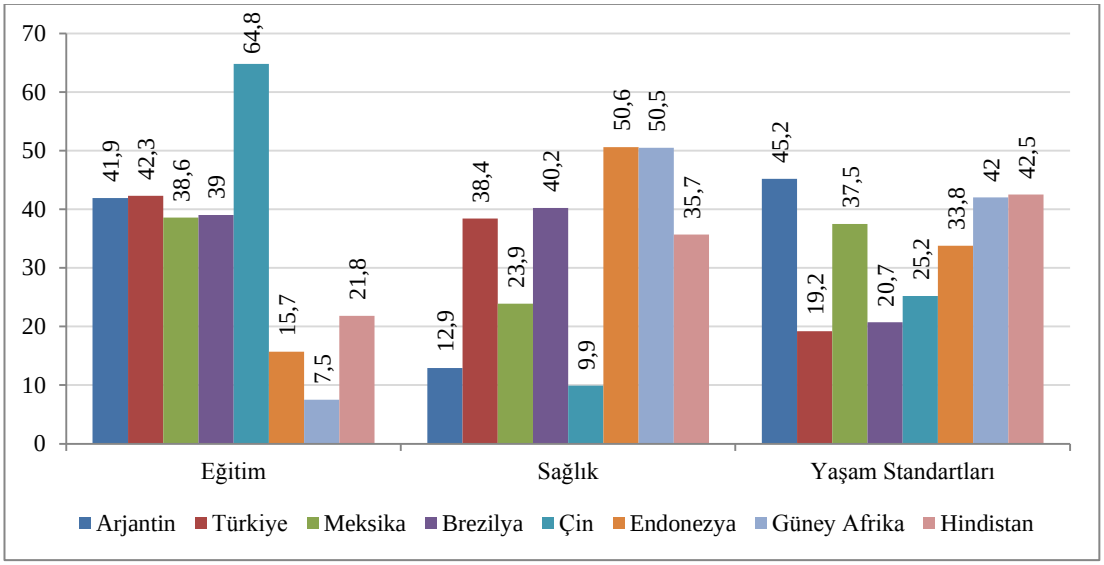
Ülke	Yoksunluğun Yoğunluk Oranı (%)	Yoksulluğa Karşı Savunmasız Nüfus (%)	Şiddetli Yoksul Nüfus (%)
Arjantin	37,6	5,8	0,2
TÜRKİYE	**42,0**	**7,3**	**1,3**
Meksika	38,9	5,8	0,5
Brezilya	39,3	7,0	0,2
Çin	44,9	6,3	4,5
Endonezya	45,9	12,2	7,6
Güney Afrika	42,3	22,2	2,4
Hindistan	52,7	16,4	28,6

Kaynak: UNDP 2013, Human Development Report, ss. 160-161.

Yoksunluğun genel yoksulluğa katkısı eğitim, sağlık ve yaşam standartları açısından incelenmektedir. 2013 İGR'ye göre, Türkiye yoksunluğun genel yoksulluğa etkisinde sağlık ve eğitim açısından yaşam standartlarına oranla daha fazla etkilendiği görülmektedir. Türkiye gelişmekte olan ülkeler içerisinde yoksunluğun yaşam standartlarına etkisini en az hisseden ülke olduğu görülmektedir. Ancak aynı durum eğitim ve sağlık için geçerli değildir. Türkiye yoksunluğun

eğitime etkisinde Çin'den sonra en fazla etkilenen ülke olurken, sağlığa etkisinde ise Arjantin, Meksika, Çin ve Hindistan'dan daha kötü durumdadır. (Grafik 3.27.)

Grafik 3.27. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerde Yoksunluğun Genel Yoksulluğa Katkısı

Kaynak: UNDP 2013, Human Development Report, ss. 160-161.

Yoksulluk sınırı altında gelire sahip olan nüfus oranları iki şekilde belirlenmektedir. Birincisi dünyada yoksulluğun dağılımının uluslararası karşılaştırmalarında kullanılan mutlak yoksulluk sınırı olan[50] kişi başına günde 1,25 dolar satın alma gücü paritesi altında olan nüfus oranı; ikincisi ise ülkelerin kendi belirledikleri ulusal yoksulluk sınırı altındaki nüfus oranıdır.[51]

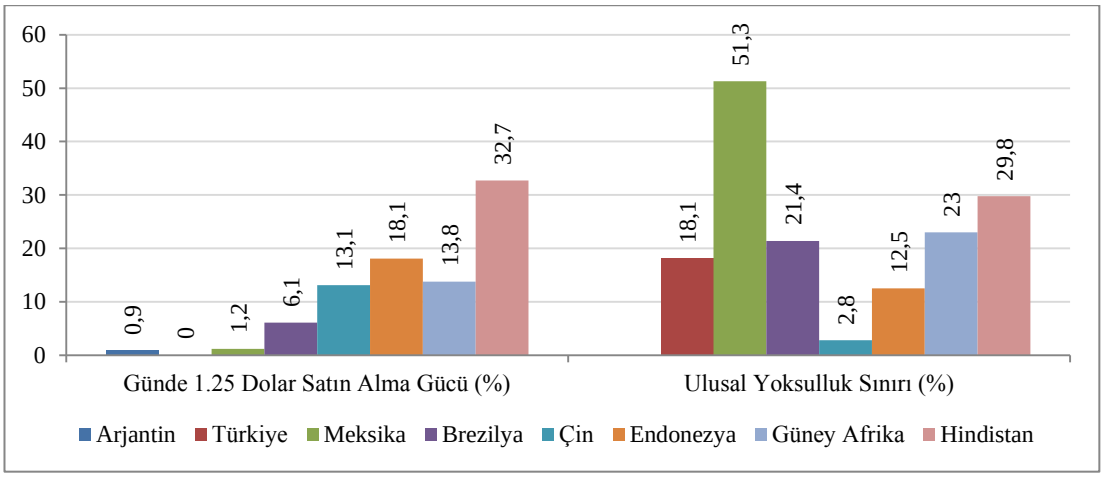
2013 İGR verilerine göre Türkiye'de günde 1,25 dolar satın alma gücüne sahip olmayan nüfus bulunmamaktadır. Günde 1,25 dolar satın alma gücü altında bulunan nüfus oranlarında Hindistan %32,7'lik oranla en kötü durumda yer alan ülkedir. Bir başka ifadeyle Hindistan'da yaklaşık her üç kişiden biri günde 1,25 doların altında gelire sahiptir. Ulusal yoksulluk sınırının altında bulunan nüfus oranlarında Arjantin'e ait veri bulunmamaktadır. Türkiye'de ulusal yoksulluk sınırı altındaki nüfus oranı %18,1'dir. Yani Türkiye'deki yaklaşık her beş kişiden biri

50 Gülşen Sarı Gerşil, Hülya Yeşilyurt, "Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk: Türkiye'de ve Dünyadaki Perspektifi", **International Conference on Eurasian Economies 2014**, Session, s.6.

51 UNDP 2013, **a.g.e.**, s. 160.

ulusal yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Ulusal yoksulluk sınırı altındaki nüfus oranları incelendiğinde gelişmekte olan ülkeler içerisinde en kötü durumda olan Meksika'dır. %51,3'lük oranla Meksika'daki ülke nüfusunun yarıdan biraz fazlası ulusal yoksulluk sınırı altında yer almaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta daha vardır. Hindistan, Çin ve Endonezya'da ulusal yoksulluk sınırı altındaki nüfus oranı, günde 1,25 dolar satın alma gücü altındaki nüfus oranından daha düşüktür. Bu durum söz konusu ülkelerdeki ulusal yoksulluk sınırının günde 1,25 dolar gelir düzeyinin altında bir değer kabul edildiğini göstermektedir. (Grafik 3.28.)

Grafik 3.28. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerde Yoksulluk Sınırı Altında Gelire Sahip Olanların Oranı

Kaynak: UNDP 2013, Human Development Report, ss. 160-161.

Türkiye verilerinin yer almadığı 2014 İGR gelir bazlı yoksulluk ölçümlerine göre, dünyada 1,2 milyar insan günde 1,25 ABD doları ya da çok daha az gelirle geçinmektedir. Ancak, ÇBYE'nin son verileri, farklı bir noktaya daha dikkat çekmektedir. Buna göre, gelişmekte olan 91 ülkede yaşayan yaklaşık 1,5 milyar insanın sağlık, eğitim ve yaşam standartları alanlarında tekrar eden yoksunlukları nedeniyle yoksulluk içinde yaşadığını göstermektedir. Yoksulluk genel anlamda azalmış olmakla beraber yaklaşık 800 milyon insan, herhangi bir zorluğun tekrar etmesi durumunda yoksulluğa düşme riski altında bulunmaktadır.[52]

[52] Birleşmiş Milletler Türkiye Dergisi, "İGR 2014: 800 milyon yoksulluğun pençesine düşme riski altında", (Çevrimiçi) http://www.bmdergi.org/tr/igr-2014-800-milyon-yoksullugun-pencesine-dusme-riski-altinda/, 02.12.2014.

3.2.5.2. Sağlık Endeksi Göstergeleri

Gelişim uzmanları tarafından üreme sağlığı, sosyal ve gelişim hedeflerinin temel unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Bireysel sağlığın ve hakların, ekonomik ve sosyal gelişmenin koşullarını sağlayacağı düşüncesinden hareketle doğum öncesi bakım kapsamı ve bebek ölüm oranları insani gelişmenin sağlık göstergeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bir ülkenin sosyal ve ekonomik gelişimini yansıtan en hassas ve yaygın göstergelerden biri de bebek ölüm oranları olmaktadır.[53]

Türkiye'de 2003 yılında uygulanmaya başlayan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile aile hekimliği uygulamasına geçilmiş ve genel sağlık sigortası sistemi kurulmuştur. Beş yaş altı ve bebek ölüm oranlarının azaltılmasında ücretsiz aşılama programı kapsamındaki aşıların sayısının artırılması, çocuklara yönelik tarama ve önleme programlarının güçlendirilmesi, ücretsiz demir desteği sağlanması, anne sütünün teşvik edilmesi ve bebek dostu hastaneler programı gibi bebeklere özel programların artırılmasının olumlu etkisi olmuştur. Özellikle yeni doğanlara verilen hizmetlerin güçlendirilmesi ile beş yaş altı ve bebek ölüm oranlarında önemli bir azalma sağlanmıştır.[54] Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması 2008 yılı verilerine göre; doğum öncesi bakım almamış kadın yüzdesi kırsal bölgelerde, Doğu'da, eğitimi olmayan gruplarda ve yoksullarda daha yüksektir. Bu hizmeti alamayanlar, doğum öncesi bakım ve izleme olanaklarının anne ve bebek için sağladığı avantajlardan yoksun kalmaktadır. Doğum öncesi bakımın sağladığı avantajlardan yoksun kalan annelerin bebeklerinde hastalık ve ölüm riskinin büyük oranda arttığı görülmektedir.[55]

Tablo 3.32.'de belirtildiği gibi Türkiye'de doğum öncesi bakım kapsamı oranı %92'dir. Arjantin ve Brezilya'da doğum öncesi bakım kapsamı neredeyse tamamına yakın bir orandadır. Bebek ölüm oranları ve 5 yaş altı çocuk ölüm

---

53 Elizabeth Anne Herdman, "Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Hemşireliğin Önemi", **Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi**, C:5, S:1, 2008, s. 3.

54 Tuna, **a.g.e.**, s. 33.

55 Işıl Ergin, Hür Hassoy, "Bebek Ölümlülüğünde Eşitsizlikler: Dünya ve Türkiye'deki Duruma Dair Bir Değerlendirme, **İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi**; C:1, S:3, 2011, s. 102.

oranlarında Rusya gelişmekte olan seçilmiş ülkeler arasında en düşük değerlere sahip ülkedir. Türkiye, Rusya'nın ardından en düşük değerlere sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Hindistan doğum öncesi bakım kapsamı, bebek ve beş yaş altı çocuk ölüm oranlarında gelişmekte olan ülkelerin hepsinden daha kötü durumdadır. Güney Afrika ise doğum öncesi bakım kapsamı oranı birçok ülkeden daha iyi olmasına karşın bebek ve beş yaş altı çocuk ölüm oranlarında aynı ülkelerden daha kötü bir noktada yer almaktadır.

Tablo 3.33. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Doğum Öncesi Bakım Kapsamı ve Bebek Ölüm Oranları

Ülke	Doğum Öncesi Bakım Kapsamı (%)	Bebek Ölüm Oranları (Her 1.000 Canlı Doğumda)	
		Bebek	5 yaş altı çocuk
Arjantin	99,2	13	14
Rusya	-	9	10
TÜRKİYE	**92,0**	**12**	**14**
Meksika	95,8	14	16
Brezilya	98,2	13	14
Çin	94,1	12	14
Endonezya	92,7	26	31
Güney Afrika	97,1	33	45
Hindistan	74,2	44	56

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 184-186.

AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerin doğum öncesi bakım kapsamı ile ilgili bazı ülkelerin verileri 2014 İGR'de yer almamaktadır. Verileri yer alan ülkelerden Sırbistan doğum öncesi bakım kapsamında %99'luk bir oranla en geniş kapsama ulaşmış ülkedir. Genel olarak oranların %100'e yakın olduğu

görülmektedir. Türkiye doğum öncesi bakım kapsamı oranında söz konusu ülkelerin gerisindedir. Bebek ölüm oranları ve 5 yaş altı çocuk ölüm oranlarına baktığımızda ise İzlanda diğer ülkelerden iyi durumdadır. Yüksek ölüm oranlarına sahip ülkeler Arnavutluk, Türkiye, Romanya ve Bulgaristan olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Arnavutluk doğum öncesi bakım kapsamından Türkiye'den daha iyi bir noktada olmasına rağmen bebek ölüm oranlarında Türkiye'nin başarısının gerisinde kalmaktadır. (Tablo 3.33.)

Tablo 3.34. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Doğum Öncesi Bakım Kapsamı ve Bebek Ölüm Oranları

Ülke	Doğum Öncesi Bakım Kapsamı (%)	Bebek Ölüm Oranları (Her 1. 000 Canlı Doğumda)	
		Bebek	5 yaş altı çocuk
İzlanda	-	2	2
Hırvatistan	-	4	5
Karadağ	97,4	6	6
Romanya	93,5	11	12
Bulgaristan	-	11	12
TÜRKİYE	**92,0**	**12**	**14**
Sırbistan	99,0	6	7
Makedonya	98,6	7	7
Arnavutluk	97,3	15	17

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 184-185.

Tablo 3.34.'de yer alan doğum öncesi bakım kapsamı oranında Türkiye hem yüksek insani gelişme ortalamasından hem de Avrupa ve Orta Asya ülkeleri ortalamasından daha düşük bir orana sahiptir. Fakat Türkiye bebek ölüm oranlarında hem yüksek insani gelişme ortalaması hem de Avrupa ve Orta Asya ülkeleri

ortalamalarından daha iyi durumdadır. Doğum öncesi bakım kapsamı oranı diğer ülke ortalamalarının biraz gerisinde olmakla birlikte bebek ve 5 yaş altı çocuk ölüm oranlarında diğer ülkelerin ortalamalarına nazaran daha başarılı görünmektedir. DPT raporunda da vurgulandığı gibi, eğitimli sağlık personeli tarafından yapılan doğumların oranı ve doğum öncesi bakım kapsamının artması bebek ölüm oranlarının düşmesinde etkili olmaktadır.[56]

Tablo 3.35. Türkiye'nin Kategori Bazında Doğum Öncesi Bakım Kapsamı ve Bebek Ölüm Oranları

Ülke	Doğum Öncesi Bakım Kapsamı (%)	Bebek Ölüm Oranları (Her 1. 000 Canlı Doğumda)	
		Bebek	5 yaş altı çocuk
TÜRKİYE	**92,0**	**12**	**14**
Avrupa ve Orta Asya Ortalaması	95,2	20	23
Yüksek İnsani Gelişme Ortalaması	94,9	13	15

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 185-187.

Türkiye'de bebek ve beş yaş altı ölüm oranlarının azaltılmasında aşılama oranlarının önemli bir etkisi vardır. Tablo 3.35.'de görüldüğü gibi aşılama oranları kontrol programlarının güçlendirilmesi neticesinde geçmiş yıllara göre artmıştır. Özellikle 2003 sonrası dönemde aşılama oranı çok hızlı yükselmiştir.[57]

Tablo 3.36. Türkiye'de Kızamık Aşısı Olan Bir Yaş Altı Çocukların Oranı

	1993	1998	2003	2008
Kızamık Aşısı Olan Çocukların Oranı (%)	77,9	78,5	79,4	97

Kaynak: DPT Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu 2010, s. 36.

56 Tuna, **a.g.e.**, s. 35.

57 **A.e.**, s. 36.

Sağlık harcamaları, toplumun tamamının sağlık hakkına etkisi bulunan, toplumun sağlık politikalarını da şekillendirip, sağlık sektörünün kapasitesini ve bu sektöre ayrılan kaynakların miktarının tayin edilmesinde önemli bir göstergedir.[58] Sağlık harcamaları, çalışma gücünün korunmasında ve ileride yaşanabilecek sağlık sorunlarının azaltılmasında etkili olmaktadır. Böylece ileride çıkacak sağlık harcamalarından tasarruf sağlamaktadır. Beşeri sermayenin önemli bir kısmını gelişen insanın sağlık sermayesi stoku oluşturmaktadır. Sağlık stokunun artırılmasını sağlayacak sağlık hizmetleri ve sağlık yatırımları, beşeri sermayeyi artırarak ülkenin kalkınmasında etkili olmaktadır.[59]

Tablo 3.36.'da görüldüğü gibi gelişmekte olan seçilmiş ülkelerde sağlık harcamalarının milli gelire oranları en yüksek ülkeler Brezilya, Güney Afrika ve Arjantin'dir. Türkiye'de sağlık harcamalarının milli gelire oranı %6,7'dır. Türkiye bu oranla Brezilya, Güney Afrika ve Arjantin'den sonra sağlık harcamalarına milli gelirden en fazla pay ayıran ülkedir. Sağlık harcamalarında en düşük oranlar %2,7 ile Endonezya ve %3,9 ile Hindistan'a aittir.

Sağlık sektörü ile ilgili bir diğer önemli gösterge olan doktor sayılarına baktığımızda gelişmekte olan ülkelerden Rusya 1.000 kişi başına 43,1 doktor oranıyla en iyi ülke durumundadır. Endonezya 1.000 kişi başına sadece 2 doktor ile en düşük orana sahiptir. Türkiye ise her 1.000 kişi başına 17,1 doktor ortalaması ile Rusya, Arjantin, Meksika ve Brezilya'nın gerisinde olup Brezilya'nın oranlarına çok yakın bir noktadadır. Gelişim Tedavi Programı ve kızamık aşısını kapsayan eksik bağışıklık çocuk oranlarında Türkiye, Rusya ile neredeyse ayı değerlere sahip olup, Meksika, Brezilya ve Çin'in hemen arkasında yer almaktadır. Güney Afrika, Hindistan ve Endonezya kızamık aşısı kapsamında diğer ülkelerden oldukça geri bir noktada bulunurken Güney Afrika gelişim tedavi programı kapsamında en geri durumdadır. (Tablo 3.36.)

---

58 Günsoy, **a.g.e.**, s. 45.

59 İbrahim Güran Yumuşak, Durmuş Çağrı Yıldırım, "Sağlık Harcamaları İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, C:IV, S:1, 2009, s. 61.

Tablo 3.37. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Sağlık Harcama Oranları, Eksik Bağışıklık Çocuk Oranları ve Doktor Sayısı

Ülke	Sağlık harcamalarının milli gelire oranı (%)	Her 1.000 insan başına düşen doktor sayısı (Çocuk ve Genç)	Eksik Bağışıklık Çocuk Oranları (1 yaş çocuk yüzdesi)	
			Gelişim Tedavi Programı	Kızamık
Arjantin	8,1	31,6	6	6
Rusya	6,2	43,1	3	2
TÜRKİYE	**6,7**	**17,1**	**2**	**2**
Meksika	6,2	19,6	1	1
Brezilya	8,9	17,6	1	1
Çin	5,2	14,6	1	1
Endonezya	2,7	2,0	9	20
Güney Afrika	8,5	7,6	30	21
Hindistan	3,9	6,5	12	26

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 184-190.

Sağlık harcamalarının milli gelire oranlarında AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkeleri incelediğimizde %10,4 ile en yüksek orana sahip ülke Sırbistan'dır. Türkiye en düşük oranlara sahip Romanya, Arnavutluk ve Makedonya'dan daha yüksek oranda sağlık harcaması yapmaktadır. Türkiye eksik bağışıklık çocuk oranlarında AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkeler arasında Arnavutluk'tan sonra en başarılı ülke konumundadır. Ancak aynı durum hem Türkiye hem de Arnavutluk için doktor sayısı açısından söz konusu değildir. Her 1000 insan başına düşen doktor sayısı ortalamalarında Türkiye 17,1 oranı ile 11,1 orana sahip Arnavutluk'tan sonra en düşük orana sahip ülkedir. Bulgaristan 37,6'lık bir oranla en iyi durumdadır. Bulgaristan'ın ardından 34,6 ile İzlanda gelmektedir. (Tablo 3.37.)

Tablo 3.38. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Sağlık Harcama Oranları, Eksik Bağışıklık Çocuk Oranları ve Doktor Sayısı

Ülke	Sağlık harcamalarının milli gelire oranı (%)	Her 1.000 insan başına düşen doktor sayısı (Çocuk ve Genç)	Eksik Bağışıklık Çocuk Oranları (1 yaş çocuk yüzdesi)	
			Gelişim Tedavi Programı	Kızamık
İzlanda	9,1	34,6	3	10
Hırvatistan	7,8	27,2	3	5
Karadağ	9,3	20,3	2	10
Romanya	5,8	23,9	4	6
Bulgaristan	7,3	37,6	4	6
TÜRKİYE	**6,7**	**17,1**	**2**	**2**
Sırbistan	10,4	21,1	9	13
Makedonya	6,6	26,2	3	3
Arnavutluk	6,3	11,1	1	1

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 184-189.

3.2.5.3. Eğitim Endeksi Göstergeleri

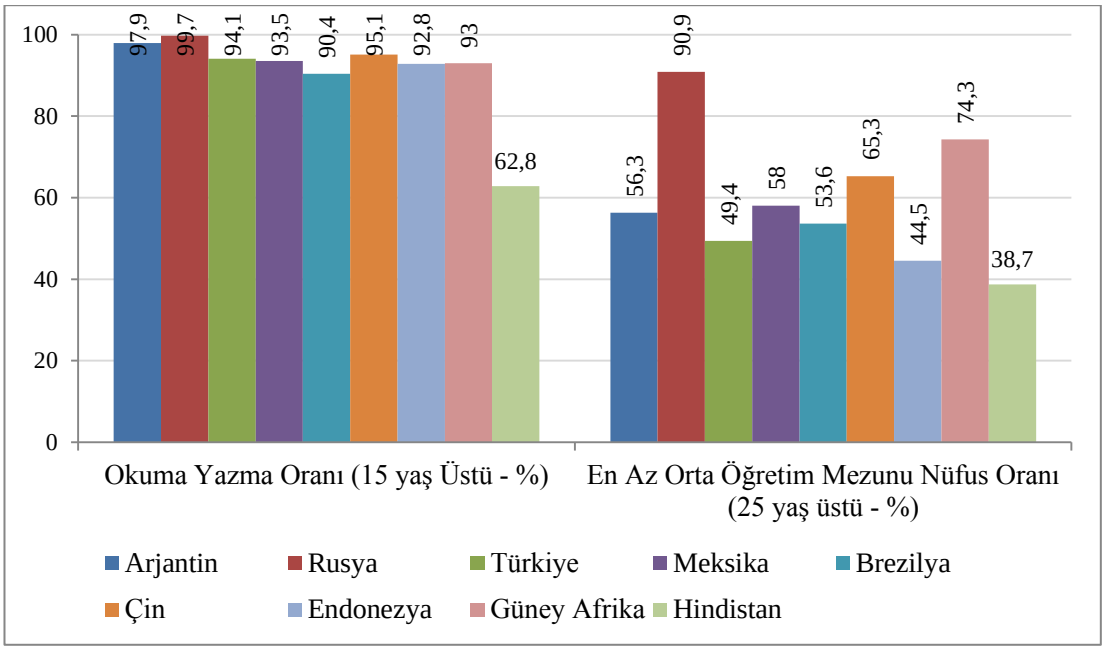
Eğitim, bireysel olarak beşeri sermayenin gelişimine katkıda bulunmak suretiyle bireylerin yoksulluktan kurtulmalarına ve yoksulluğun sonraki nesillere geçmesini engelleyerek insani gelişmeye katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan eğitim, toplumsal eşitsizliğin giderilmesinde önemli bir politika aracı olmaktadır. Bir toplumun eğitim düzeyinin gelişmesi, o toplumun kalkınmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Eğitim bu özelliği ile gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde kalkınma hedeflerine ulaşma çalışmalarında önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.[60]

[60] Umut Taş, Füsun Yenilmez, "Türkiye'de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:9, S:1, Haziran 2008, s. 164.

Eğitim, sosyal problemlerin çözümü ve büyümenin sağlanmasında kilit bir role sahiptir. Kaliteli eğitim, yoksulluk ve eşitsizliğin azaltılmasında çok etkili bir araç olarak kabul edilir. Yoksullukla mücadele konusunda günümüzde de önemini koruyan temel eğitim, kişilerin hem yaşam kalitesinin hem de gelir edinme kapasitelerinin artmasını sağlar. Yoksulluk ve eğitim arasındaki bu etkileşim sonucunda eğitimli insan yüksek kazanç elde eder ve bu da onların yaşam kalitesini geliştirir.[61]

ÇBYE'deki eğitim göstergelerinden okuma yazma oranı açısından Türkiye %94,1 oranla gelişmekte olan seçilmiş ülkeler içerisinde Rusya, Arjantin ve Çin'in gerisinde yer almaktadır. Okuma yazma oranlarında en düşük değere sahip ülke %62,8 ile Hindistan'dır ve diğer ülkelerle arasındaki fark çok yüksektir. En az orta öğretim mezunu nüfusa baktığımızda Türkiye %49,4 oranı ile sadece Hindistan ve Endonezya'dan daha iyi durumdadır. En az orta öğretim mezunu nüfusta %90,9 ile Rusya en iyi ülke durumundadır. (Grafik 3.29.)

Grafik 3.29. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Okuma Yazma Oranı ve En Az Orta Öğretim Mezunu Nüfus Oranı

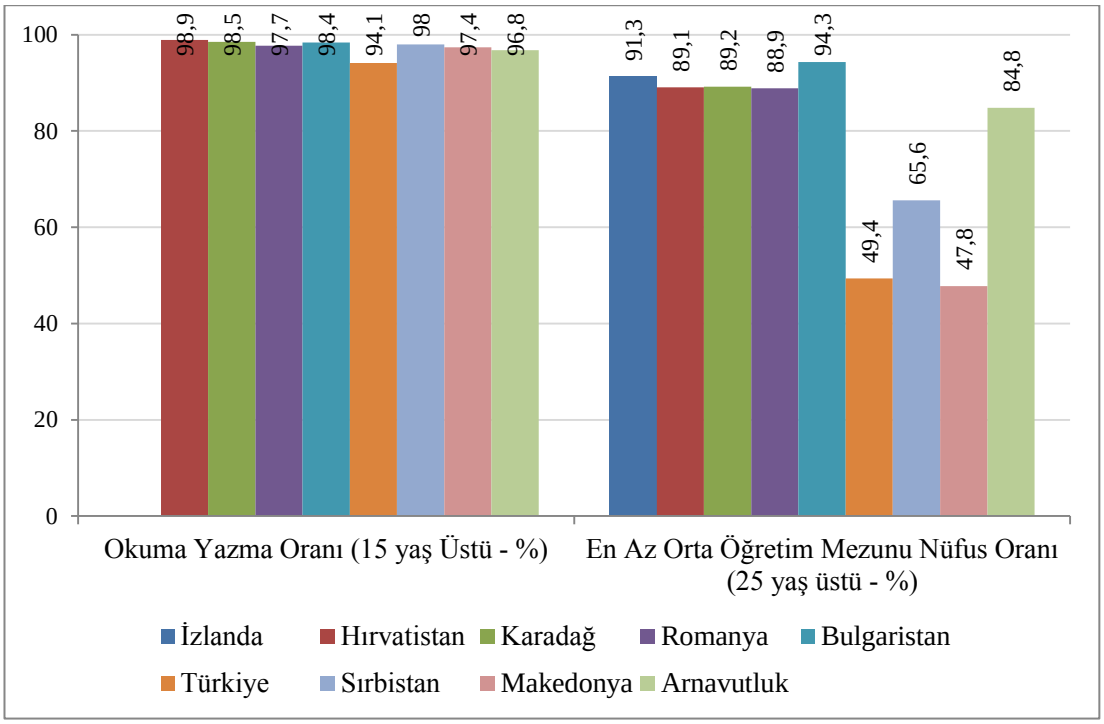

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 192-194.

[61] Tezcan, **a.g.e**, ss. 439-440.

Okuma yazma oranlarında Türkiye AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerin tamamından daha düşük bir orana sahiptir. İzlanda'ya ait verilerin bulunmadığı söz konusu ülkelerin tamamında oranlar %100'e yakın seviyelerdedir. En az orta öğretim mezunu nüfus oranlarında Türkiye ve Makedonya diğer ülkelerin çok gerisinde kalmaktadır. Türkiye %49,4'lük oranla sadece %47,8 orana sahip Makedonya'nın biraz üzerindedir. Sırbistan ise Türkiye ve Makedonya'dan daha iyi bir noktada olsa da diğer ülkeleri oldukça gerisindedir. İzlanda, Hırvatistan, Karadağ, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk ise oldukça yüksek oranlara sahiptir. (Grafik 3.30.)

Grafik 3.30. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Okuma Yazma Oranı ve En Az Orta Öğretim Mezunu Nüfus Oranı

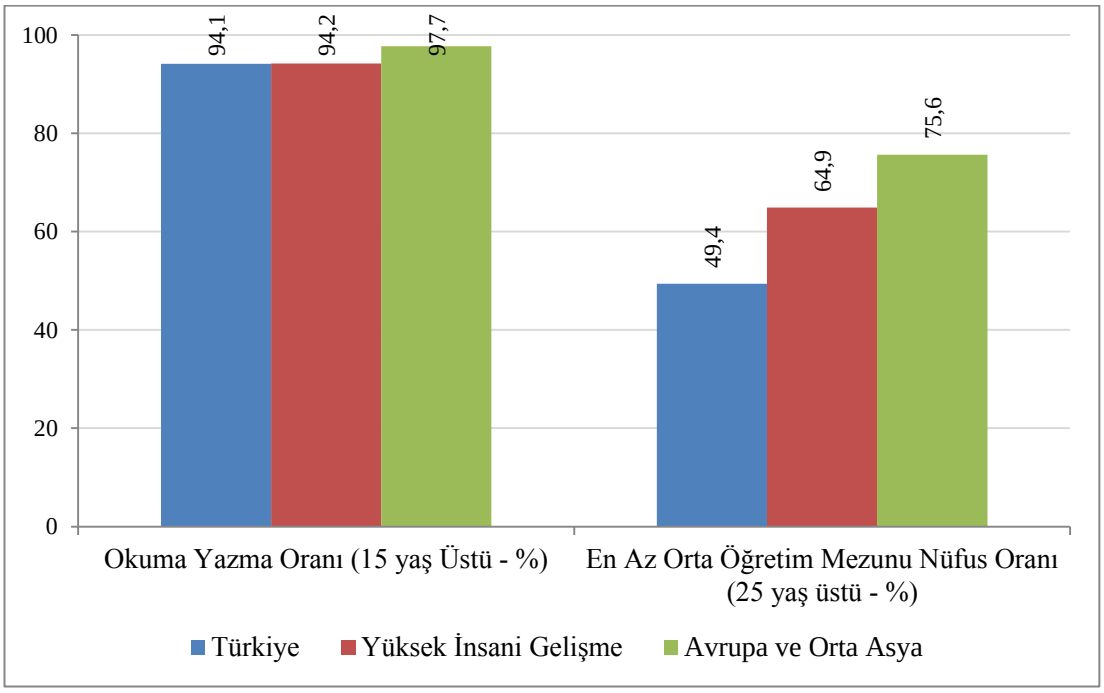
Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 192-193.

Yıllar içerisinde ilköğretim okullaşma oranlarındaki artış, okuma yazma oranının yükselmesinde olumlu etkide bulunmuş[62] olsa da Türkiye Yüksek İnsani Gelişme ortalaması ile hemen hemen aynı iken Avrupa ve Orta Asya ortalamasının gerisindedir. Grafik 3.31.'de görüldüğü üzere, en az orta öğretim mezunu nüfus oranlarında Türkiye hem Yüksek İnsani Gelişme ortalaması hem de Avrupa ve Orta

[62] Tuna, **a.g.e.**, s. 28.

Asya ortalamasının oldukça gerisinde görülmektedir. Türkiye'de eğitim alanında halen devam eden eşitsizliklerin başında toplumsal cinsiyet eşitsizliği gelmektedir. Toplumumuzda yaşamın her alanında görülen kadınlar aleyhine durum, eğitimde de karşımıza çıkmaktadır.[63] Nitekim en az orta öğretim mezunu nüfus oranının düşük olmasında kadın erkek arasındaki eşitsizlik de etkili olmaktadır.[64]

Grafik 3.31. Türkiye'nin Kategori Bazında Okuma Yazma Oranı ve En Az Orta Öğretim Mezunu Nüfus Oranı

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 193-195.

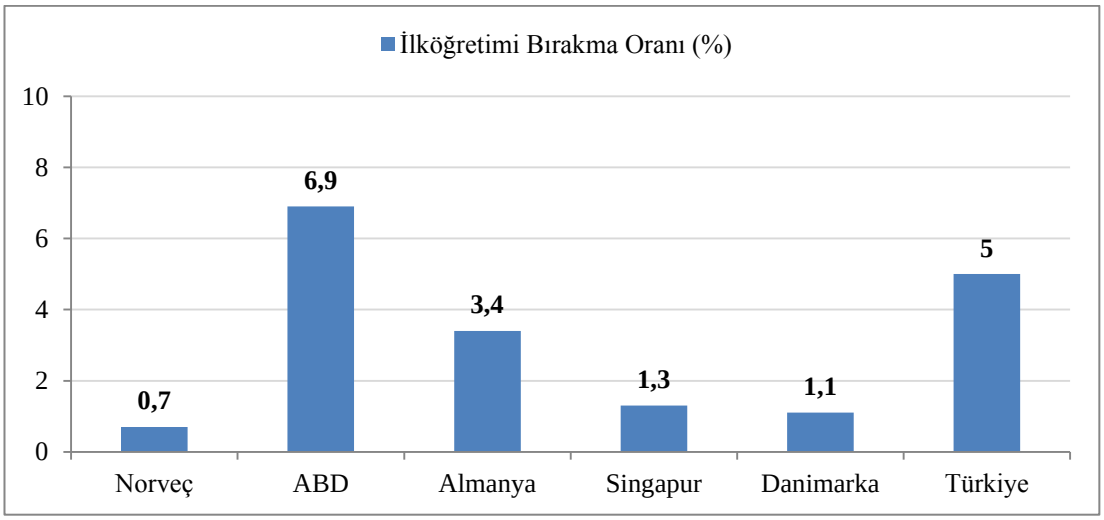
2014 İGR'de en yüksek insani gelişme grubunda yer alan bazı ülkelerin ilköğretimi bırakma oranlarına ait veriler yer almamaktadır.[65] Verileri bulunan ülkelerden ilköğretimi terk etme oranlarında Norveç %0,7 oranı ile en düşük değere sahip ülke durumundadır. Norveç'ten sonra %1,1 ile Danimarka, %1,3 ile Singapur ve %3,4 ile Almanya gelmektedir. Türkiye'de bu oran %5 olarak gerçekleşirken söz konusu ülkeler içerisinde ABD %6,9'luk oranla en yüksek orana sahiptir. (Grafik 3.32.)

63 Kızılgöl, **a.g.e.**, s. 182.

64 UNDP 2014, **a.g.e.**, s. 173.

65 A**.e.**, s. 192.

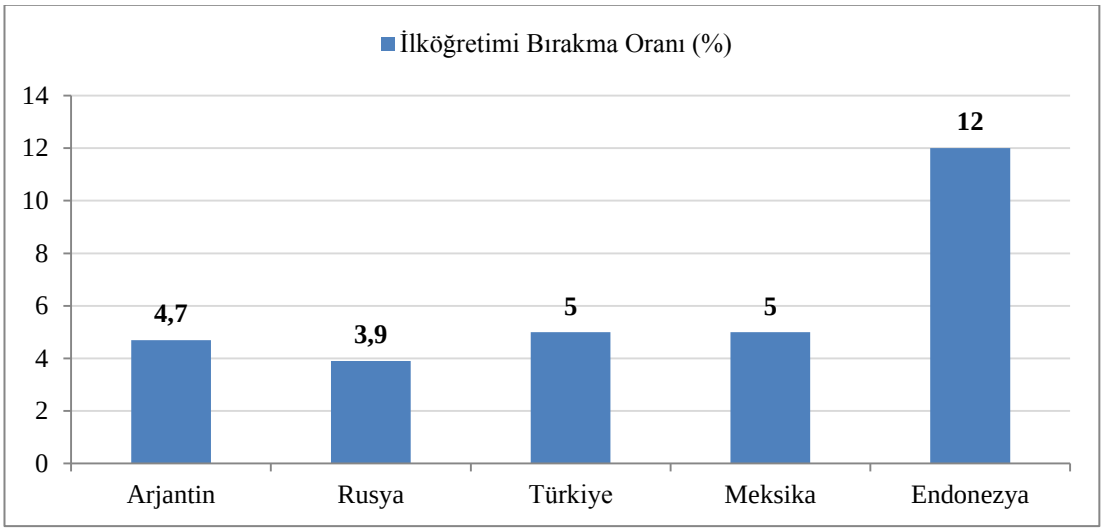
Grafik 3.32. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin İlköğretimi Bırakma Oranları

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 192-193.

Grafik 3.33'te gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin ilköğretimi bırakma oranları yer almaktadır. 2014 İGR'de Brezilya, Çin, Güney Afrika ve Hindistan'a ait veriler yer almamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ilköğretimi bırakma oranının en yüksek olduğu ülke Endonezya'dır. Diğer ülkelerde oranlar birbirine yakın olup, Rusya'da söz konusu oran %3,9 ile en düşük seviyededir. Türkiye ve Meksika'da söz konusu oran aynı olup %5 düzeyindedir. Arjantin'de ise %4,7 ile biraz daha düşüktür.

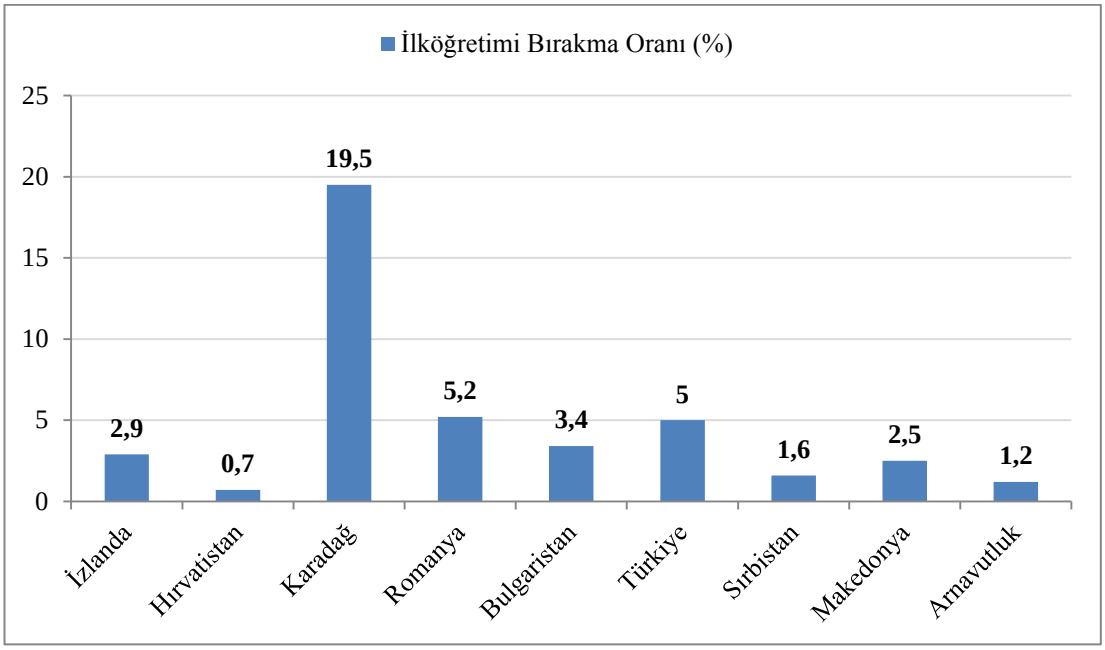
Grafik 3.33. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İlköğretimi Bırakma Oranları

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 192-193.

İlköğretimi bırakma oranlarında AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkeler içinde Hırvatistan %0,7 oranı ile en düşük ortalamaya sahip ülke konumundadır. Türkiye ve Romanya birbirlerine çok yakın fakat diğer ülkelere göre yüksek değerlere sahiptir. Söz konusu ülkeler içerisinde Karadağ'da ilköğretimi bırakma oranı %19,5 olarak gerçekleşmiş olup, neredeyse her beş kişiden biri ilk öğretimden ayrılmıştır. (Grafik 3.34.)

Grafik 3.34. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin İlköğretimi Bırakma Oranları

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 192-193.

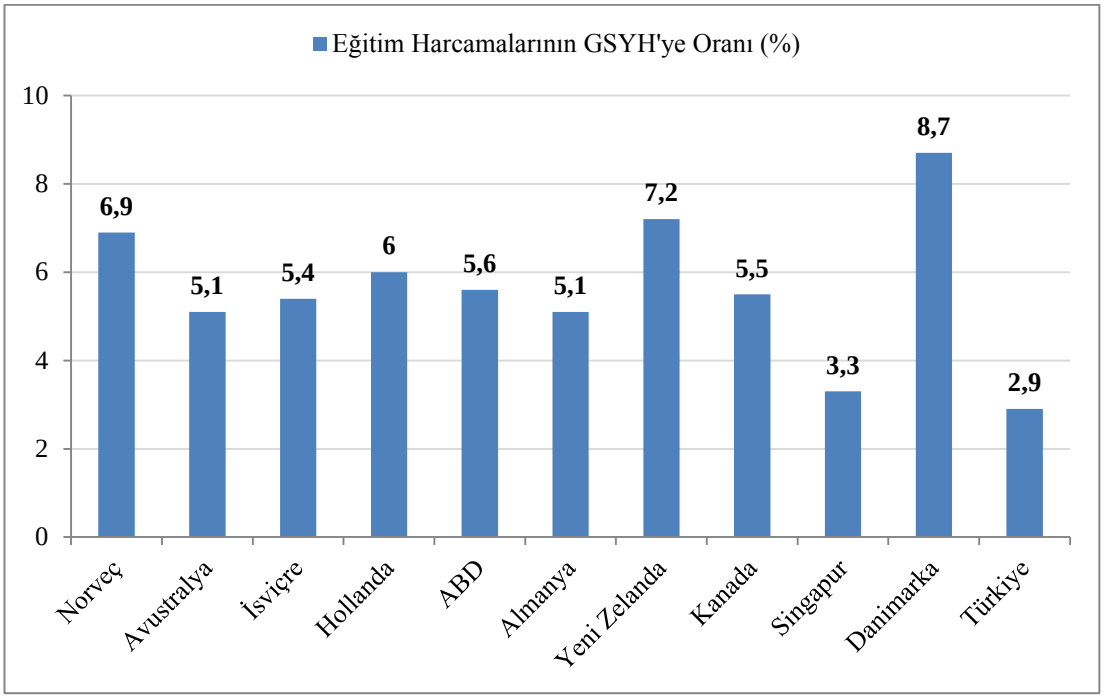
Eğitim harcamaları, insana yapılan yatırımın temelini oluşturmaktadır. Eğitim yatırımları hem az gelişmiş ülkeler hem de ileri sanayi ülkeleri için büyük önem taşımaktadır. Nitekim bazı iktisatçılar sanayi ülkelerinin hızla gelişme nedenlerinden birinin, bu ülkelerde GSYH'nin %2'sini aşan bir kısmını sürekli eğitim ve araştırma harcamalarına ayırmaları olduğunu belirtmektedir.[66]

Ülkelerin eğitim harcamaları için milli gelirden ayırdıkları pay ülkenin eğitim seviyesinin yükselmesi için son derece önemlidir. En yüksek insani gelişmeye sahip

[66] Celalettin Korkmaz, Münir Şahin, 2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:10, S:22, 2013, s. 229.

ilk on ülkeye baktığımızda Danimarka %8,7'lik bir oranla en fazla eğitim harcaması oranına sahip ülke konumundadır. Danimarka'nın ardından en fazla orana sahip ülkeler %7,2 ile Yeni Zelanda, %6,9 ile Norveç'tir. Diğer ülkelerde de oranlar birbirine yakın seyretmektedir. Ancak Singapur söz konusu ülkeler arasında oldukça düşük bir orana sahiptir. Türkiye %2,9'luk oranla Singapur'a yakın bir orana sahip olmakla birlikte diğer ülkelerin oldukça gerisinde yer almaktadır. (Grafik 3.35.)

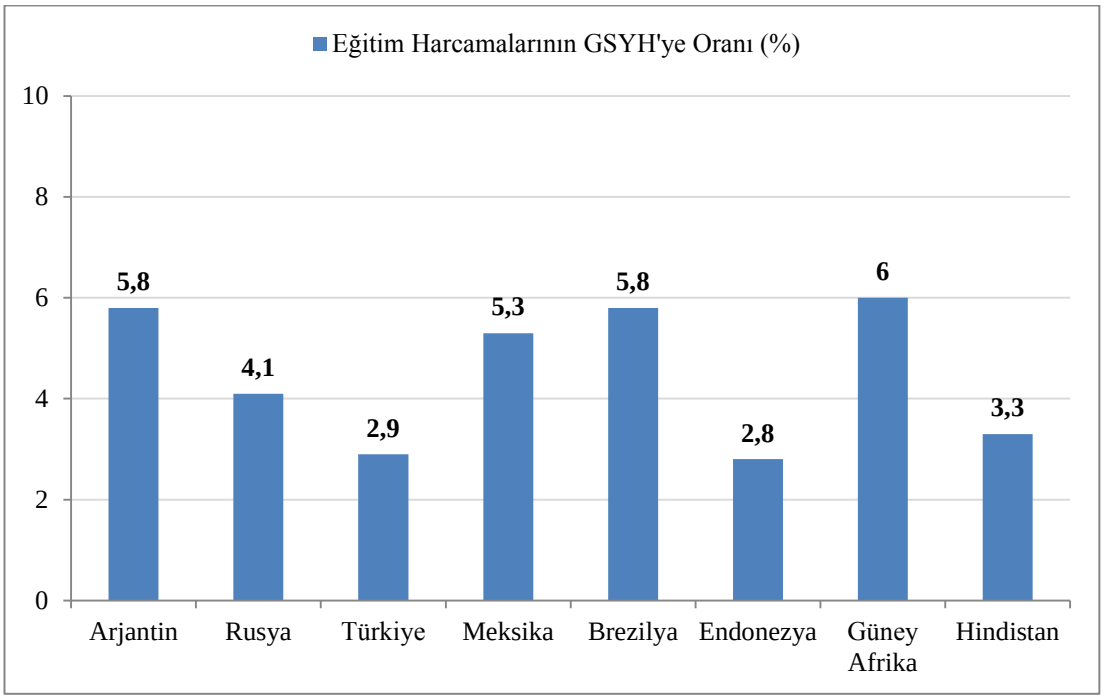
Grafik 3.35. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Eğitim Harcamaları Oranları

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 192-193.

Grafik 3.36.'da gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin eğitim harcamalarının GSYH'ya oranlarını incelediğimizde Türkiye %2,9'luk oranla Endonezya ile en düşük değerlere sahiptir. Türkiye ve Endonezya'nın ardından eğitim harcamalarının GSYH'ye oranının en düşük olduğu ülke %3,3 ile Hindistan'dır. Güney Afrika'da eğitim harcamalarının GSYH'ye oranı %6 olarak gerçekleşmiş olup diğer ülkelerden daha yüksektir. Arjantin ve Brezilya'da eğitim harcamalarının GSYH'ye oranı %5,8dir ve eğitim harcamalarının GSYH'ye oranı Güney Afrika ile yakın değerlerdedir.

Grafik 3.36. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Eğitim Harcamaları Oranları

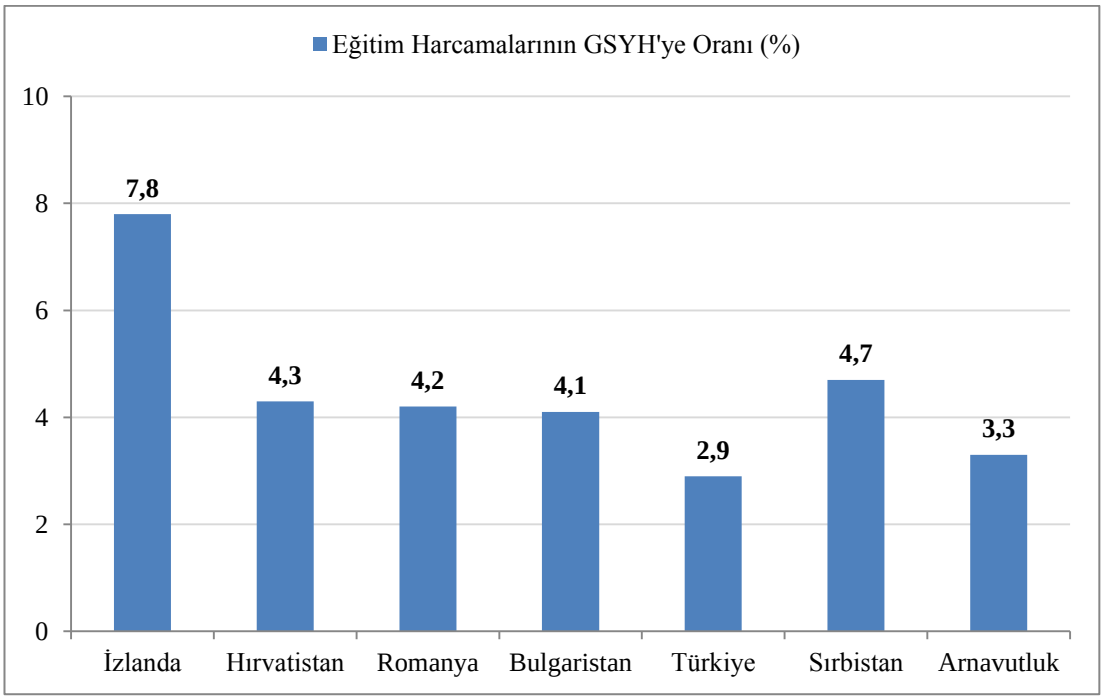
Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 192-194.

AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerin eğitim harcamalarının GSYH'ye oranlarına baktığımızda en yüksek oranın %7,8 ile İzlanda'ya ait olduğu görülmektedir. Diğer ülkeler bu oranın oldukça gerisinde kalmaktadır. Karadağ ve Makedonya'ya ait verilerin olmadığı[67] eğitim harcamaları oranlarında Türkiye %2,9'luk oranla diğer tüm ülkeler içinde en düşük orana sahip ülkedir. Türkiye'den sonra en düşük oran %3,3 ile Arnavutluk'a aittir. Hırvatistan, Romanya, Bulgaristan ve Sırbistan'da eğitim harcamalarının GSYH'ye oranlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ancak burada Türkiye'nin yüksek nüfus oranına sahip olması, eğitim harcamasına ayrılan payın düşük görünmesine sebep olduğu sonucuna varılabilir ve bu durum eğitim endeksindeki olumsuz tablonun bir sebebi olarak yorumlanabilir.[68] (Grafik 3.37.)

[67] UNDP 2014, **a.g.e.,** ss. 192-193.

[68] Şenay Sezgin Nartgün, Meltem Akın Kösterelioğlu, Mete Sipahioğlu, "İnsani Gelişim İndeksi Göstergeleri Açısından AB Üyesi ve AB Üyeliğine Aday Ülkelerin Karşılaştırılması", **Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** C:3, S:1, 2013, s. 87.

Grafik 3.37. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Eğitim Harcamaları Oranları

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 192-193.

3.2.5.4. Yaşam Kalitesi Endeksi Göstergeleri

Türkiye en yüksek insani gelişmeye sahip on ülke ile doğal kaynakları açısından kıyaslandığında ormanlık arazilerin yüzölçümüne oranı bakımından Singapur, Hollanda ve Danimarka'dan daha iyi bir durumdadır. Ormanlık alanların yüzölçümüne oranı ülkelerin doğrudan belirleyebildikleri göstergeler değildir. Ancak ormanlık alanların değişimi konusunda ülkeleri kıyaslamak mümkün olabilir. Bu açıdan Türkiye 1990-2011 yılları arası dönemi kapsayan ormanlık alanların değişimi oranlarında söz konusu en gelişmiş on ülkeden Danimarka'dan sonra en yüksek orana sahip ülkedir. En gelişmiş ülkeler sıralamasında Kanada 1990-2011 yılları arasında mevcut ormanlık alan yüzölçümünü aynı şekilde koruyabilmiştir. Avustralya ve Singapur birbirlerine yakın oranlarda ormanlı alan kaybı yaşamışlardır. Tatlı su kaynaklarının toplam yenilenebilir su kaynaklarına oranlarında en yüksek oran %31,7 ile Singapur'a, en düşük oran ise %0,8 ile Norveç'e aittir. (Tablo 3.38.)

Tablo 3.39. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Doğal Kaynaklar Göstergeleri

Ülke	Doğal Kaynakların Tükenmesi (GSMG'ye Oranı)	Ormanlık Alanlar		Tatlı Su Kaynakları (Toplam Yenilenebilir Su Kaynaklarındaki Oranı (%)
		Yüzölçümündeki Yüzdelik Oranı (2011)	1990-2011 arası değişim (%)	
Norveç	10,5	33,3	11,1	0,8
Avustralya	6,9	19,3	-4,0	4,6
İsviçre	0,0	31,1	8,1	4,9
Hollanda	0,8	10,8	5,9	11,7
ABD	1,2	33,3	2,9	15,6
Almanya	0,2	31,8	3,3	21,0
Yeni Zelanda	1,1	31,4	7,0	1,5
Kanada	3,0	34,1	0,0	1,5
Singapur	0,0	3,3	-4,3	31,7
Danimarka	1,9	12,9	22,6	10,8
TÜRKİYE	**0,5**	**14,9**	**18,3**	**18,5**

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 212-213.

Doğal kaynakların tükenmesinin GSMG'ye oranı açısından Türkiye'de gelişmekte olan seçilmiş ülkelere göre daha düşük oranlarda gerçekleşirken, Rusya'da en yüksek oranda gerçekleşmiştir. Doğal kaynakların kullanımında bir diğer önemli gösterge ormanlık alanlardır. Yüzölçümüne oranla ormanlık alanları incelediğimizde Türkiye yüzölçümünün sadece %14,9'unun ormanlık alan olduğu görülmektedir. Türkiye yüzölçümüne oranla Arjantin ve Güney Afrika'dan sonra en az ormanlık alana sahip ülke konumundadır. Brezilya %61,2 ve Endonezya %51,7 oranla söz konusu ülkeler içinde en fazla ormanlık alana sahip ülke durumundadır. Ancak Türkiye ormanlık alanlardaki değişim konusunda %33,4'lük orana sahip

Çin'den sonra en olumlu değerlere sahip ülkedir. 1990-2011 yılları arasındaki değişim değerlerine bakıldığında Türkiye'nin ormanlık alanları %18,3 oranında artmıştır. Buna karşın Endonezya, Arjantin, Brezilya ve Meksika'nın ormanlık alanlarında azalma olmuştur.

Yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olan su, insani gelişmenin yanında doğanın kendini yenileyebilmesi için gereklidir. Bu anlamda doğal su kaynakları ve bu kaynakların akılcı kullanımı önem kazanmaktadır.[69] Tatlı su kaynaklarının toplam yenilenebilir su kaynaklarındaki oranında Türkiye %18,5 oranıyla Arjantin, Meksika, Brezilya ve Endonezya'dan daha yüksek bir orandadır. (Tablo 3.39.)

Tablo 3.40. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Doğal Kaynaklar Göstergeleri

Ülke	Doğal Kaynakların Tükenmesi (GSMG'ye Oranı)	Ormanlık Alanlar		Tatlı Su Kaynakları (Toplam Yenilenebilir Su Kaynaklarındaki Oranı (%)
		Yüzölçümündeki Yüzdelik Oranı (2011)	1990-2011 arası değişim (%)	
Arjantin	4,9	10,7	-16,2	4,0
Rusya	14,3	49,4	0,1	1,5
TÜRKİYE	**0,5**	**14,9**	**18,3**	**18,5**
Meksika	7,0	33,3	-8,0	16,9
Brezilya	3,6	61,2	-10,0	0,7
Çin	6,1	22,5	33,4	19,5
Endonezya	7,2	51,7	-20,9	5,6
Güney Afrika	6,7	7,6	0,0	24,3
Hindistan	4,9	23,1	7,3	33,9

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 212-214.

[69] M. Vedat Özbilen, "Su Sektöründeki Gelişmeler ve Bunun Karşısında Kent ve Bölge Plancılarının Duruşu", **TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi**, S:32, 2005/2, ss. 53-54.

AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerin doğal kaynaklar göstergelerinde bazı ülkelerin bilgilerinde eksiklikler bulunmaktadır. Ormanlık alanlarda 1990-2011 arasında değişim oranlarına baktığımızda Karadağ'da herhangi bir değişim yaşanmamışken Arnavutluk'ta küçük bir kayıp yaşanmıştır. İzlanda'da ormanlık alanlardaki değişim oranı çok yüksek olsa da coğrafi özellikleri nedeniyle diğer ülkeleri İzlanda ile bu konuda karşılaştırmak çok sağlıklı olmayabilir. Bulgaristan, Sırbistan ve Türkiye ormanlık alanların artırılması konusunda diğer ülkelerden daha başarılı görülmektedir. Tatlı su kaynaklarının yenilenebilir su kaynakları oranlarında Bulgaristan en yüksek orana sahiptir. Bulgaristan'ın ardından Türkiye ve Makedonya gelmektedir. (Tablo 3.40.)

Tablo 3.41. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Doğal Kaynaklar Göstergeleri

Ülke	Doğal Kaynakların Tükenmesi (GSMG'ye Oranı)	Ormanlık Alanlar		Tatlı Su Kaynakları (Toplam Yenilenebilir Su Kaynaklarındaki Oranı (%)
		Yüzölçümündeki Yüzdelik Oranı (2011)	1990-2011 arası değişim (%)	
İzlanda	0,0	0,3	254,0	0,1
Hırvatistan	1,0	34,4	3,9	0,6
Karadağ	-	40,4	0,0	-
Romanya	1,8	28,7	3,4	3,2
Bulgaristan	2,4	36,7	22,0	28,7
TÜRKİYE	**0,5**	**14,9**	**18,3**	**18,5**
Sırbistan	-	31,6	19,3	2,5
Makedonya	4,0	39,8	10,8	16,1
Arnavutluk	3,7	28,3	-1,8	3,1

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 212-213.

Tablo 3.41.'de yer alan 2014 İGR verilerine göre gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin 5 yaş altı çocukların çevresel tehditlerin etkisi nedeniyle ölüm oranlarını incelediğimizde Türkiye'de her 100.000 çocuktan 2'si dış mekan hava kirliliği sebebiyle hayatını kaybetmektedir. Bu oran Çin, Endonezya ve Güney Afrika'da 2, Hindistan'da 5'tir. Aynı rapordaki verilere göre Arjantin ve Rusya'da iç ve dış mekan, Brezilya'da ise dış mekan hava kirliliğine bağlı çocuk ölümü gerçekleşmemiştir. Türkiye'de iç mekan hava kirliliğine bağlı ölüm 11 olup, Arjantin, Rusya, Meksika ve Çin'den sonra en az sayıda gerçekleşmiştir. İç mekan hava kirliliğine bağlı en fazla ölüm 131 kişi ile Hindistan'da yaşanmıştır. Güvenli olmayan sular, yetersiz temizlik koşulları veya düşük hijyen nedeniyle Arjantin'de her 100.000 çocuktan sadece 3'ü yaşamını yitirirken bu rakam Rusya'da 5, Meksika'da 23, Çin'de 55, Türkiye'de 85, Güney Afrika'da 104, Brezilya'da 123, Endonezya'da 130 ve Hindistan'da 316'dır.

Tablo 3.42. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin 5 Yaş Altı Çocuk Ölümleri

Ülke	Dış mekan hava kirliliği nedeniyle (Her 100.000)	İç mekan hava kirliliği nedeniyle (Her 100.000)	Güvenli olmayan sular, yetersiz temizlik koşulları veya düşük hijyen nedeniyle (Her 100.000)
Arjantin	0	0	3
Rusya	0	0	5
TÜRKİYE	**2**	**11**	**85**
Meksika	1	8	23
Brezilya	0	18	123
Çin	2	10	55
Endonezya	2	41	130
Güney Afrika	2	23	104
Hindistan	5	131	316

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 212-214.

2014 İGR verilerine göre oluşturulan Tablo 3.42'deki AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerden İzlanda ve Hırvatistan'da hava kirliliği, güvenli olmayan sular ve yetersiz temizlik koşullarına bağlı ölüm yaşanmamıştır. Sırbistan ve Karadağ'a ait verilerin bulunmadığı tabloda Makedonya ve Arnavutluk'ta dış mekan hava kirliliğine bağlı ölüm meydana gelmemiştir. Türkiye'de 5 yaş altı çocuk ölümleri söz konusu ülkelerden fazla yaşanmaktadır. Türkiye'de özellikle iç mekan hava kirliliği, güvenli olmayan sular ve yetersiz temizlik koşullarına bağlı ölümler diğer ülkelerden çok yüksek oranda gerçekleşmektedir. Ancak güvenli olmayan sular ve yetersiz temizlik koşullarına bağlı ölümlerde birçok ülkeye ait verilerin bulunmadığını da görmekteyiz. Güvenli olmayan sular ve yetersiz temizlik koşullarına bağlı ölümlerde Arnavutluk'ta da oran oldukça yüksektir.

Tablo 3.43. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin 5 Yaş Altı Çocuk Ölümleri

Ülke	Dış mekan hava kirliliği nedeniyle (Her 100.000)	İç mekan hava kirliliği nedeniyle (Her 100.000)	Güvenli olmayan sular, yetersiz temizlik koşulları veya düşük hijyen nedeniyle (Her 100.000)
İzlanda	0	0	0
Hırvatistan	0	0	0
Karadağ	-	-	-
Romanya	1	6	-
Bulgaristan	1	2	2
TÜRKİYE	**2**	**11**	**85**
Sırbistan	-	-	-
Makedonya	0	1	-
Arnavutluk	0	5	50

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 212-213.

Türkiye'de dış mekan hava kirliliğine bağlı çocuk ölümleri Avrupa ve Orta Asya ülkeleri ortalaması ve yüksek insani gelişme grubu ortalaması ile aynı sayıdadır. İç mekan hava kirliliğine bağlı ölümlerde Avrupa ve Orta Asya ülkeleri ortalamasından daha az sayıda ölüm yaşanmakla beraber yüksek insani gelişme ortalamasının çok az üstündedir. Türkiye'de güvenli olmayan sular, yetersiz temizlik koşulları veya düşük hijyene bağlı ölümler Avrupa ve Orta Asya ülkeleri ortalamasından daha az sayıda gerçekleşirken yüksek insani gelişme ortalamasından daha yüksek sayıda gerçekleşmiştir. (Tablo 3.43.)

Tablo 3.44. Türkiye'nin Kategori Bazında 5 Yaş Altı Çocuk Ölümleri

Ülke	Dış mekan hava kirliliği nedeniyle (Her 100.000)	İç mekan hava kirliliği nedeniyle (Her 100.000)	Güvenli olmayan sular, yetersiz temizlik koşulları veya düşük hijyen nedeniyle (Her 100.000)
TÜRKİYE	**2**	**11**	**85**
Avrupa ve Orta Asya Ortalaması	2	63	169
Yüksek İnsani Gelişme Ortalaması	2	10	61

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 213-215.

3.2.6. Sosyal ve Tamamlayıcı Göstergeler

3.2.6.1. İstihdam ve İşsizlik Oranları Göstergeleri

İstihdamın nüfusa oranları açısından Türkiye %48,5 ile en yüksek gelişmeye sahip on ülkeden oldukça düşüktür. Söz konusu ülkelerden Singapur %72,5 ile en yüksek orana sahipken diğer ülkeler de birbirlerine yakın oranlara sahiptir. Norveç ve ABD, Kanada ve Danimarka'ya ait veri bulunmayan güvencesiz istihdam oranlarında Türkiye diğer ülkelerden oldukça yüksek bir orana sahiptir. Söz konusu oran Türkiye'de %32,1 iken, Yeni Zelanda'da %12,1 ve Hollanda'da 11,5'tir. Güvencesiz istihdam oranının en düşük olduğu ülke Almanya'dır. Genç işsizlik

oranlarında en yüksek oran %17,7 ile Yeni Zelanda'ya aitken, bu oran Türkiye'de %17,5 ve ABD %16,2'dir. Genç işsizlik oranlarının en düşük olduğu ülke %6,7 ile Singapur'dur. İşsizlik oranlarında Türkiye %8,1 ile diğer on ülkeden de yüksek bir orana sahiptir. En yüksek insani gelişmeye sahip on ülke içerisinde işsizlik oranlarının en yüksek olduğu ülkeler Danimarka, ABD ve Kanada'dır. En düşük olduğu ülkeler ise Norveç ve Singapur'dur. (Tablo 3.44.)

Tablo 3.45. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin İstihdam ve İşsizlik Oranları

Ülke	İstihdamın Nüfusa Oranı (25 yaş ve üstü)	Güvencesiz İstihdam (Toplam İşsizliğe Oranı)	Genç İşsizlik (15-24 yaş)	İşsizlik Oranı (15 yaş ve üstü)
Norveç	65,5	-	8,6	3,1
Avustralya	62,3	9,0	11,7	5,2
İsviçre	65,9	9,1	8,4	4,2
Hollanda	61,0	11,5	9,5	5,3
ABD	61,0	-	16,2	7,4
Almanya	58,0	6,8	8,1	5,5
Yeni Zelanda	66,2	12,1	17,7	6,9
Kanada	62,9	-	14,3	7,2
Singapur	72,5	9,3	6,7	3,1
Danimarka	59,2	-	14,1	7,5
TÜRKİYE	**48,5**	**32,1**	**17,5**	**8,1**

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 200-201.

Tablo 3.45.'te Türkiye'yi istihdamın nüfusa oranlarında gelişmekte olan seçilmiş ülkelerle birlikte incelediğimizde Güney Afrika ile hemen hemen aynı değerlere sahip en düşük iki ülkeden biri konumundadır. Türkiye'de söz konusu oran

%48,5 iken, Güney Afrika'da %48,6'dır. En yüksek oran %72,2 ile Çin'dedir. Güvencesiz istihdam oranının, toplam işsizliğe oranı ile ilgili Rusya, Meksika, Brezilya ve Çin'e ait veriler bulunmamaktadır. Türkiye'de güvencesiz istihdam oranı %32,1 iken en yüksek oran %80,8 ile Hindistan'da, en düşük oran ise %10,1 ile Güney Afrika'dadır. Çin'e ait verilerin bulunmadığı genç işsizlik oranlarında en düşük orana sahip ülke %9,4 ile Meksika olurken, en yüksek oran %51,5 ile Güney Afrika'ya aittir. Türkiye'de genç işsizlik oranı %17,5 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranlarına baktığımızda ise %25,1 ile en yüksek oranda işsizlik Güney Afrika'dadır. Türkiye'de işsizlik oranı %8,1'dir. Türkiye bu oranla Güney Afrika ve Hindistan'dan sonra en yüksek orana sahip ülkedir. İşsizlik oranın en düşük olduğu ülke %4,2 ile Çin olurken, %4,8 ile Meksika, %5,5 ile Rusya, %6,2 ile Brezilya ve Endonezya, %7,3 ile Arjantin onu takip etmektedir.

Tablo 3.46. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İstihdam ve İşsizlik Oranları

Ülke	İstihdamın Nüfusa Oranı (25 yaş ve üstü)	Güvencesiz İstihdam (Toplam İşsizliğe Oranı)	Genç İşsizlik (15-24 yaş)	İşsizlik Oranı (15 yaş ve üstü)
Arjantin	62,5	19,0	18,3	7,3
Rusya	65,0	-	14,8	5,5
TÜRKİYE	**48,5**	**32,1**	**17,5**	**8,1**
Meksika	63,9	-	9,4	4,8
Brezilya	68,4	-	15,4	6,2
Çin	72,2	-	-	4,1
Endonezya	70,7	57,2	22,2	6,2
Güney Afrika	48,6	10,1	51,5	25,1
Hindistan	60,8	80,8	10,7	9,3

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 200-202.

AB'ye üye son üç ülke ve aday ülkelerin verilerine baktığımızda istihdamın nüfusa oranı en yüksek olan ülke %71,2 ile İzlanda olurken en düşük ülke %42,9 ile Makedonya'dır. Türkiye'de bu oran %48,5'tir. Güvencesiz istihdam oranlarında %32,1 ile Türkiye güvencesiz istihdamın en yüksek olduğu ülkedir. Söz konusu oranın en düşük olduğu ülke %8,0 ile Bulgaristan'dır. Genç işsizlik oranlarında Türkiye daha iyi bir noktadadır. İzlanda'yı değerlendirme dışında tutarsak diğer AB üyesi ve aday ülkelerde oranların yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye'de genç işsizlik oranı %17,5 olup İzlanda hariç tüm ülkelerden daha düşük seviyededir. Genç işsizlik oranının en yüksek olduğu ülke %53,9 ile Makedonya'dır. İşsizlik oranlarına baktığımızda da Türkiye yine birçok ülkeden daha iyi noktada görünmektedir. İşsizlik oranının en düşük olduğu ülke %6,0 ile İzlanda olup onu %7,0 ile Romanya takip etmektedir. Türkiye %8,1 işsizlik oranı ile bu iki ülkenin ardından en düşük orana sahip ülkedir. İşsizlik oranının en yüksek olduğu ülke %31,0 ile Makedonya'dır. (Tablo 3.46.)

Tablo 3.47. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin İstihdam ve İşsizlik Oranları

Ülke	İstihdamın Nüfusa Oranı (25 yaş ve üstü)	Güvencesiz İstihdam (Toplam İşsizliğe Oranı)	Genç İşsizlik (15-24 yaş)	İşsizlik Oranı (15 yaş ve üstü)
İzlanda	71,2	-	13,6	6,0
Hırvatistan	47,4	16,5	43,1	15,8
Karadağ	44,9	-	41,1	19,7
Romanya	57,3	31,5	22,7	7,0
Bulgaristan	50,3	8,0	28,1	12,3
TÜRKİYE	**48,5**	**32,1**	**17,5**	**8,1**
Sırbistan	47,2	26,4	51,1	23,9
Makedonya	42,9	22,1	53,9	31,0
Arnavutluk	53,3	-	22,5	13,8

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 200-201.

3.2.6.2. Bireysel Refah Algısı Göstergeleri

Tablo 3.47.'de en yüksek insani gelişmeye sahip on ülkenin bireysel refah algısı memnuniyet oranları yer almaktadır. Buna göre eğitim kalitesi memnuniyeti en yüksek ülke %85 ile Singapur, en düşük ülke ise %60 ile Almanya'dır. İGE'de ilk sırada yer alan Norveç, eğitim kalitesi endeksinde Singapur'dan sonra en yüksek memnuniyet oranına sahiptir. İGE'de ikinci sırada yer alan Avustralya ise %66 memnuniyet oranı ile eğitim kalitesi memnuniyetinde sadece Almanya'nın üzerinde yer almaktadır. Sağlık hizmeti kalitesi memnuniyetinde %94'le İsviçre ilk sırada yer alırken, onu %88 ile Hollanda ve %86 ile Almanya takip etmektedir. Diğer ülkelerin de genelde yüksek memnuniyet oranlarına sahip olduğu göstergede en düşük memnuniyet oranı %73 ile ABD'ye aittir. Yaşam kalitesi memnuniyetinde %94 memnuniyet oranı ile İsviçre yine ilk sırada yer alırken, Norveç ve Almanya %90 memnuniyet oranı ile İsviçre'nin ardından en yüksek orana sahip ülkelerdir. Yaşam kalitesi memnuniyetinde ABD %72 memnuniyet oranı ile diğer ülkelerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Seçme özgürlüğü memnuniyet oranlarında İsviçre yine %94 ile en yüksek memnuniyet oranına sahip ülke konumunda iken, Avustralya %93, Norveç, Kanada ve Danimarka %92, Almanya ve Yeni Zelanda da %90 memnuniyet oranı ile oldukça yüksek değerlere sahip ülkelerdir. ABD ve Singapur %82 memnuniyet oranı ile seçme özgürlüğü memnuniyetinde diğer ülkelerin gerisinde kalmaktadır.

Toplam yaşam memnuiyetinde İsviçre 7,8 puan ile ilk sırada yer alırken söz konusu ülkeler içerisinde en düşük puana sahip ülke 6,5 puan ile Singapur'dur. Türkiye ile en yüksek gelişmeye sahip on ülkenin memnuniyet oranları arasındaki fark oldukça fazladır. Türkiye'nin memnuniyet oranlarında bu ülkelere en fazla yaklaştığı nokta eğitim kalitesi memnuniyetindedir. Türkiye %55 eğitim kalitesi memnuniyeti ile %60 memnuniyet oranına sahip Almanya'ya yakın bir orana sahiptir. Türkiye ile en yüksek İGE'ye sahip on ülke arasında memnuniyet oranlarındaki farkın en yüksek olduğu alan seçme özgürlüğü memnuniyeti oranlarıdır. (Tablo 3.47.)

Tablo 3.48. En Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip 10 Ülkenin Bireysel Refah Algısı

Ülke	Bireysel Refah Algısı Memnuniyeti Oranları				
	Eğitim kalitesi (%)	Sağlık hizmeti kalitesi (%)	Yaşam kalitesi (%)	Seçme Özgürlüğü (%)	Toplam Yaşam Memnuniyeti (En az 0 en çok 10)
Norveç	78	82	90	92	7,7
Avustralya	66	81	87	93	7,2
İsviçre	77	94	94	94	7,8
Hollanda	74	88	88	87	7,5
ABD	64	73	72	82	7,0
Almanya	60	86	90	90	6,7
Yeni Zelanda	71	83	87	90	7,2
Kanada	74	75	86	92	7,4
Singapur	85	84	80	82	6,5
Danimarka	72	81	88	92	7,5
TÜRKİYE	**55**	**60**	**55**	**45**	**5,3**

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 220-221.

Tablo 3.48'de gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin bireysel refah algısı oranlarını incelediğimizde eğitim ve sağlık hizmetleri kalitesinden memnuniyet oranının en yüksek olduğu ülke Endonezya'dır. Eğitim kalitesi memnuniyetinde en düşük oran %39 ile Rusya'da iken, sağlık hizmetleri kalitesi memnuniyetinde ise %25 ile Brezilya'dadır. Ancak Rusya %27 sağlık hizmetleri kalitesi ile Brezilya'nın çok az farkla üstünde bir orana sahiptir. Türkiye eğitim kalitesi memnuniyetinde %55'lik bir oranla sadece Rusya ve Brezilya'nın önündedir. Türkiye, sağlık hizmeti kalitesinde %60'lık bir oranla kısmen daha iyi bir noktada olmasına karşın Endonezya, Arjantin ve Meksika'nın gerisinde kalmaktadır. Türkiye yaşam kalitesi memnuniyetinde de çok iyi bir durumda bulunmamaktadır ve %55 memnuniyet oranı ile sadece Rusya, Güney Afrika ve Hindistan'dan daha iyi bir noktadadır. Yaşam kalitesi memnuniyetinde en yüksek oran %78 ile Meksika'da, en düşük oran %42 ile

Rusya'dadır. Seçme özgürlüğü memnuniyeti oranlarında Türkiye %45 memnuniyet oranı ile Rusya'nın da gerisinde kalarak en alt sırada yer almaktadır. Seçme özgürlüğü memnuniyeti oranlarında en yüksek oran %80 ile Brezilya'ya aitken, Meksika ve Çin %77 ile Brezilya'yı takip etmektedir. 0 ile 10 arası puanlamaya göre değerlendirilen toplam yaşam memnuniyetine göre en yüksek memnuniyet 7,3 puana sahip Meksika'dadır. Onun ardından 6,9 puan ile Brezilya ve 6,5 puan ile Arjantin gelmektedir. Hindistan'ın 4,6 ile en düşük puana sahip olduğu toplam yaşam memnuniyet göstergesinde 5,3 puanla Türkiye, İGE sıralamasında kendisinden daha geride bulunan Meksika, Brezilya ve Endonezya'nın gerisinde kalmaktadır.

Tablo 3.49. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Bireysel Refah Algısı

Ülke	Bireysel Refah Algısı Memnuniyeti Oranları				
	Eğitim kalitesi (%)	Sağlık hizmeti kalitesi (%)	Yaşam kalitesi (%)	Seçme Özgürlüğü (%)	Toplam Yaşam Memnuniyeti (En az 0 en çok 10)
Arjantin	64	63	67	73	6,5
Rusya	39	27	42	51	5,6
TÜRKİYE	**55**	**60**	**55**	**45**	**5,3**
Meksika	62	72	78	77	7,3
Brezilya	52	25	77	80	6,9
Çin	62	65	73	77	5,1
Endonezya	82	80	63	70	5,4
Güney Afrika	67	46	43	58	5,1
Hindistan	69	48	47	57	4,6

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 220-222.

AB'ye üye son üç ülke ile aday ülkelerin bireysel refah algısı memnuniyet oranlarının yer aldığı Tablo 3.50.'ye göre İzlanda diğer ülkelerin tamamının önünde yer almaktadır. Nitekim İzlanda İGE sıralamasında da diğer ülkelerin çok önünde yer alan bir ülke olarak bu başarısını memnuniyet algısına dönüştürebildiğini söyleyebiliriz. Türkiye eğitim kalitesi memnuniyetinde Romanya, Bulgaristan ve

Sırbistan'ın önünde yer almaktadır. Sağlık hizmeti kalitesi memnuniyetinde Türkiye daha başarılı bir noktada bulunmakta ve İzlanda ile Hırvatistan'dan sonra en yüksek memnuniyet oranına sahip durumdadır. Sağlık hizmeti kalitesi memnuniyetinde %38 ile Arnavutluk ve %39 ile Bulgaristan en düşük memnuniyet oranlarına sahip ülkelerdir. Yaşam kalitesi memnuniyetinde Türkiye %55 ile İzlanda'dan sonra diğer ülkelerin tamamından daha yüksek bir orana sahiptir. Yaşam kalitesi memnuniyetinde en düşük oran %29 ile Bulgaristan'a aittir. Türkiye'nin sağlık hizmetleri kalitesi ve yaşam kalitesi memnuniyeti oranlarında yakaladığı başarıyı seçme özgürlüğü memnuniyetinde yakalayamadığını görmekteyiz. Türkiye, Sırbistan'la beraber %45'lik bir oranla seçme özgürlüğü memnuniyetinde sadece %43 memnuniyet oranına sahip Karadağ'ın üzerinde yer almaktadır. Türkiye toplam yaşam memnuniyetinde Arnavutluk, Karadağ, Romanya ve Sırbistan'la yakın değerlere sahip durumdadır. İzlanda 7,6 puan ile en yüksek puana sahip ülke iken, Bulgaristan 4,2 puan ile en düşük puana sahip ülkedir.

Tablo 3.50. AB'ye Üye Son Üç Ülke ve Aday Ülkelerin Bireysel Refah Algısı

Ülke	Bireysel Refah Algısı Memnuniyeti Oranları				
	Eğitim kalitesi (%)	Sağlık hizmeti kalitesi (%)	Yaşam kalitesi (%)	Seçme Özgürlüğü (%)	Toplam Yaşam Memnuniyeti (En az 0 en çok 10)
İzlanda	78	79	81	87	7,6
Hırvatistan	62	63	39	46	6,0
Karadağ	60	48	37	43	5,2
Romanya	53	52	36	60	5,2
Bulgaristan	45	39	29	59	4,2
TÜRKİYE	**55**	**60**	**55**	**45**	**5,3**
Sırbistan	50	43	34	45	5,2
Makedonya	62	47	39	58	4,6
Arnavutluk	60	38	48	58	5,5

Kaynak: UNDP 2014, Human Development Report, ss. 220-221.

SONUÇ

İnsani gelişme günümüz dünyasının en önemli konularından birini teşkil etmektedir. İnsani gelişme, sadece ekonomik bir olgu olmanın ötesinde, sosyal, politik ve kültürel sorunları da içeren çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluk sorununun küresel bir boyut kazanması ve dünya barışı ile bağlantısının artması sonucu soruna karşı küresel bir mücadelenin gerekliliği düşüncesi önem kazanmıştır. Yoksulluk tartışmalarının 20. yüzyılın son çeyreğinde daha çok kalkınma düzleminde yapıldığı bir dönemde ortaya çıkan insani gelişme kavramı diğer yoksulluk yaklaşımları ve klasik iktisadi kalkınma ölçümlerine karşı bir itiraz ya da alternatif olarak değerlendirilmelidir.

Gelir odaklı geleneksel yaklaşımlar insan gelişiminin yansımasını oldukça sınırlandırmaktadır. İnsani gelişme sadece ekonomik göstergelerle açıklanan bir gelişmeden daha fazlasını ifade etmektedir. İnsani gelişme kavramının temeli Amartya Sen'in kapasite yaklaşımına dayanmaktadır. Kapasite yaklaşımında, insanların seçeneklerinin artırılması ve sadece elde edilenler değil, bireyin potansiyelinin gerçekleşmesini sağlayacak özgürlükler asıl hedeftir. Bireyin ekonomik anlamda gelişmesi sadece özgürlüklerin artırılmasında araçsal bir nitelik taşımaktadır ve tek başına gelişmenin ölçütü değildir. İnsanın amaç olarak değerlendirilmesi ve özne yönüne vurgu yapılması kapasite yaklaşımının ana unsurlarındandır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilen ve temelinde Amartya Sen'in insan merkezli kapasite yaklaşımı ve özgürlük perspektiflerini içeren önermelerinin yer aldığı İnsani Gelişme Endeksi'nin, gelişmeyi ekonomik göstergelerle açıklamanın yetersiz olduğu düşüncesinden hareketle gerek sosyo-kültürel gerekse politik açıdan ele alan geniş bir perspektifte değerlendirdiğini görmekteyiz. Bu amaçla her yıl yayımlanan İnsani Gelişme Raporları, ülkelerin kalkınma durumu ve insani gelişme düzeyi hakkında geniş bilgiler sunmaktadır. Ancak İnsani Gelişme Raporu göstergeleri, çeşitli kuruluşların ve ülkelerin resmi makamları tarafından elde edilen verilerle oluşturulmaktadır. Raporlar

incelendiğinde de görülecektir ki bazı ülkelerle ilgili verilerde eksikler bulunmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi kusursuz bir ölçüm yöntemi olarak düşünülmemelidir. Ancak günümüz dünyasında ülkelerin gelişme düzeyini en somut şekilde ortaya koyan rapor olarak İnsani Gelişme Raporlarını kabul edebiliriz.

Çalışmada İnsani Gelişme Raporları üzerinden yaptığımız değerlendirmede dünya genelinde insani gelişme düzeyinde bir yavaşlama olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Bu yavaşlamanın insani gelişmede yaşanacak küçük bir tıkanmada beraberinde milyonlarca insan için çok sayıda olumsuzluğu getirecek riskler taşıdığı sonucuna ulaşmaktayız.

Türkiye, insani gelişme düzeyinde yıllara göre sürekli bir ilerleme içindedir. Nitekim 1980-2013 arası dönemde insani gelişme endeksi trendleri bunu açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'nin, Binyıl Kalkınma Hedefleri doğrultusunda yapmış olduğu çalışmalar sonuç vermiş ve insani gelişme düzeyine olumlu yansımıştır. Türkiye'nin yıllar içerisinde göstermiş olduğu gelişme insanların yaşam kalitelerine yansıdığı gibi uluslararası toplulukta da karşılığını bulmuştur. Türkiye önceki yıllarda "orta insani gelişme" kategorisinde yer alırken son yıllarda "yüksek insani gelişme" kategorisine yükselmiştir. Türkiye'nin gelişme performansındaki ivme, "en yüksek insani gelişme" kategorisine doğru ilerleme yolundaki iyimser havayı desteklemektedir. Ancak gelinen nokta itibari ile en üst kategori olan çok yüksek insani gelişme kategorisine dahil olabilmesi için bu yükseliş trendinin hızlanarak devam etmesi gerekmektedir.

Türkiye insani gelişme düzeyinde yakaladığı iyimser tabloya rağmen en yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerin oldukça uzağındadır. İnsani Gelişme Endeksi'nin iki unsuru olan eğitim endeksi göstergeleri ve milli gelir düzeyleri arasındaki fark bunun temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortalama okullaşma yılının hedeflenen okullaşma yılının yarısı düzeyinde kalması bu olumsuz tabloya ciddi oranda etki etmektedir.

Eğitim ve milli gelir düzeylerini de etkilemekle beraber daha pek çok göstergeye olumsuz etkileri olan bir diğer nokta ise cinsiyet eşitsizliği noktasında olmuştur. Bölgesel ve cinsiyet bazlı eşitsizlikler Türkiye'nin gelişme düzeyine

olumsuz yansımıştır. Kadınlar aleyhine yaşanan eşitsizlik sadece eğitim ve milli gelir göstergelerinde kalmamış, işgücü oranları ve parlamentoda temsil oranları gibi diğer sosyal ve politik alandaki göstergelerde de görülmektedir. Fakat Türkiye'nin zaman zaman en yüksek insani gelişmeye sahip ülkelere yaklaştığı hatta bazen kısmen daha iyi noktada olduğu göstergeler de bulunmaktadır. Cinsiyet Eşitsizliği Sağlık Endeksi'nde ABD ve Yeni Zelanda göstergeleri buna örnek teşkil edebilir. Ancak genel olarak bakıldığında en yüksek insani gelişmeye sahip ülkelere yaklaşma Türkiye'nin o alandaki başarısından ziyade söz konusu ülkelerin genel insani gelişme düzeylerinin çok uzağına düşmeleri nedeniyle olmuştur.

Çalışmada incelediğimiz gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin performanslarında dalgalanmalar olduğu görülmüştür. İnsani gelişme sırasındaki konumlarına göre bileşik endekslerde yer alan detaylı gösterge sonuçları arasında dikkat çekici farklılıklar bulunmaktadır. Eşitsizliğe bağlı kayıp tüm ülkelerde görülürken cinsiyet eşitsizliği konusunda diğer ülkelerden daha başarılı sonuçlar elde eden ülkelere rastlanmıştır.

Türkiye, tüm endekslerde gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında zaman zaman daha iyi veya kötü durumlarda görünse de İnsani Gelişme Endeksi sıralaması ile genelde doğru orantılı bir seyir izlemiştir. Cinsiyet eşitsizliği sağlık endeksi göstergelerinde Türkiye gelişmekte olan ülkeler arasında başarılı bir noktada görülmektedir. Bu başarıda DPT'nin Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu'nda vurgulanan sağlık alanındaki çalışmaların olumlu etkisi görülmektedir. Ancak Türkiye'de eğitim ve işgücüne katılım oranları konusunda özellikle kadınlar aleyhine durum gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında pek iç açıcı değildir. En yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerin gerisinde kalmış olması bugün itibari ile kabul edilebilir olsa da insani gelişme düzeyinde Türkiye'nin gerisinde olan ülkelerle aynı durumun olması olumsuz bir tabloyu yansıtmaktadır.

Yoksunluğun genel yoksulluğa katkısında Türkiye'de en yüksek oranın eğitimde, en düşük oranın gelir ölçekli yaşam standartlarında olması da Türkiye'nin gelişimini olumsuz etkileyen faktörün eğitimden kaynaklandığının bir başka delili olarak okunabilir. Türkiye, gelişmekte olan ülkelere göre, eğitim ve işgücü

piyasalarındaki olumsuz görüntüsünü kişi başı milli gelir, sağlık göstergeleri gibi diğer değişkenlerdeki olumlu değerleri ile dengelemektedir. Kadınların eğitim ve iş hayatındaki konumunun güçlendirilmesi Türkiye'yi gelişmekte olan ülkelerin çok önüne çıkaracağı gibi en yüksek insani gelişme grubuna dahil olmasını da sağlayacaktır. Ancak bu noktada Türkiye'de yaşanan sıkıntının sadece yasal düzenleme noktasında olmadığı parlamentoda kadın milletvekili oranları örneğinden hareketle görülebilir. Nitekim Türkiye'de kadınların milletvekili seçilmeleri konusunda erkeklerden yasal olarak hiçbir farklılığı bulunmamaktadır. Buna karşın Türkiye'de kadın milletvekili oranı son yıllarda artmakla beraber sadece %14,2 düzeyindedir. Bu sonuç Türkiye'de kadınlar aleyhine yaşanan durumun yasal düzlemden kaynaklanmadığını, bunun bir kültürel anlayış sorunu olduğunu göstermektedir.

AB'ye aday ülkeler arasında bulunan Türkiye, insani gelişme sıralamasında AB'ye üye son üç ülkenin de gerisinde bulunmakla beraber aday ülkelerden İzlanda ve Karadağ'ın gerisindedir. İnsani gelişme düzeyi bakımından Türkiye aday ülkeler arasında iyi bir noktadadır. Birliğe katılan son üç ülke olan Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan ile karşılaştırdığımızda Türkiye'nin daha iyi noktada olduğu göstergeler de mevcuttur. Kişi başı milli gelir ve doğumda yaşam beklentisi gibi insani gelişmenin iki unsurunda Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'dan daha yüksek oranlara sahiptir. Türkiye'nin AB'ye üye ve aday ülkelere göre olumsuz görüntüsü yine cinsiyet eşitsizliği ve eğitim endeksindeki göstergelerdedir. Türkiye kişi başı milli gelir oranlarında üye ve aday pek çok ülkenin önünde yer almasına karşın eğitim endeksi göstergelerinde insani gelişme sıralamasında önünde bulunduğu ülkelerin bile gerisinde kalmıştır.

Türkiye Cinsiyet Gelişme Endeksi sıralamasında her geçen yıl geriye gitmektedir. Son raporda 118. sırada yer almış ve bu çalışmada Türkiye'yi karşılaştırdığımız –Hindistan hariç- tüm ülkelerin gerisinde kalmıştır. Sadece bu gösterge bile Türkiye'nin insani gelişme düzeyinin daha yukarı taşınmasındaki engeli göstermektedir. Çünkü diğer tüm olumsuz göstergelerin temelinde cinsiyete bağlı eşitsizlikler yatmaktadır. Türkiye'nin sağlık alanındaki çalışmaları insani gelişmeyi yükseltmede olumlu katkı yapmış olsa da gelinen nokta itibari ile AB'ye üye ve aday

ülkelere göre yeterli bir seviyeye ulaşmamıştır. Cinsiyet eşitsizliği sağlık endeksi göstergeleri bu durumu ortaya koymaktadır. Ancak istihdam oranlarında Türkiye'nin durumu görece daha iyidir. İstihdama yönelik olumlu ve olumsuz tablo iç içe geçmiştir. İstihdamın en önemli unsurlarından biri olan işsizlik oranlarında Türkiye'nin AB'ye üye ve aday ülkeler arasındaki durumu küçümsenemeyecek oranda iyidir. Genç nüfusun fazla olduğu ülkemizde işsizlikle birlikte genç işsizlik oranlarının da diğer ülkelere göre iyi bir düzeyde olması istihdam açısından olumlu bir görüntü vermektedir.

Türkiye İnsani Gelişme Endeksi'nde 69. sırada yer alırken, Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi'nde 3 basamak daha geridedir. Cinsiyet Gelişme Endeksi'nde ise 118.sırada yer almaktadır. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'nde 69. sıradaki yerini korumasına karşın, bazı ülkelerin bu endekste yer almadığı göz ününde bulundurulduğunda, İnsani Gelişme Endeksi'nde yakalanan seviyenin burada tam olarak yakalanamadığı görülmektedir. Tüm bu endekslerdeki genel sonuç bize Türkiye'deki gelişmenin eşitsizlik dikkate alındığında yeterli olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de, eğitim endeksi göstergelerinin düşüklüğü, kadınların istihdam verileri ve işgücüne katılma oranları, başta eğitim olmak üzere politik ve ekonomik alanda yaşanan cinsiyet eşitsizliği, insani gelişme düzeyinin daha yukarı çıkmasını engelleyen faktörlerdir. Özelikle orta öğretim mezunu nüfus oranları ve işgücüne katılma oranlarında kadın-erkek arasındaki derin uçurum, cinsiyet eşitsizliğine dayalı gerilemenin esas nedeni olarak görülmektedir. Türkiye'nin, eğitim harcamalarının GSYH'ye oranının bu çalışmada incelenen tüm ülkeler içerisinde en düşük seviyede kalmış olması, eğitim endeksi değerlerimizin olumlu yönde ilerlemesine yönelik atılacak adımlar için aydınlatıcı bir veri olarak değerlendirilmelidir. Türkiye'nin insani gelişme düzeyini daha yukarı çıkarmak için öncelikle eğitim göstergelerinin genelindeki olumsuz tabloyu değiştirecek çalışmalar yapması, sonrasında hem eğitimde hem de diğer tüm alanlardaki cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldıracak toplumsal bir gelişme programı uygulamasının gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Reşat : "Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme", **Yardım ve Dayanışma Dergisi**, Yıl:1 C:1, S:2, Temmuz-Aralık 2010, ss.45-60.

Aktan, Coşkun Can : "Demokrasi ve İyi Yönetişim", **Yerel Siyaset Dergisi**, S:27, Mart 2008, ss.11-17.

Aktaş, Gülhan : "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Politikaların Evrimi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2007.

Akyıldız, Fulya : "Binyıl Kalkınma Hedefleri, İnsan Hakları ve Demokrasi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:2, S:14, 2011, ss.39-60.

Aldemir, Şansel, Ömer Özpınar : "İnsani Kalkınma ve İnsani Yoksulluk", **Eğtim, Bilim, Toplum Üç Aylık Hakemli Dergi**, C:2, S:7, 2004, ss.48-58.

Alemdar, Tuna, Alper Demirdöğen, M. Necat Ören : "Kırsal Yoksulluk Ölçüm Sorunu ve Türkiye," **10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi**, Konya, 5-7 Eylül 2012, ss.322-329.

Altan, Rıfat : "Birleşmiş Milletler'in Kalkınma Faaliyetleri ve Türkiye'ye Yansımaları," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008.

Altay, Asuman : "Yoksulluk Sadece Devlet Sorunu mu?" Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme", **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, Yıl:1, S:2, Temmuz-Aralık 2005-2, ss.155-177.

Anand, Sudhir, Amartya Sen : "Gender Inequality in Human Development: Theories and Measurement", **Occasional Paper 19**, 1995, ss.1-10.

Arpacıoğlu, Özge, Metin Yıldırım : "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi," **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, C:4, S:2, 2011, ss.60-76.

Bardhan, Kalpana, Stephan Klasen : "UNDP's Gender-Related Indices: A Critical Review", **Human Development Occasional Papers (1992-2007)**, 1998, ss.1-27.

Barışık, Salih, Ahmet Kasap : "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Kamu Harcamalarının Rolü", **Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks**, Vol:4, No: 3, 2012, ss.27-52.

Bildirici, Zeki : "Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2011.

Bilen, Mahmut, Mustafa Çalışır : "Türkiye'de Yoksulluk Tuzağının Politik Belirleyicileri", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, C: VI Sayı: I, 2011, ss.155-162.

Bourguignon, François, Satya R. Chakravatky : "The Measurement of Multidimensional Poverty", **Journal of Economic Inequality**, No:1, 2003, ss.25-49.

Boybek, Semiha : "Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği", T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.

Boz, Çiğdem : "Adam Smith ve Amartya Sen", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:14 S:3, 2012, ss.71-96.

Buğra, Ayşe : "Yoksulluk ve Sosyal Haklar", **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği İçin Hazırlanan Danışman Raporu**, Aralık 2005.

Coşkun, Selim, Münir Tireli : "Dünya Bankası ve UNDP'nin Küreselleşme-Yoksulluk İlişkisine Yönelik Yaklaşımları,", **Yardım ve Dayanışma Dergisi**, C:2, S:1, 2010, ss.41-55.

Council of The European Union : Joint Report on Social Inclusion 2004, **European Communities**, 2004.

Çabuk, Nilay : "Güney Doğu Anadolu'da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C:43, S:2, 2003, ss.41-65.

Çakır, Özlem : "Sosyal Dışlanma", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:4, S:3, 2002, ss.83-104.

Çakmak, Hatice Karaçay : "Sen'in Yetenek Yaklaşımı Anaakım İktisada Alternatif Bir Paradigma Sunmakta mıdır?", **Ekonomik Yaklaşım**, C:19, S:68, ss.1-15.

Çalışkan, Şadan : "Eğitim - İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S:13, 2007, ss.285-308.

Çelik, Faruk : "Türkiye'de İstihdamın Görünümü", **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi**, S:2, C:1, Ekim-Aralık 2013, ss.9-14.

Çemrek, Fatih, H. Naci Bayraç : "Sürdürülebilir Kalkınma Skorunun Hesaplanması", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:14, S: 2, Aralık 2013, ss.131-152.

Çeştepe, Hamza, Öner Genç : "Bretton Woods Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları ve Stratejileri", **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:7, S:14, 2011, ss.51-73.

Çiftçi, Murat : "Kalkınma Göstergesi Olarak Ortalama Yaşam Beklentisine Göre Türkiye'nin AB İçindeki Konumu: Kritikler ve Çok Değişkenli İstatistik Uygulamaları", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, S:7, 2008, ss.51-87.

Çivi, Emin vd. : "Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar," **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:4, S:1, 2008, ss.1-22.

Çolak, Murat : "Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi", **Kamu-İş**; C:11, S:3, 2010, ss.109-125.

Demir, Sırma : "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme", T.C. Başbakanlık DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006.

Demir, Sırma : "Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi", T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ekim 2011.

Demirdirek, Hülya, Ülker Şener : "81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi", **TEPAV**, Ankara, Mart 2014.

Deniz, Müjgan Hacıoğlu, Elif Haykır Hobikoğlu : "Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirmesi: Türkiye Örneği", **International Conference On Eurasian Economies 2012**, Session 1B, Büyüme ve Gelişme I, ss.123-130.

Dijkstra, A. Geske, Lucia C. Hanmer : "Measuring Socio-Economic GENDER Inequality: Toward an Alternative to the UNDP Gender-Related Development Index", **Working Papers Series Institute of Social Studies (Netherlands)**, No:251, 1997, ss.1-30.

Doğan, E. Muhsin, Halim Tatlı : "İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:28, S:1, 2014, ss.99-124.

Drewnowski, Jan : "Poverty: It's Meaning and Measurement", **Development and Change**, Volume:8, Issue:2, 1977, ss.183-208.

Durgun, Özlem : "Türkiye'de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, C:VI, S:I, 2011, ss.143-154.

Durğun, Serpil : "İnsan Sermayesinden İnsan Yeterliliklerine: Ahlâk, İnsan ve Eğitim Olgularının Değerlendirilmesi", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C:4, S:2, Aralık 2008, ss.128-150.

Durğun, Serpil : "Amartya Sen: Adalete Küresel Bir Bakış", **Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, C:6, S:1, Ocak, 2013, ss.95-123.

Durmuş, Mustafa : "Büyüme: Neyin Büyümesi? İktisadi Büyümeye İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme", **Ekonomik Yaklaşım**, C:23, S:83, 2012, ss.37-68.

Erdoğdu, Seyhan : Denizcan Kutlu, "Dünyada ve Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme", **Çalışma ve Toplum**, S:41, 2014, ss.63-114.

Erdugan, Fatma Erbil : "Türkiye'de Özürlü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören Örneği", **T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı**, Ankara, Kasım 2010.

Ergin, Işıl, Hür Hassoy : "Bebek Ölümlülüğünde Eşitsizlikler: Dünya ve Türkiye'deki Duruma Dair Bir Değerlendirme, **İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi**; C:1, S:3, 2011, ss.98-104.

Erkek, Seyida : "UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) Tarafından Yürütülen Yerel ve Bölgesel Kalkınma Çalışmaları ve Bu Kapsamda Ön Plana Çıkan Demokratik Yönetişim İlkeleri", **Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları - T.C. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ed: Buğra Özer, Güven Şeker, Manisa, 2013, ss.9-23.

Erol, Ece Demiray : "İnsani Gelişme Yaklaşımı Doğrultusunda Beşeri Kalkınmanın Boyutları: Gelişmekte Olan Ülkeler", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C:3, No:2, 2011, ss.99-108.

Ersöz, Aysel Günindi : "Dünya Konferansları Belgelerinde Aile ve Yoksulluk: Saptamalar ve Öneriler", **Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 5, C:2, S:6, Ekim-Aralık 2003, ss.71-79.

Ersungur, Mustafa, Ömer Doru : "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Ekonometrik Analizi: 1980-2010", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:28, S:3, 2014, ss.225-240.

Fromm, Erich : **Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum**, Çev. Necla Arat, 1.Baskı, İstanbul, Say Kitap, 1981.

Gerşil, Gülşen Sarı, Hülya Yeşilyurt : "Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk: Türkiye'de ve Dünyadaki Perspektifi", **International Conference on Eurasian Economies 2014**, Session, ss.1-9.

Giddens, Anthony : **Sosyoloji**, Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, 1.Baskı, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.

Gündoğan, Naci : "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele", **ASO Dosya**, Ocak/Şubat 2008, ss.42-56.

Günsoy, Güler : "İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı", **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:1, S:2, 2005, ss.35-52.

Gürses, Didem : "İnsani Gelişme ve Türkiye," **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:12, S:21, 2009, ss.339-350.

Han, Ergül, Ayten Ayşen Kaya : **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 5.Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

Herdman, Elizabeth Anne : "Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Hemşireliğin Önemi", **Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi**, C:5, S:1, 2008, ss.2-5.

Hız, Gülay, Koşar Hız : "Yoksulluk ve Yoksunluk Penceresinden Tüketimi, Lüks Tüketimi ve Tüketim Toplumunu İzleme", **T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Deneyimler ve Yeni Fikirler Bildiriler Kitabı**, Ankara, Mayıs 2011, ss.145-158.

Kabaş, Tolga : "A. Sen'in Kapasite Yaklaşımına Göre Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları", **Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, C:17, S:60-61, 2006, ss.77-92.

Kalafatoğlu, Şermin Tağ : "Küreselleşme Karşıtı Hareket", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:4, S:1, 2013, ss.143-195.

Karabıçak, Mevlüt : "Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:7, S:1, Isparta, 2002, ss.115-131.

Karabulut, Tahsin, Nurettin Kaya, Zeynep Gürsoy : "Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne Üye Ülkelerin 2006 Yılı İnsani Gelişmişlik Düzeylerinin Analizi", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, C:2, S:2, 2009, ss.1-18.

Karaca, Nuray Gökçek : "Kadının Ekonomik Yaşamdaki Yeri: Türkiye ve Geçiş Ekonomilerinin Karşılaştırması", **International Conference On Eurasian Economies 2013, Session 4B: Orta Asya Ekonomileri**, ss.428-434.

Kardaş, Şaban : "Amartya Sen Örneğinde Özgürlükler ve Gelişme", **Liberal Düşünce Dergisi**, Yıl:13, S:50, İlkbahar 2008, ss.177-189.

Kaya, Ersin : "Yoksullukla Mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin Sosyal Yardım Modeli", T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, Haziran 2009.

Kayalıdere, Gül, Hande Şahin : "Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk", **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Yıl:2, C:2, S:2, 2014, ss.57-75.

Kılıç, Selim : "Çevre Sorunları ve Yoksulluk", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, C:5, S:1, 2013, ss.9-20.

Kızılgöl, Özlem Ayvaz : "Türkiye'de Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliğinin Yoksulluk Üzerindeki Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:19, S:1, 2012, ss.179-191.

Kilmurray, Avila : "Beyond the Stereotypes", **Social Exclusion, Social Inclusion, Democratic Dialogue**, Report No:2, 1995, ss.32-38.

Kirmanlıoğlu, Hülya : "Amartya Sen'in Özgürlük ve Kalkınma Üzerine Düşüncelerine Bir Bakış", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 47. Seri, 2005, ss.21-30.

Koray, Meryem : **Sosyal Politika**, 2.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2005

Koray, Meryem : "Büyüyen Yoksulluk ve Yoksunluk Sorunu Karşısında İnsan Hakları Tartışmaları", **Toplum ve Demokrasi**, C:3, S:5, Ocak-Nisan, 2009, ss.1-25.

Korkmaz, Celalettin, Münir Şahin : 2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:10, S:22, 2013, ss.225-247.

Korkmaz, Murat vd. : "Türkiye'de Kadın İstihdamının Amerika Birleşik Devletlerindeki Kadın İstihdamı ile Karşılaştırılması", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume: 8/9, Summer 2013, ss.1845-1863.

Kurt, Fatma : "Küresel Yoksullukla Mücadelede Birleşmiş Milletlerin Rolü", **Eğitim, Bilim, Toplum**, C:2, S:5, 2004. ss.46-57.

Marshall, Gordon : **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınbay, Derya Kömürcü, 1.Basım, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Memiş, Hasan : "Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, C:5, S:1, 2014, ss.144-161.

Mercanlıoğlu, Çiğdem : "Cinsiyete Dayalı Eşitsizlik; Kadın Yöneticilerin İş ve Özel Hayatlarını Dengeleme Zorlukları ve Bedelleri", **Uluslararası – Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi - Kongre Bildirileri**, 1.Cilt, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü, 2009, ss.35-44.

Metin, Banu : Türkiye'de 2000 Sonrası Dönemde Uygulanan Ekonomik ve Sosyal Politikalar Temelinde Yoksulluk Sorunu "Ankara'da Uygulamalı Bir Araştırma", **T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları**, 1.Baskı, Ankara, Yayın No: 39, 2013.

Mingione, Enzo : "Urban Poverty in the Advanced Industrial World: Concepts, Analysis and Debates", **Urban Poverty And The Underclass**, Oxford, Blackwell Publishers, 1996, ss.3-40.

Nartgün, Şenay Sezgin, Meltem Akın Kösterelioğlu, Mete Sipahioğlu : "İnsani Gelişim İndeksi Göstergeleri Açısından AB Üyesi ve AB Üyeliğine Aday Ülkelerin Karşılaştırılması", **Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C:3, S:1, 2013, ss.80-89.

Nourzad, Farrokh, Jennifer J. Powell : "Openness, Growth, and Development: Evidence from a Panel of Developing Countries", **Scientific Journal of Administrative Development**, Vol:1 No:1 I.A.D., 2003, ss.72-94.

OECD : **The DAC Guidelines Poverty Reduction**, 2001.

O'Neill, John : **Piyasa – Etik, Bilgi ve Politika,** Çev. Şen Süer Kaya, 1.Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.

Önder, Harun, Fikret Şenses : **Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi - İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar** (Prof. Dr. Kemali Saybaşılı'ya Armağan), Der. Burak Ülman, İsmet Akça, İstanbul, Bağlam, 2006.

Öngel, Volkan, İlyas Sözen, A. Alkan Çelik : "Orta Asya Ülkelerinin İnsani Gelişmişlik Endeksleri Açısından Değerlendirilmesi", **International Conference on Eurasian Economies 2011**, Session 6C: Orta Asya Ekonomileri III, ss.434-439.

Özbilen, M. Vedat : "Su Sektöründeki Gelişmeler ve Bunun Karşısında Kent ve Bölge Plancılarının Duruşu", **TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi**, S:32, 2005/2, ss.53-60.

Özdek, Yasemin : Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskacında İnsan Hakları, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ankara, TODAİE Yayını, No:311, 2002.

Özkan Hatice, Evren Koç Kırdaş, Taylan Koç : "Yoksulluk Sorununu Görmeyen Bir Kalkınma Modeli Olarak Yönetişimci Kalkınma: Adana Örneği", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C: 67, No:4, 2012, ss.89-124.

Özkul, Metin : "Küreselleşme, Neo-Liberalist Uygulamalar, Yoksulluk ve Toplumsal Sorumluluk", **Journal of Azerbaijani Studies - Khazar University Press**, Vol:12, Numbers: 1-2, Bakü, Azarbaijan, ss.622-649.

Özpolat, Aslı, Metin Yıldırım : "Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın Eğitimi ve Büyüme İlişkisi", **Anadolu International Conference in Economics**, Eskişehir, June 17-19, 2009, ss.1-27.

Öztürk, Melda Yaman, Nuray Ergüneş : "Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Kadın Emeği: Sağlık Sektöründe Kadın Emeği İçin İpuçları", **Sağlıkta Kadın Emeği Sempozyumu Kitabı, Türk Tabipler Birliği Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu**, Denizli, 2011, ss.9-18.

Öztürk, Mustafa, Başak Işıl Çetin : "Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar", **Journal of Yasar University**, No:16, Vol:4, October 2009, ss.2661-2698.

Öztürk, Nazım, Z. Gökalp Göktolga : "Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler", **Bütçe Dünyası Dergisi**, C:2, S:4, 2010, ss.3-25.

Öztürk, Şinasi : "Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:1, S:5, Sonbahar 2008, ss.605-634.

Parlaktuna, İnci : "Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi", **Ege Akademik Bakış**, C:10, S:4, Ekim 2010, ss.1217-1230.

Peace, Robin : "Social Exclusion: A Concept in Need of Definition?", **Social Policy Journal of New Zealand**, Issue:16, July 2001, ss.17-35.

Pradhan, Menno, Martin Ravallion : "Measuring Poverty Using Qualitative Perceptions Of Consumption Adequacy", **The Review of Economics and Statistics**, August 2000, Volume:82, Issue:3, ss.462-471.

Sam, Neslihan : "Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:XXVII, S:1, 2008, ss.59-70.

Samuelson, Paul A. : **İktisat**, Çev. Y. Demirgil, 2.Baskı, İstanbul, Menteş Kitabevi, 1966.

Sapancalı, Faruk : **Sosyal Dışlanma**, 1.Baskı, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2005

Sapancalı, Faruk : "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:3, S:2, 2001, ss.115-140.

Sen, Amartya : **Development as Freedom**, Alfred A. Knopf Inc., USA, 1999.

Sen, Amartya : **Inequality Reexamined**, Oxford University Press Inc., New York, 1992.

Sen, Amartya : **Özgürlükle Kalkınma**, Çev. Yavuz Alogan, 1. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.

Sen, Amartya : "Development as Capability Expansion", **Human Development and The International Strategy for the 1990's**, Editing by Keith Griffin and John Knight MacMillan Academic and Professional Ltd. London, 1990, ss.41-58.

Sen, Amartya : "The Concept of Development", **Handbook of Development Economics**, Edited by H. Chenery and T. N. Srinivasan, Elsevier Science Publishers B.V., Vol:1, 1988, ss.9-26.

Seyidoğlu, Halil : **Uluslararası İktisat**, 5.Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 1986.

Seyyar, Ali : **Sosyal Siyaset Terimleri**, 1.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2002.

Sipahi, Esra Banu : "Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S:11, 2006, ss.173-189.

Sönmez, Sinan : **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm – Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, 1.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1998.

Srinivasan, T.N. : "İnsani Gelişme Yeni Bir Paradigma mı Yoksa Tekerliğin Yeniden İcadı mı?", Çev. Şenay Sezgin Nartgün, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C:32, S:1, 1999, ss.309-316.

Stiglitz, Joseph E. : **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, 4.Basım, İstanbul, Plan B Yayınları, 2006.

Streeten, Paul : "Human Development: Means and Ends", **The American Economic Review**, Vol:84, No:2, May 1994, ss.232-237.

Şahin, Tijen : "Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi", T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, Mayıs 2009.

Şeker, Fahri : "Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S:32, Ocak-Haziran 2009, ss.259-280.

Şener, Ülker : "Kadın Yoksulluğu", **TEPAV Değerlendirme Notu**, Eylül 2009.

Şenses, Fikret : **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Şenses, Fikret : "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?", **ERC Working Paper in Economic**, C:4, S:9, August 2004, ss:1-27.

Taban, Sami : "Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", **Sosyo Ekonomi**, Yıl:2, S:4, 2006, ss.31-46.

Tartanoğlu, Şafak : "Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası", **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S:42, 2010, ss.1-13.

Taş, H.Yunus, Selami Özcan : "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma", **International Conference on Eurasian Economies 2012**, Session 3D: Büyüme ve Gelişme III, ss.423-430.

Taş, Umut, Füsun Yenilmez : "Türkiye'de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:9, S:1, Haziran 2008, ss.155-186.

Tekeli, İlhan : **Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları**, 3.Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

Tekin, Akay : "Avrupa Birliği İstihdam Politikası Genel Esasları", **Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu**, Yayın No:291, Ankara, Nisan 2008.

Tezcan, Mediha : "Yoksulluk, Eğitim Teknolojileri ve Avrasya Ekonomileri", **International Conference on Eurasian Economies 2012**, Session 3D: Büyüme ve Gelişme III, ss.438-444.

Therien, Jean-Philippe : "Beyond the North-South Divide: The Two Tales of World Poverty", **Third World Quarterly**, Vol:20, No:4, ss.723-742.

Tireli, Münir : "Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz", T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, Mayıs 2009.

Tireli, Münir, Selim Çoşkun, Nevzat Fırat Kunduracı : "İİT Ülkeleri ve Türkiye'ye Ait Sosyal Göstergeler ile İnsani Gelişim Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırmalı Analizi", **Sosyal Politika Çalışmaları: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Hakemli Araştırma Dergisi**, Yıl:13, C:7, S:30 Ocak-Haziran 2013, ss.61-87.

TOBB : "Gözden Geçirme Notları", **İktisadi Raporlama ve İstatistik Müdürlüğü**, Sayı:U.32.1/135, Kasım, 2011.

Topgül, Seda : "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:14, S:1, 2013

Topkaya, Özgür : "Ekonomik İsbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Üyesi Ülkelerde Sosyo Ekonomik Boyutuyla Göreli Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu: İngiltere ve Türkiye Karşılaştırmalı Örneği", **Kamu-İş Dergisi**; C:13, S:2, 2013, ss.155-180.

Tuna, Yılmaz : **DPT Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu**, Ankara, 2010.

TÜSİAD : "Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği ile Karşılaştırma", Yayın No: TÜSİAD-T/2000–12/295, İstanbul, 2000.

Tüylüoğlu, Şevket, Burak Karalı : "İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S:12, 2006, ss.53-88.

Uğur, Mehmet Sedat : "İnsani Gelişme Yaklaşımı ve Neoliberal Politikaların Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Karşılaştırılması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2011.

UNDP 1990 : **Human Development Report**, New York Oxford University Press.

UNDP 1991 : **Human Development Report**, New York Oxford University Press.

UNDP 1995 : **Human Development Report**, New York Oxford University Press.

UNDP 2001 : **Human Development Report**, New York Oxford University Press.

UNDP 2005 : **Human Development Report**, New York Oxford University Press.

UNDP 2010 : **Human Development Report**, New York Oxford University Press.

UNDP 2011 : **Human Development Report**, New York Oxford University Press.

UNDP 2013 : **Human Development Report**, New York Oxford University Press.

UNDP 2014 : **Human Development Report**, New York Oxford University Press.

UNDP Türkiye : "UNDP'yi Tanıyalım", **UNDP Türkiye Temsilciliği**, Ankara, 2006.

Uzun, Ayşe Meral : "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:4, S:2, 2003, ss.155-173.

Ünal, Çiğdem : "Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Seçilmiş Endeks Göstergeleri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:17, S:3, 2013, ss.271-289.

Ünal, Çiğdem : "İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye'nin Bölgesel Farklılıkları", **Coğrafi Bilimler Dergisi**, C:6, S:2, 2008, ss.89-113.

Yanar, Rüstem, Ahmet Şahbaz : "Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, C:8, S:3, Aralık 2013, ss.55-74.

Yapa, Ayşe Betül : "Türkiye İnsani Gelişme Endeksi'ne Göre Hangi Sirada?", **Hekimce Bakış Dergisi**, Bursa Tabip Odası Yayını, Aralık, 2013, ss.68-72.

Yumuşak, İbrahim Güran, Durmuş Çağrı Yıldırım : "Sağlık Harcamaları İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, C:IV, S:1, 2009, ss.57-70.

Zengingönül, Oğul : **Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme**, 2.Baskı, İzmir, Barış Yayınları, 2007.

Elektronik Kaynaklar:

2014 İnsani Gelişme Raporu Açıklama Notu (Türkiye)	:	(Çevrimiçi) http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20%C4%B0nsani%20Geli%C5%9Fme%20Raporu%20%20A%C3%A7%C4%B1klama%20Notu%20(T%C3%BCrkiye).pdf, 24.08.2014
Aktan, Coşkun Can, İstiklal Yaşar	:	"Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri," Yoksullukla Mücadele Stratejileri, (Der. Coşkun Can Aktan), (Çevrimiçi): http: //www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf, 01.07.2014.
BM Türkiye Dergisi	:	"İGR 2014: 800 milyon yoksulluğun pençesine düşme riski altında", (Çevrimiçi) http://www.bmdergi.org/tr/igr-2014-800-milyon-yoksullugun-pencesine-dusme-riski-altinda/, 02.12.2014.
Chakravarty, Satya R.	:	"An Axiomatic Approach to Multidimensional Poverty Measurement via Fuzzy Sets", Indian Statistical Institute, Kolkata, India, (Çevrimiçi) http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/ssChakravarty-2006.pdf, 28.05.2014.
Chossudovsky, Michel	:	"Global Poverty in the Late 20th Century", (Çevrimiçi) http://www.globalresearch.ca/global-poverty-in-the-late-20th-century/365, 16.07.2014.
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	:	Avrupa Birliği Sosyal İçerme ve Sosyal Koruma Stratejisi Bilgi Notu 2013, İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Programı, (Çevrimiçi) www.ikg.gov.tr/Portals/0/ESRP%20Bilgi%20Notu.doc, 30.10.2014.
De Haan, Arjan	:	"Social Exclusion: Towards An Holistic Understanding Of Deprivation", (Çevrimiçi) http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/http:/www.dfid.gov.uk/pubs/files/sdd9socex.pdf 13.10.2014.
European Union	:	"List of Countries", (Çevrimiçi): http://europa.eu/about-eu/countries/index_en.htm, 01.10.2014
Gökçe, Deniz	:	"2014 'İnsani Gelişme Raporu' Sonuçları", (Çevrimiçi) http://www.aksam.com.tr/yazarlar/deniz-gokce/2014-insani-gelisme-raporu-sonuclari/haber-336373, 28.11.2014

Gündoğdu, Seyhan	:	"Sosyal Politikada "Avrupalı" Bir Kavram: Sosyal Dışlanma", (Çevrimiçi) http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=38, 30.10.2014.
Gür, Bekir S.	:	"İnsani Gelişmede İlerliyor muyuz?", SETA, (Çevrimiçi) http://setav.org/tr/insani-gelismede-ilerliyor-muyuz/yorum/16330, 27.11.2014.
Kaya, Muammer	:	"İnsani Gelişme Endeksi Gelirin Ötesinde Yaşam Standardını ve Refahı Belirlemektedir", (Çevrimiçi) https://www.ogu.edu.tr/files/birimduyuru/23087b2f-c703-410e-96ea-800892f7d711/200972110230.doc, 07.09.2014.
Kaymakçı, Oğuz, Hülya Kaymakçı, Hüseyin Durak	:	"Yoksulluk Perspektifinden Küresel Kalkınma Sürecinde Türkiye Ekonomisi", (Çevrimiçi) http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/yoksullukperspektifi.pdf, 22.10.2014
Kobi Efor E-Dergi	:	(Çevrimiçi) http://www.kobi-efor.com.tr/kapak/bm-2014-yili-insani-gelismislik-raporu-h3024.html, 27.11.2014.
Mayes, David	:	"Social Exclusion: A Challenge To Macroeconomic Policy", (Çevrimiçi) http://www.europe.canterbury.ac.nz/publications/pdf/ncre0201_mayes.pdf, 26.09.2014.
Özcan, Ümit	:	Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, DPT Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, (Çevrimiçi) http://www.dapaturk.com/pub/yoksullukla_mucadele.pdf, 13.11.2014.
TBMM	:	TBMM Milletvekilleri Dağılımı, (Çevrimiçi) www.tbmm.gov.tr 08.12.2014
TEİD - Etik ve İtibar Derneği	:	"İnsani Gelişme Raporu 2014", (Çevrimiçi) http://www.teid.org/insani-gelisme-raporu-2014/, 02.12.2014
UNDP	:	"About Us", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/operations/about_us/, 31.10.2014.
UNDP	:	"Poverty Reduction", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/povertyreduction/overview.html, 31.10.2014.
UNDP	:	"Democratic Governance", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/democraticgovernance/overview.html, 31.10.2014.

UNDP : "Crisis Prevention & Recovery", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/crisispreventionandrecovery/overview.html, 31.10.2014.

UNDP : "Environment and Energy", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/environmentandenergy/overview.html, 31.10.2014

UNDP : "HIV, Health and Development", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/hiv-aids/overview.html, 31.10.2014.

UNDP : "Women's Empowerment", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/womenempowerment/overview.html, 31.10.2014.

UNDP : "Capacity Development", (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/capacitybuilding/overview.html, 31.10.2014.

UNDP 2014 : Human Development Report Technical Notes, (Çevrimiçi) http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14_technical_notes.pdf, 04.11.2014.

UNDP Türkiye : "UNDP Ne yapıyoruz?", (Çevrimiçi) http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/ourwork/overview.html, 25.11.2014.

UNDP Türkiye : "Demokratik Yönetişim", (Çevrimiçi) http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/ourwork/democraticgovernance/in_depth/, 31.10.2014.

UNDP Türkiye : "Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma", (Çevrimiçi) http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/ourwork/environmentandenergy/in_depth/, 31.10.2014.

Yıldırım, Ali, Cem Doğan, Abdullah Topçuoğlu : "Türkiye'de 1980 – 2010 Yılları Arasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkinliği Üzerine Bir Analiz", Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi VII, (Çevrimiçi) http://www.ekonomikyaklasim.org/eykongre2011/?Bildiriler, 16.12.2014.

EK-1: 1990-2013 yılları İnsani Gelişme Raporu temaları.

- 1990 İnsani Gelişme Kavramı ve Ölçümü
- 1991 İnsani Gelişmenin Finansmanı
- 1992 İnsani Gelişmenin Küresel Boyutları
- 1993 Halk Katılımı
- 1994 İnsani Güvenliğin Yeni Boyutları
- 1995 Toplumsal Cinsiyet ve İnsani Gelişme
- 1996 Ekonomik Büyüme ve İnsani Gelişme
- 1997 Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasında İnsani Gelişme
- 1998 İnsani Gelişme İçin Tüketim
- 1999 İnsani Yüzü Olan Küreselleşme
- 2000 İnsan Hakları ve İnsani Gelişme
- 2001 Yeni Teknolojileri İnsani Gelişme İçin Kullanmak
- 2002 Parçalanmış Bir Dünyada Demokrasiyi Pekiştirmek
- 2003 Binyıl Kalkınma Hedefleri: İnsan Yoksulluğunu Ortadan Kaldırmak İçin Uluslararası Söz
- 2004 Günümüzün Farklı Dünyasında Kültürel Özgürlük
- 2005 Uluslararası İşbirliği Bir Kavşak Noktasında: Eşit Olmayan Bir Dünyada Yardım, Ticaret ve Güvenlik
- 2006 Kıtlığın Ötesinde: Güç Dengesizliği, Yoksulluk ve Küresel Su Krizi
- 2007/2008 İklim Değişikliğiyle Mücadele: Bölünmüş Bir Dünyada İnsan Dayanışması
- 2009 Engelleri Aşmak: Göç ve İnsani Gelişme
- 2010 Ulusların Gerçek Zenginliği: İnsani Gelişmenin Yolları
- 2011 Sürdürülebilirlik ve Eşitlik: Herkes İçin Daha İyi Bir Gelecek [1]
- 2013 Güney'in Yükselişi: Farklılıklar Dünyasında İnsani Gelişme[2]

[1] UNDP 2011 Human Development Report, New York Oxford University Press, s. 177.

[2] UNDP 2013 Human Development Report, New York Oxford University Press, s. iv.